

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul IX Serie nouă
nr. 3 – 4 • 1998

DIN SUMAR:

LUCIAN RADU STANCIU, Forma cardoidă și omul lăuntric la Brâncuși
MARIA COBIANU-BĂCANU, Cultura – componentă a dezvoltării rurale
OSCAR HOFFMAN, Aspecte ale managementului resurselor umane azi
LILIANA SCARLAT, ION PÂRVULESCU, Implicațiile sociale ale restrângerii
activității miniere
IANCU FILIPESCU, Vechiul județ Vâlcea. Studiu de sociologie istorică
VESELINA URUCU, Satul-model Dioști după șase decenii
MARIA FULEA, Emigrarea. Dimensiuni, cauze, consecințe
SORIN M. RĂDULESCU, Relațiile extraconjugale – opțiune personală și judecată
morală

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dr. DAN BANCIU, directorul Institutului de Sociologie; dr. MIHAIL CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. MARIA COBIANU-BĂCANU; dr. EMILIAN M. DOBRESCU; prof. dr. IOAN DRĂGAN; dr. IANCU FILIPESCU, secretar general de redacție; MARIA FULEA; IOAN GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. OSCAR HOFFMAN, director adjunct al Institutului de Sociologie; dr. MARIA LARIONESCU, redactor-șef adjunct; dr. MICHEL MAFFESOLI, profesor, Universitatea Paris V; NICOLAE PERPELEA; dr. SORIN M. RĂDULESCU, redactor-șef; dr. CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ; dr. ALIN TEODORESCU, director IMAS.

REDACTORI: Maria Lazăr Colfescu; Mariana Nica.
Microprocesare text și tehnoredactare: Cristina Tutunea.

Redacția: Calea 13 Septembrie, nr. 13, București, cod 76117, Căsuța poștală 30,
Oficiul 42, Tel. 337 41 78; 410 38 46/2504, Fax 337 41 78

© Copyright, 2000, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13
București, cod 76177, sector 5
Tel. 401-411 90 08; 401-410 34 48
Fax 401-410 39 83

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul IX, Nr. 3-4 • 1998

SUMAR

CULTURĂ ȘI SOCIETATE

- LUCIAN RADU STANCIU, Forma cardoidă și omul lăuntric la Brâncuși 183
MARIA COBIANU-BĂCANU, Cultura – componentă a dezvoltării rurale 205

MANAGEMENT ȘI RESURSE UMANE

- OSCAR HOFFMAN, Aspecte ale managementului resurselor umane azi 219
LILIANA SCARLAT, ION PÂRVULESCU, Implicații socio-economice în cazul restrângerii
activității miniere în valea Jiului 241

COMUNITĂȚI ȘI PROCESE SOCIALE

- IANCU FILIPESCU, Vechiul județ Vâlcea. Studiu de sociologie istorică (I) 249
VESELINA URUCU, Satul-model Dioști după șase decenii 271
MARIA FULEA, Emigrarea. Dimensiuni, cauze, consecințe 283

SOCIOLOGIA FAMILIEI

- SORIN M. RĂDULESCU, Relațiile extraconjugale între opțiunea personală și judecata morală 297

NOTE DE CĂLĂTORIE

- VESELINA URUCU, Israel. Impactul activității umane asupra mediului 313
MIRIAM MUNTEANU, Pe drumuri bucovinene 321

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

- CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, *Educația adulților în schimbare*, Editura Fiat Lux and ANUP, colecția „Educația Permanentă”, 1997 (Sorin M. Rădulescu) (p. 327); ION VLĂDUȚ, *Sociologia juridică în opera lui Dimitrie Gusti*, Editura Lumina Lex, București, 1997 (Dan Banciu) (p. 328); GIANCARLO MILANESI, JOSE BAJZEK, *Sociologia della religione*, Editrice Elle Di ci Leumann, Torino, 1990 (Constantin Cuciuc) 331

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Program managerial privind strategia de modernizare a activității Institutului de Sociologie al Academiei Române* (Dan Banciu) (p. 333); *Universitatea de vară, ediția a IV-a, Făgetel-Harghita*, 27 iulie–1 august 1998 (Maria Cobișanu-Băcanu) (p. 335); *Al cincilea Program-Cadru (1998–2002)*, Conferința Uniunii Europene, Toulouse, 1997 (Oscar Hoffman) (p. 340); *Implicațiile sociale și politice ale Internetului*, Sesiunea 358 a Seminarului de la Salzburg, 7–14 iulie 1998 (Cristina Nădărescu) 341

FORMA CARDROIDĂ ȘI OMUL LĂUNTRIC LA BRÂNCUȘI

LUCIAN RADU STANCIU

АФЕКТЕ ДИИ СЪДАНТЪРИАЕ МЕАЕ ЕСТЕ
МАРКАТ ДЕ ДИ СЕНТИМЕНТ ПРОФОНД

БРЫНКО И

Acest studiu apare în atmosfera spirituală ca o compensare față de ignorarea aniversării înălțării **Columnnei de la Târgu-Jiu** la 27 octombrie 1938. Brâncuși n-a participat la această inaugurare, iritat că autoritățile și executanții au trecut peste voința sa, întrucât n-au construit în jurul **Columnnei** esplanada, în două terase, în formă de rozete, așa cum proiectase el, n-au înălțat fântâna Zodiacului și n-au plantat aleile cu plop, așa cum dorise sculptorul, pentru a apropia Columna mai mult de natură, și astfel, natura mai aproape de cer. Este și o tristă comemorare, demolarea iresponsabilă din partea unora, voit criminală din partea altora, a **Columnnei** comisă la 14 octombrie 1996. Prezentul studiu, deși mai abstract, aprofundând **forma cardoidă**, descifrează și ceva din misterul **Columnnei**, gândită de Brâncuși ca simbol al succesiunii de generații și cale cerească spre mântuire. „Măgelele” sau modulele romboedrice ale **Columnnei** pot fi privite ca inimi îngemănate, două câte două, unite prin iubire. Această interpretare, evocând liantul dintre generații – iubirea și cunoașterea –, integrează mai bine Columna cu Poarta Sărutului, care este o Poartă a Iubirii, mai ales dacă observăm bine că pe ea sunt incizate inimi și nu cercuri. Columna, în această interpretare, este o verticală **cardoidă**, este chiar muzica Rugăciunii care se înalță spre Cer – **litania** –, iar Complexul sculptural de la Târgu-Jiu, un Templu al Iubirii ca mijloc spre nemurire.

În clasică sa monografie dedicată sculptorului, prietena de suflet și distinsul istoric de artă elvețian Carola Giedion-Welcker ajunge la această interpretare muzicală-ortodoxă a **Columnnei**, bazată pe mărturisirea făcută ei de Brâncuși și pe observarea stilului de viață al acestuia: „În înălțarea ei monodică, în repetiția ritmică a proporțiilor de bază, **Columnna** este aidoma recitativului liturgic al muzicii gregoriene, ale cărei imnuri aveau să-l însoțească toată viața, din fragedă tinerețe până în anii parizieni, în patrie și, mai târziu, în biserica româno-ortodoxă din Paris; el le intona în timpul liturghiei, cu vocea sa pură de tenor. Cât de adânc ancorată în el trebuie să fi fost această infinit de subtilă armonie obținută doar prin alungirea sau accentuarea silabelor. Viziunea **cardoidă** ne permite să înțelegem ce-a vrut să spună Brâncuși prin aforismul «**Columna este chiar respirația omului**»”.

Demersul lui Brâncuși a fost simultan creator artistic și teoretic; el a înțeles că universul sensibilității estetice, al frumosului care mlădiează și purifică firea noastră este echivalent cu vizualizarea, cunoașterea în profunzime și trăirea deplină sub *speciae aeternitatis* a ordinii cosmice, cu participarea la viața formelor care țâșnesc și se desfășoară unele din altele. Este o lume armonică, cristalină, născută din fiorul stării sublime încercate prin creație artistică, cât și prin cunoașterea de sine provocată de admirarea operei geniului, de meditație în fața acesteia. Este asemănătoare cerului ideilor platonice, se situează dincolo de orice frământări sufletești, fiind supusă unor legi inexorabile. Plăsmuită de artist și totodată preexistentă, ea pulsează cu măsură și vibrează ondulatoriu, emană jerbe de lumină și raze blânde asemeni unei galaxii. O nesfârșire în spațiu și timp, mereu în prefacere, comandată de o dialectică a infinitelor posibilități de întâlnire dintre lumină și forme; este viața interioară alimentată de propria energie creatoare, o înlănțuire ritmică de ritmuri. Operele sculptate devin o invitație la lăuntric și în același timp o manifestare a lăuntricului, o inserție și penetrare a cosmosului interior în cosmosul galactic.

Patrimoniul lăsat de Brâncuși derivă din această concepție a formei sculptate. „Operele sale, prin liniile și succesiunea ritmică a suprafețelor plastice, dar mai ales prin dinamica transcendentă care le animă ca o lăuntrică vibrație constitutivă, nu sunt altceva decât expresia formei ondulatorii, care dă viață universului”¹.

Dar care este forma unică, vibrantă, din care se nasc toate celelalte forme? Cea care corespunde imperativului lui Brâncuși: „Să unești toate formele într-o singură formă și să o faci vie!” Care este, însă, acea formă constitutivă a artei care să fie izvor de lumină – o lumină ce transformă materia în infinite jocuri de oglinzi, aducând-o spre stare eterică, evanescentă? Acea formă care convertește materia structurată și lustruită, în focare de iradiere a luminii? Care este inima cu rol de pendulă a universului estetic, aceeași cu inima tuturor lumilor posibile? În brahmanism dubla bătaie a inimii (sistolice și diastolică) este simbolul expansiunii și resorbirii universului.

Dacă omul este măsura, în același timp, rațională și trăită, a nemărginirii și varietății lucrurilor, așa cum susțineau Protagoras și Socrate – atunci pentru Brâncuși a devenit limpede, ca și pentru vechii egipteni, că **inima omului** este inima universului, este forma vie care dă viață tuturor formelor. Ea este forma plurifigurativă, polivalentă, formativă și vibrantă. Este subiectul devenit obiect și obiectul devenit subiect. Este izvorul luminii interioare și a iradiațiilor ei cosmice.

Brâncuși constituie astfel, în scopuri estetice, propria sa teologie subiectivă: esența vie a Totului este inima omului – apropiindu-se și, în același timp, delimitându-se de concepția teologică a lui Clement din Alexandria care definește pe Dumnezeu ca Inimă a Lumii ce se manifestă în cele șase direcții ale spațiului.

¹ Maria Florescu, *Drumul spre Formă sau Căutarea lăuntricității*, în vol. *Pași pe nisipul eternității*, Târgu-Jiu, Editura fundației „Constantin Brâncuși”, 1997, p. 137.

Este o afinitate și cu concepția islamică, conform căreia Alah este Inima Inimilor și Spiritul Spiritelor. Brâncuși decantează estetic și, deci, implicit plastic spiritul ortodoxiei acceptând că Inima este centrul, originea, starea primordială, „locul” activității divine, al ordonării raționale, dar simultan sursa „iubirii”, iar în alt plan, matricea tuturor formelor plastice. Omul, Dumnezeu și Iubirea pot fi configurate vizual, simbolizate, trăite și înțelese, contemplate și esențializate prin recursul la posibilitățile proteice cu valențe estetice și filosofice ale formei numită „Inimă”. Adevărat, întrucât ea este templul lui Dumnezeu care îl poate cuprinde în întregime pe acesta, singura cale spre contopirea cu divinitatea și îndeplinirea mântuitoare, adevărata întoarcere și predare a propriei lăuntricități până la a realiza, în propriul sine, importanța lui Dumnezeu trăind experiența **soteriei**. În textul Bibliei simbolul inimii este invocat „de 739 ori în Vechiul Testament și de 169 ori în Noul Testament”².

Inima este chiar omul lăuntric, omul așa cum este în adevăr. Acest crez mistic ortodox devine prin Brâncuși crezul său artistic, cel al sculptorului care va recupera întreaga istorie a formei plastice, retrăind în sens invers modulările ei bizantine, grecești, egiptene și neolitice – pentru a intui acel canon al formei totale care învinge erele geologice, pentru a extrage și mântui sufletul materiei (piatră, lemn, metal etc.). Dacă Hristos, din iubire, prin jertfa sa a mântuit pe oameni, dacă inima sa a bătut până la ultima suflare pentru ei, sculptorul prin creația sa trebuie să ducă mai departe jertfa, el trebuie să mântuie întregul cosmos – iubirea sa trebuie să fie absolută – el trebuie să eternizeze în materie sufletul uman și să descătușeze forma proprie materiei, ascunsă în ea, sufletul și lumina dinăuntru ei. El ridică la condiția mântuirii pietrele, lemnele, metalele...

Astfel, pornind de la forma anatomică a inimii umane, Brâncuși descoperă forma cardoidă, ca abstracție explicativă și operantă. Brâncuși introduce această formă constitutivă a estthesis-ului ca element dinamic generator și organizator al lumii adevărului, binelui și frumosului (Kalokagathon). Fără îndoială, Brâncuși a cunoscut din tinerețe religia egipteană, viziunea cosmogonică proprie acesteia. În 1842 s-a publicat pentru prima oară Cartea egipteană a morților de către Richard Lepsius, având parte de multe traduceri în limbi de circulație până la finele secolului al XIX-lea. Chiar dacă Brâncuși n-ar fi cunoscut direct acest text, în schimb Cartea lui René Menard *La Mythologie dans l'art ancien et moderne*, editată de mai multe ori la finele secolului trecut la Paris, circula des în cercurile artistice românești. Ea conține un capitol asupra artei egiptene. Aici poate fi întâlnită reproducerea unui cap al Zeitei Isis-Hathor, al cărui contur este în formă de inimă (ed. 1880, 799 pagini). Capul stă pe un soclu decorat cu o suită de romburi care sugerează un câmp de unde. Sugestia înscrierii chipului uman într-o formă cardoidă stă, deci, chiar la originea artei, iar Brâncuși ar fi putut-o prelua

² Pavel Chirilă, *Inima în Biblie*, în „Scara” *Revistă de oceanografie ortodoxă*, treapta a treia, anul III, februarie 1998, p. 149.

magistral chiar din cartea menționată, dacă nu din cărțile de „inimă” și despre „omul lăuntric” publicate de biserica ortodoxă.

În religia egipteană, esența omului este inima (simbolul adevărului); după moarte, inima omului este cea pusă în balanță de zeița dreptății Maat, la judecata morților. Inima este comparată cu pana lui Maat (tot simbol al adevărului). Notăm, în treacăt, că poziția corpului zeiței Maat în sculpturalul egiptean seamănă mult cu Cumințenia pământului.

Judecata ultimă se referea la inimă, deoarece, conform viziunii cosmogonice egiptene, Zeul primordial Ptah a creat universul gândindu-l cu inima sa și rostindu-l cu limba. Zeul Ptah (străvechiul) reunește în sine principiul masculin (Nun) și cel feminin (Naunet) „În fiecare bătaie a inimii și în fiecare sunet se revelează forța Zeului”³. Ideea egiptenilor că universul existenței este născut din și trăiește prin – inimă este preluată magistral, de Sculptor, acesta sugerând prin formele sale, că inima este originea și viața universului estetic, că forma cardoidă este sursa și măsura celorlalte forme, impulsul viu și veșnic al vieții formelor.

Fiindcă inima stilizată a pătruns de mult în toate culturile și obiceiurile decorative, în toată viața civilizatorie a omului (bijuterii, pandantive, decoruri pe ziduri și garduri, globuri pentru pomul de iarnă, contururi de turtă-dulce, măștișoare, rame de tablouri, jocuri de cărți, ținte simbolice, scrumiere, cutii de dulciuri, miniaturi pe scrisori de dragoste, ornamente tipografice etc.) – trebuie să distingem între aceste aplicații curente ale simbolului, volumului sau conturului inimii și descoperirea lui Brâncuși: regăsirea naturii originare a formei plastice, a caracterului ei dinamic-pulsatoriu, afirmarea rolului ei de matrice a celorlalte forme.

Elementar și constructiv, ea este forma care palpită – cardoidul – cea care transformă lăuntricul în exterior și realitatea obiectivă în lăuntric, cea care măsoară nesfârșirea și afirmă prima energie a universului: atracția/iubirea.

Complementaritatea subiect-obiect, trecerea și transformarea unuia în celălalt, devin în această viziune estetică adevărul artei sale, un crez ce poate fi sistematizat:

1. Lăuntricul este chiar inima;
2. Inima este esența și măsura interiorității și exteriorității, a înfinirii universului estetic;
3. Precum inima, acest univers este pulsativ și ondulatoriu, închis și deschis, proteic. Fiecare obiect al său este plurifigurativ și rezonează infinit la lumină și la celelalte prezențe;
4. În galaxia formelor plastice, inima este chiar forma originară - cardoidul - forma formelor, forma totală; „Cu forma aceasta aș putea mișca universul” (“With this form I could move the univers” - grăiește Brâncuși prin pana lui J. R. Foster);
5. A apela la cardoid, înseamnă a vedea cu „ochii inimii”, a trăi lumea ca opera ta, (înseamnă) că lupta ta cunoaște eternitatea;

³ Manfred Lurker, *Divinități și simboluri vechi egiptene – Dicționar*, București, Editura Saeculum I.O., 1997, p. 136.

6. Sculptorul „a impus materiei fluiditatea spiritului... a deschis artei și spiritului uman poarta unui univers nou” (G. Bogza);

7. „Brâncuși relevă în forme noi un *ce* intuitiv regenerator care va aduce o falnică rodire mâine” (I. Romanescu);

8. „Imaginația lui Brâncuși, profund ancorată în viața organică a naturii, totuși detașată de *mimesis*, aspiră neîncetat la forma-nucleu, la un monolit ireductibil, epurat de orice ramificații sau structuri de suprafață. Volumul integral reprezintă, în acest caz, unitatea unei concepții asupra lumii”⁴. Monolitul care ritmează interiorul cu exteriorul, care conține simbolic toate raporturile omului cu sine și cu lumea este ghicit și utilizat dintru început de sculptor: CORDUL. Toată tradiția religioasă și folclorică universală și românească i-l indică, drumul spre inimă este drumul spre absolut. Meritul lui Brâncuși este de a-și fi asumat acest drum și a fi tras toate consecințele degajării formei plastice, mlădierii, deformării ei estetice și aplicării ei creatoare. „Hotărât în acest demers este procesul de spiritualizare a masei și formei, care prin justetea proporțiilor conferea operei armonie și o calmă noblete interioară”;

„Omul apare înglobat în lumea creaturii, iar «Natura» trebuie să fie animată și organizată de forțele psihice ale omului. În acest sens – afirmă Ezra Pound – l-am putea socoti pe Brâncuși UN ROMANTIC (la fel de bine am putea spune UN ORIENTAL), Năzuința sa către obiectivitate și claritate rămânând o trăsătură clasică”⁵;

„Brâncuși n-a sculptat niciodată figuri, ci gânduri... Brâncuși realizează mereu numai gânduri românești, înscriind de-a dreptul în ritmul progresului universal numai gânduri românești” (D. Pupăză).

Considerarea formei cardoide ca premisă a înțelegerii operei lui Brâncuși, permite ca, în sfârșit, să dezlegăm misterul *Columnnei* de la Târgu-Jiu și al celorlalte câteva columnne mobile cioplite de Maestru.

Despre *Columnna* de la Târgu-Jiu însuși Brâncuși spusese „Nu știți ce vă las eu aici!”, convins că a ascuns bine în forma avântată tâlcul ei adevărat. Noi am ostenit pentru a-l desluși în articolul nostru: „Adevărul despre *Columnna* lui Brâncuși”⁶. Dar abia acum, după ce am statuat că sculptura este pentru Brâncuși o operație pe cord, pornită din interiorul acestuia, putem lămuri deplin semnificația cosmică și simbolică a *Columnnei*, cum a fost ea imaginată ca obiect de meditație filosofică precum și natura ei, legată de katarsis și de finalitatea ei soteriologică. Simbolistica ei se luminează. Capătă înțeles mărturia laconică a lui Brâncuși – la întrebarea: *De ce a înălțat Columnna?* – se știe că sculptorul a răspuns: „S-a gândit la GENERAȚIILE CE SE SUCCED pe lume, la datoria lor de a crea tot mai înalt și mai mare”⁷. Construim explicația astfel: *Columnna* este atât o succesiune de

⁴ Carola Giedion-Welcker, *Constantin Brâncuși*, București, Editura Meridiane, 1981, p. 59.

⁵ *Ibidem*, p. 58-59.

⁶ Lucian Radu Stanciu, *Adevărul despre Columnna lui Brâncuși*, în revista „Lumea Magazin”, nr. 12, 1997, p. 41-43.

⁷ Petru Comarnescu, *Brâncuși. Mit și metamorfoză în sculptura contemporană*, București, Editura Meridiane, 1972, p. 171.

clepsidre (semnifică trecerea infinită a timpului, ritmurile temporare) cât și o succesiune de romboedre, de volume având ca formă nucleu – rombul. (Sub acest aspect, după cum vom arăta, avem o succesiune de ritmuri sufletești, afective, o cale spre desăvârșire ce decurge din plenitudinea iubirii).

Ca să înțelegem funcția magică și evocatoare – simbolică a rombului prezent în aproape toate vechile decorații proprii ceramicii neolitice indoeuropene vom apela la semnificațiile triunghiului și ale inimii în religie și în arta veche egipteană. În această concepție inima era esența omului și singurul element demn de supus judecății zeilor. Egiptenii identificau inima cu un triunghi răsturnat și o simbolizau prin acesta sau printr-o vază. Rombul, ca unitate a două triunghiuri opuse, adică a inimilor îndrăgostiților este un semn al plenitudinii, al realizării prin iubire, al stăpânirii celor patru puncte cardinale și al eternității din clipă, adică a spațiului și timpului. În schițele *Columnei* desenate de Brâncuși, „măgelele” (romboedrele) apar fie ca două cupe suprapuse pe diametrul lor mare, fie chiar direct ca niște inimi. Fiecare element al *Columnei* (îmbinare de două trunchiuri de piramidă) poate fi privit ca o configurare a două inimi unite, îngemănate, prin extremitatea lor cea mai largă.

Evident, o inimă tridimensională nu este un trunchi de piramidă, dar acesta este elementul geometric în care ea poate fi înscrisă perfect. Nici în cub, nici în sferă, nici în vreun poliedru ea nu poate fi cuprinsă în toate dimensiunile ei. Trunchiurile de piramidă îngemănate prin bazele lor mari, două câte două, formează „măgeaua” *Columnei*. Acestea, mai ales prin privirea de la distanță care o impune monumentul, pot fi asimilate cu două inimi reunite cu atât mai mult cu cât suprafețele laterale ale acestor trunchiuri de piramidă au o rază de curbă lină, apropiindu-le și mai mult de forma inimii. Deci, „măgelele” *Columnei* sunt inimi reunite două câte două, adică cuplurile de îndrăgostiți care s-au succedat în timp, adică „succesiunea generațiilor” cum spunea Brâncuși. *Columna* este simbolul sacrificiului făcut din iubire, de fiecare generație, atât ca acea generație să reafirme, cât și să deschidă o perspectivă mai liberă urmașilor („înălțare spre cer”). Liantul în fiecare generație și în succesiunea lor este iubirea și de aceea Brâncuși a numit fiecare element al *Columnei* „măgică”. Măgică: atom de frumos, care pune în valoare sublimul femeii ca sursă a vieții și iubirii. Măgică simbolizează deci frumusețea și desăvârșirea vieții realizată prin iubire.

Romboedrul sau cele două inimi reunite este un simbol al perfecțiunii. *Columna* ni se dezvăluie ca o scară spre cer a îndrăgostiților; prin iubire înfăptuindu-se rosturile tainice ale istoriei și ale dumnezeirii. Ca urmare ea este o *Columnă a iubirii*, o multiplicare nesfârșită a inimii, o preluare a ritmurilor ei, transformate în ritmuri ale luminii, atât cosmice, cât și spirituale.

Columna este în deplină consonanță și armonizare estetică și geometrică cu Poarta Sărutului. Poarta reunește chipurile, privirile și buzele, *Columna* reunește inimile. *Biserica*, aflată între *Poartă* și *Columnă* binecuvântează și garantează caracterul divin al acestei uniri. Sigla inimii de pe *Poartă* este preluată întreit de *Columnă*. Cele 8 inimi ale *Porții* concordă cu cele 24 „inimi” ale *Columnei*. Iubirea

telurică și cea spirituală, aceste complementare, fuzionează într-o litanie care urcă spre cer. Suferințele și credința generațiilor devin drumul luminos al mântuirii. Filosofia istoriei devine muzică divină. În acest context se lămurește de ce *Columna* se termină cu o jumătate de element, ce privește direct *Cerul*. O inimă deschisă, o cupă îndreptată spre Cer. Oamenii obișnuiți, trecând pe lângă *Columnă*, au întrebat de ce nu se pune acolo statuia unui erou sau măcar un vultur. Deși indignați în fața acestei mentalități „academiste”, exegeții nu au putut da nici o lămurire, lăsând totul pe seama voinței lui Brâncuși atunci când au evitat răspunsul printr-o metaforă: „*Columna susține Cerul*”.

Privind *Columna* în perspectiva propusă aici, ca un imn al iubirii, cristalizat printr-o succesiune de inimi, răspunsul vine firesc. Ultima inimă se oferă divinității, ea este deschisă pentru a primi harul și lumina Cerului, de a culege din stropii lui Apa Vie, pentru că numai astfel viața curge maiestos, inima Omului se dezvăluie ca inimă a lui Dumnezeu.

Omul, măsură a lucrurilor, este redus de Brâncuși încă din 1897 la Chip – în speță la chipul mamei. Iar *Chipul* este, în cazul acestei opere în marmură, un cardoid, un contur de inimă desenat sau săpat în piatră, în care este cuprinsă și se distinge mai ales forma ochilor, mari, calmi, orbi pentru lume, deoarece pentru sculptor sensul existenței poate fi aflat numai prin „vederea interioară”, prin „cunoașterea de sine”.

Două planșe desenate de Brâncuși în 1898 – 1899 (pe care le redăm aici, alăturat), încadrează în contururi de inimă, chipurile polare ale bărbatului și femeii. Prima planșă, deja publicată în revista „Lumea – Magazin”⁸, ne înfățișează capetele cuplului uman fixate, atârinate în pomul vieții și cunoașterii, aici bradul fiind pentru prima oară conceput ca prototip al *Columnei fără sfârșit*. Ca în toate zecile de variante ale Sărutului, figura feminină este situată la dreapta. Conturul de inimă al acestui desen îl considerăm masculin deoarece se termină cu un „vârf”. Acesta este

⁸ Lucian Radu Stanciu, *Ibidem*, p. 43.

perfect trasat în partea de sus și de jos, dar devine sinuos din cauza traiectoriilor „frunților „ și „nasurilor”. Dar unind cu o linie imaginară, continuă, extremitățile profilului de bărbat, respectiv cele ale profilului de femeie se obține un contur de inimă și mai convingător.

În stânga inimii „masculine”, Brâncuși, pentru a sublinia existența originară și natura biologică a cuplului uman, a prezentat într-o regrupare aparte, „suprarealistă” am putea zice, organele genitale masculine și feminine. Dealtfel, chiar în acest desen, falusul este stilizat în forma unui șarpe care ademenește spre mărul cunoașterii, iar sexul feminin are forme cardoide și rombice.

Asemenea vechilor greci și indieni – care au pus în valoare funcția magică și simbolică a elementelor sexuale prin reprezentări artistice ca: borne de drum (herme), talismane, sculpturi, coloane și portaluri – Brâncuși a înțeles profund funcțiile estetice ale formelor geometrice ale acestor organe și le-a pus în valoare în opera sa, prin simplificare și stilizare creând forme noi ce trec dincolo de limita recognoscibilității elementelor anatomice originare. Să ne amintim de perforările, asemenea unor covrigi turtiți („merele” cum zice I. Pogorilovski) de la soclurile și unele sculpturi ale lui Brâncuși, dar și de variantele *Prințesei X*. Picasso a avut dreptate, când a văzut în forma *Prințesei* un arhetip falic, numai că aceasta nu însemna o glumă obscenă în piatră, cum au considerat autoritățile franceze în 1920, ci o pură și îndelungată căutare a expresivității plastice, a formei adecvate, pornind de la faptul îndrăzneț că izvorul vieții este el însuși o construcție armonioasă, o formă naturală care trebuie epurată plastic, că organul masculin este, înțeles sculptural, ca un raport armonios a trei volume, asemenea cu raportul celor trei volume care constituie bustul uman (cap, gât, piept).

Un mare mister persistă, în acest desen, în modul cum sunt configurați ochii androgenului, ei având, după știința noastră, o formă încă necunoscută în tradiția plastică mondială. Ei sunt asemenea unor trunchiuri de piramidă în trepte, cu baza

rombică. Rombul este simbol al iubirii și poate fi gândit ca un rezultat plastic, obținut prin stilizare, al reunirii și îngemănării a două inimi.

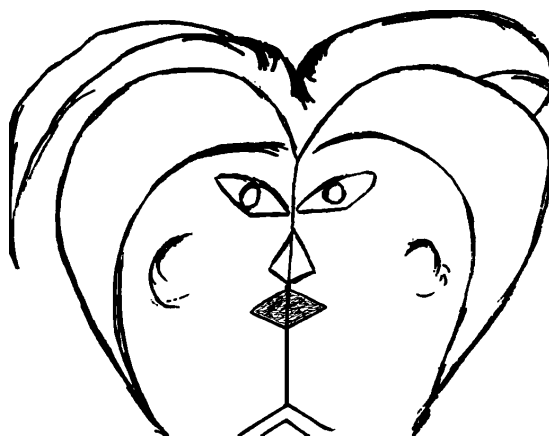
Ochii-piramidă amintesc de inițierea în trepte, de pragurile autocunoașterii. Ca formă plastică, ei amintesc de piramida lui Djoser (Memphis), de turnul Babel sau de pagodele japoneze. Fiecare nivel (treaptă) al ochilor-piramidă seamănă ca formă cu un tom gros, simbolizează o carte a vieții. Ochiul masculin este o piramidă în cinci trepte, cel feminin în patru trepte: asimetrie numerică al cărei simbolism rămâne de descifrat*. Dacă considerăm bradul central drept configurat ca ax al inimii, „pom al vieții și cunoașterii”, conexiunea simbolurilor devine mai semnificativă: Inima $\supseteq$ viața $\supseteq$ cuplul uman $\supseteq$ pomul vieții și al cunoașterii $\supseteq$ axa lumii (Columna) $\supseteq$ destin (dependență) $\supseteq$ omul lăuntric $\supseteq$ unirea omului cu Dumnezeu $\supseteq$ Inima.

Situarea separată a desenului sexelor de cel al inimii incluzând capetele perechii umane, ține de intenția de a sublinia că libertatea spirituală este dobândită prin iubire învingătoare a condiționării biologice. Dacă sexele sunt reprezentate inseparabile, în schimb capetele cuplului uman sunt desenate în profil, ceafă în ceafă (asemeni unui *Ianus bifrons*) căci iubirea înseamnă și singurătate tragică, și privire în trecut și viitor, o sublimare a dorinței oarbe din clipa prezentă. Gurile întredeschise indică circulația aerului, a suflului, a energiei pentru ca inima umană să bată. Desenul este o radiografie culturală a „inimii” cu multe dimensiuni: religioasă, psihologică, plastică și filosofică. El a fost executat în 1899 pe un carton vernil, în prezent suferind o degradare coloristică în milioane de nuanțe ca urmare a vechimii și acțiunii luminii, iar contururile sunt palide, executate în mină moale de creion, devenind din ce în ce mai greu vizibil. Este semnat la mijloc „C. Brâncuși”, cu inconfundabila sa semnătură de epocă și cu precizarea anului: „1899”. La extrema dreaptă, poate fi întrezărită o a doua semnătură cu numele sculptorului, aproape ștearsă. În legătură cu autenticitatea desenului s-au pronunțat specialiști de la muzeele de artă din New York, Chicago și Philadelphia.

Un al doilea desen, pe care îl publicăm pentru prima oară acum, este inedit. Realizat pe un carton cu aceleași calități ca primul, tot în mină de creion, el constituie fără îndoială una din primele forme ale *Sărutului*, un crochiu care a prefigurat realizarea sculpturii *Iubire* în 1898. De aceea considerăm desenul ca fiind realizat în acel an. Ochii, ca și în precedentul, sunt rombici, buzele în unirea lor, formează un romb mic și unul mare. Tratarea rombică a acestor organe vitale pentru comunicarea iubirii ține, după cum am arătat, de faptul că rombul poate fi

* La încheierea acestui studiu pentru tipar printr-o șansă uimitoare, credem că am găsit descifrarea. În cultura aztecă (vezi piramida de la Teotihuacan) piramida în cinci trepte este Soarele (= bărbatul) iar cea în patru trepte este Luna (= femeia). Ajungem astfel la cuplul din tradiția folclorică oltenească, al iubirii tragice dintre Soare și Lună, care erau frați. Soarele și Luna prefigurați pe porțile vechi oltenești, iar Brâncuși a cioplit un splendid cuplu din marmură: *Soarele și Luna*, recent descoperit (a se vedea albumul *Brâncuși* care însoțește lucrarea *Mihai Eminescu – Luceafărul*, București, Editura Floare Albastră, 1999).

privit ca reunirea a două inimi, ca simbol al iubirii. O linie fermă prefigurează nasurile personajelor – reduse la o formă geometrică elementară: două triunghiuri.

Același nasuri în variantele ulterioare ale Sărutului sunt eliminate ca și alte elemente ale chipului. Cum a observat Geist, în *Săruturile* sale Brâncuși a renunțat, esențializând actul iubirii, la reprezentarea nasurilor, soluție îndrăznească pentru acel timp. Și în acest desen femeia este mai înaltă și situată în dreapta.

Chipurile cufundate și unite în sărut sunt perfect înscrise într-o dublă inimă „feminină”. Primul contur cardoid este dat de curbura cutiilor craniene acoperite de păr; al doilea contur este determinat de frontiera dintre zonele acoperite de păr și pielea frunții și a obrazului. Firele răzvrătite de păr, ce încununează capetele, par să formeze un al treilea contur de inimă cu sugestii poate genezice. Liniile ochilor de „libelulă” se reunesc și formează mai degrabă figura unui fluture, decât a unei cupe, configurare asemănătoare ochilor în *Sărutul* de la Craiova (1907) și cel din Montparnasse (1909). Câteva linii mărunte și fugare încearcă să indice urechile în formă de pâlnie, care vor dispărea în toate celelalte variante ale *Sărutului*. Desenul este de o simplitate calmă, liniile par să creeze un câmp de forță având ca nucleu îmbinarea fețelor pe o verticală care conotează puritatea, anunță „nunta în cer” a îndrăgostiților.

Desenul are legătură cu precedentul, nu numai formal, prin înscrierea în contur de inimă a chipurilor, dar și substanțial. Dacă în primul desen perechea exprimată prin profilurile unite își trăiește singurătatea, unicitatea și este supusă destinului biologic („măști atârinate în pomul vieții”), în a doua planșă chipurile sunt rotite unul spre altul și „sudate” prin sărut. Ele realizează o nouă unicitate, care recheamă plenitudinea și suficiența pură de sine ca deschidere spre cer; destinul biologic este învins și de aceea arborele vieții și cunoașterii nu mai este reprezentat. În noua sa ipostază cuplul este chiar viață și cunoaștere, este libertatea prin pierderea sinelui, prin „lăuntricizarea” totală. După vorba sfântului Augustin:

„*Iubește și fă ce vrei!*” „Ei” au devenit „omul lăuntric”. Ei sunt Unul, acea Unică Inimă a Universului.

„Sărutul” lui Brâncuși își află geneza în profunzimea cu care sculptorul a intuit și introspectat inima ca formă plastică și simbol universal, descoperind Omul Lăuntric!.

*„Look at the sculptures until you see them
Those nearest to God have seen them”*

Brâncuși

Pe *Poarta sărutului* Brâncuși a dăltuit aceeași „inimă”, de 8 ori, și nimeni n-a văzut-o!! S. Geist – deși sculptor! – constată pe suprafețele celor doi stâlpi ai Porții „repetarea de opt ori a «ochilor» echivalent cu existența a opt regiuni circulare”. Pe acești stâlpi: „Convexitățile ochilor ies în relief peste suprafața laturilor pe care se află, sugerând forme conținute, iar *ramele lor circulare* (subl. ns.) primesc un accent nou. Este o caracteristică remarcabilă a desenului faptul că, în timp ce canelura mediană divizează clar fiecare latură a axului Coloanei, MOTIVUL CIRCULAR (subl. ns.) reușește să rețină jumătățile împreunate”⁹.

În realitate, așa cum ne dezvăluie, cel mai bine, o reușită fotografie artistică a lui I. Miclea, un detaliu al unuia din cei doi „stâlpi” ai Porții – Brâncuși a incizat și a degajat prin săparea cu dalta a unor șanțuri adâncite - pe fiecare din cele patru fețe ale respectivilor pilaștri, câte o INIMĂ extrem de stilizată și simplificată, cu trăsături suple puternic reliefate și accentuate mai ales prin utilizarea jocului umbrelor produse de razele solare, raze ce intersectează „șanțurile” care decupează și reliefează inima.

Acesta este mesajul ultim al lui Brâncuși, dăltuit pe Poarta Sărutului. Poarta afirmă drumul Inimii: nimic fără iubire, nimic fără asentimentul inimii; forma plastică prin excelență este „inima”.

Inima de pe Poarta Sărutului seamănă și cu o Sămânță de măr (simbolul femininului) sau de floarea soarelui (simbolul luminii). Ea este o *sămânță* a lucrurilor, a vieții. Curbele spațiale simetrice asemeni unor bucle (cei doi „pereți” laterali ai ei) se reunesc în partea telurică (direcția înspre pământ) formând un fel de „V” cu laturi curbilini: asemeni locului de îmbinare a unei cupe cu piciorul ei, sau a două ramuri de laur care îmbrățișează o efigie. Îmbinarea se realizează elegant într-o zonă mai adâncită.

Aceleași curbe nu reușesc să se închidă în partea superioară (stelară) datorită unei caneluri care „deschide” inima spre interior, face din ea un receptacol al luminii.

„Înăuntru” inimii cele două capete îngemănate devin cei doi „lobi” ai ei, în această zonă interioară se poate vorbi de perfecțiunea cercului – simbol al

⁹ Sidney Geist, *Brâncuși. Sărutul*, București, Editura Meridiane, 1982, p. 70.

Dumnezeirii. Cele două profiluri devin un cerc tăiat de un diametru sau mai precis o rondelă tăiată în două. Bazat pe semantica multiplă a formei la Brâncuși, Geist identifică, după cum am citat, aceste profiluri cu ochii îndrăgostiților; dar, în viziunea sculptorului timpul a șters orice detaliu și a rămas doar ceva asemănător cu două emisfere. Între cele două părți se resimte o tensiune puternică, o aspirație oarbă, una către alta. Cumplita „nedespărțire” a emisferelor vidate din experimentul de la Magdeburg.

Dacă luăm în considerare reliefaarea spațială a „lobilor”, observăm că ei formează o „pită” rotundă, un final al rodirii bobului de grâu, o prescură. Un simbol complex, care ne sugerează că primul înveliș „inima” și conținutul ei („pita”, „prescura”), adică simțămintele și hrana, sunt elemente din care se zămislește veșnicia vieții și a morții, nepieritoarea iubire.

Că această interpretare este adecvată, o susținem și prin denumirile pe care le-a avut „Sărutul” din 1906 (de la Craiova) de-a lungul timpului: *Fragment dintr-un capitel, Iubire*, în timp ce *Columna sărutului* expusă la New York în 1933-1934 – pe care inima multiplicată cu patru se reliefează foarte clar – a fost intitulată *Parte a proiectului pentru Templul iubirii*.

Obsesia *formei cardoide* și a mesajului ultim era atât de puternică la Brâncuși, încât înălțând Complexul sculptural de la Târgu-Jiu, acesta a făcut o excepție remarcabilă pentru Poartă. În timp ce a lăsat pe seama colaboratorilor și executanților materializarea celorlalte componente ale Complexului (*Columna, Masa, Scaunele*), în ceea ce privește decorarea Porții, a ostenit el însuși. „La ridicarea «Porții Sărutului», Brâncuși însuși a lucrat la cioplitul și tăiatul pietrei, a explicat schițele pentru cei doi cioplitori plătiți, A DESENAT FIGURILE CU CĂRBUNE PE PORTAL ȘI A ÎNDRUMAT EXECUTAREA ACESTORA. Dr. Micu Marcu, unul din prietenii de la Târgu-Jiu ai lui Brâncuși, l-a immortalizat în pelicula cinematografică pe sculptorul mânuind înaltul fereastră de tăiat piatră”¹⁰.

Să fie o întâmplare că la trecerea a 40 de ani de la cioplirea inimii „Iubire” (1898), Brâncuși incizează pe lintoul *Porții Sărutului* 40 de cupluri cuprinse de Sărut (1938)?

Poarta Sărutului este în realitate *Poarta Iubirii* cum i s-a mai spus – și chiar prin această simbolică a ei – *Poarta Veșniciei*. Ce simbol mai adânc și mai cuprinzător putea dăltui Brâncuși pe Poartă decât INIMA? Prin ce să exprime, în toată universalitatea ei, simțirea omenească, esența vieții și a nesfârșirii?

Ca urmare, considerăm că *Motivul Sărutului* este *Motivul Inimii*, aprofundat în toată complexitatea lui. Forma formelor, aceea capabilă să genereze și să conțină în ea toate formele și din care ele să țâșnească – este INIMA. În cadrul metamorfozei formei plastice – atât de riguros și cu dăruire totală urmărită de Brâncuși – *inima devine: ou, cerc, romb, frunză, oval al feței umane, cap-volum,*

¹⁰ Ion Mocior, *Ansamblul sculptural de la Târgu-Jiu*, Târgu-Jiu, Comitetul pentru cultură și artă al județului Gorj, p. 42.

pereche de ochi, ochiul unic, pită, jumătate de clepsidră, sămânță, „mărgică” romboedrică, sămânța lucrurilor.

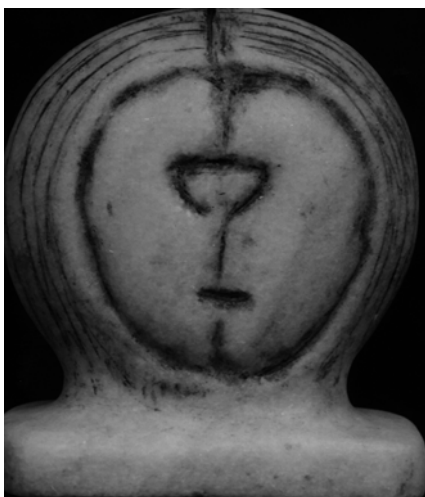

Foto 1

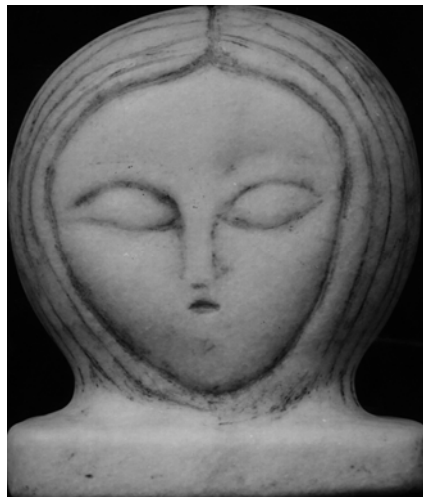

Foto 2

Descoperirea acestei TRIPLE INIMI, care este sculptura în marmură *Iubire* (vezi foto 1 și 2), cioplită în 1898* confirmă, dacă avem în vedere corelarea cu efigiile reliefate pe Poarta Sărutului, că Brâncuși a pornit de la ideea OMULUI LĂUNTRIC simbolizat de egipteni, de primii creștini și de catolici și ortodocși prin inimă. Că forma inimii este, încă de la debutul său sculptural, elementarul din care se construiește universul plastic brâncușian, „sămânța” (homeomerul lui Anaxagora) din care s-a născut frumosul și prin care regăsim frumosul. Căci iubirea de frumos și frumusețea iubirii – totuna este. Purificarea formei și purificarea prin iubire – același rost pe lume îl au; nici nu se poate una fără alta.

Tripla inimă „IUBIRE” (1. Inimă volum de marmură, reunind într-un androgin cele două sexe; 2. Inimă masculină, aspirând tragic spre idealitatea femeii; 3. inima feminină, plină de clipa rodnică, izvor al vieții) concentrează întreaga concepție plastică și filosofie a vieții, făurite de Brâncuși. Inima devine măsură a tuturor lucrurilor. Timpul se naște din bătăile ei. Adevărata „edere” este „vederea interioară”. Lucrurile nu pot fi văzute și înțelese decât cu „ochii inimii”, ele nu pot fi trăite decât afectiv, *în act*. Cea mai abstractă și mai rece geometrie nu se naște decât din purificarea sentimentelor, din faptul că acestea capătă forme, iar aceste forme sunt epurate. Însuși Brâncuși aforizează: „Naturalitatea în iubire este tendința pasionată de a atinge absolutul, amalgamarea eurilor fruste, tinere și pure sau dornice de puritate”. Complementar și corelativ: „Naturalitatea în sculptură

* A se vedea albumul color *Brâncuși* inclus în volumul *Mihai Eminescu – Luceafărul*, București, Editura „Floarea Albastră”, 1999.

este gândirea alegorică, simbol, sacralitate sau căutarea esențelor ascunse în material”¹¹.

A crea înseamnă a trece prin inima ta, a te elibera de frământările inimii („turmentele intime”), transformând stările afective în forme cristaline pure, limpezi (Brâncuși – „Arta trebuie eliberată de sentimentalitate”). Simbolica „inimii” și *formele cardoide*, în cosmosul brâncușian, constituie, deci miezul spiritualității și mesajului operei sale și însuși nucleul viziunii sale plastice, originea și dinamica liniilor și volumelor armonice, a ritmurilor și focurilor de lumină, ce-au irupt în sensibilitate modernă pentru a ne reda încrederea în temeinicia ființei și a ne oferi extazul ca bucurie. Numai așa se explică de ce Brâncuși în tinerețe (dezvoltând creația sa sculpturală „secretă”, nu cea omologată prin note la seminarii și examene a pornit de la forma și simbolica inimii (1898) și a urmărit-o constant în numeroasele Săruturi executate de el (a se vedea tabelul alăturat redactat de noi), pentru ca, spre sfârșitul vieții, să dăluie pe *Poartă* (1938) cele opt inimi, înălțând cel mai durabil poem în piatră Iubirii prin acest monument, care era „primul pas” pentru ridicarea unui maiestos *templu al iubirii*.

Ceea ce a remarcat în profunzime S. Geist, deși i-a scăpat premisa și finalul formei cardoide, este că metamorfozele formei conduc în final la acea configurație care noi am considerat că simbolizează o pită pentru morți sau două emisfere avide una de alta – configurație ce poate fi luată, cu temei, și drept „ochi îngemănați” direcționați către vederea interioară, către autocunoașterea ultimă. Ne putem apropia de interpretarea lui Geist considerând că emisferele unite pe Poarta Sărutului sunt „ochii inimii”, adică o înțelegere și o vizionare extatică a absolutului, ochi, de altfel, fixați în remarcabile panglici-contur care afirmă „inima”, adică iubirea ca forță genetică a cosmosului.

Numeroase din operele lui Brâncuși își au geneza într-o deformare plastică cu profund impact estetic a formei-nucleu-inimă, utilizată, atât în plan, drept contur „închis”, cât și în spațiu, ca volum. Avem permanent în vedere că forma cardoidă este un sistem de curbe: 2 parabole și 2 hiperbole sau în unele configurații 4 parabole, curbe totdeauna simetrice două câte două, delimitând un spațiu „plin”, „închis” și dinamic. Uneori operele sunt realizate din fragmente de *cardoid* sau din asocierea sau intersecția mai multor forme de acest gen. „Inima” este pentru sculptor forma plastică originală care simbolizează inconștientul, care conține câmpurile de forțe misterioase ale acestuia, care închide în sine necuprinsul vieții, al trăirii și visării vieții.

În afară de marmura *Iubire* (1898) și cele două desene cu profiluri înscrise în contururi de inimă (1890-1899) pe care le-am analizat mai atent, în afară de Poarta Sărutului (1938) pe care am identificat cele opt inimi stilizate (*Poartă* la care se adaugă prototipurile ei în ghips) – remarcăm recurgerea la forma cardoidă în

¹¹ Petre Pandrea, *Brâncuși. Amintiri și exegeze*, București, Editura Meridiane, 1967, p. 248.

diferite grade la următoarele opere, pe care le cităm după catalogul Geist¹²: *Cap de fată* (1908) – G 42, care pare o inimă de piatră sub o claie de păr; *Baroneasa R.F.* (1910) – G 55; *Capetele de muză* din 1910 din marmură și bronz, ovoide dar și cardoide în același timp – G 56, 57, 78-79; *Cap de muză* (1912) – G 66; *Cap de muză* (1917) – G 103, 104; *Noul născut* (1915) – G. 84, 87, care prezintă și o despicătură centrală cum se întâlnește la cardoid; *Studiu de cap* (1915) – G 86, care aduce cu o inimă alungită; *Portret în lemn* (1915) – G 95; cele trei volume care formează Eva din sculptura *Adam și Începutul lumii* (1924) – G 148, volume care prezintă o despicătură centrală; *Eileen* – G 157, această splendidă piatră albă care nu poate fi vizualizată decât ca o inimă puternică cu o protuberanță ce o conexează la alte organe vitale; *Mica Pasăre* (1925) – G 161; *Mica Pasăre* (1928) – G. 172; *Păsărica mare* (1929) – G 174; *Columna Sărutului* – G. 184.

Forma cardoidă este chintesența omului, începutul și sfârșitul lui. Brâncuși a concentrat în cardoid istoria infinită a formei plastice. „El a introdus în artă cea mai severă sinteză a formei spațiale ... pentru că, el, un autentic primitiv, crea din lumea de expresie, simplitatea artei populare românești”¹³.

Forma proteică a cardoidului capătă deci diferite ipostaze la Brâncuși. Dacă *Cartea egipteană a morților* ne învață metamorfozele prin care trece Sufletul sub efectul Luminii, Brâncuși înfățișează în sculptura sa metamorfozele Inimii prin binecuvântarea Luminii.

„El este un sfânt păstor român.
Nu mână oi, ci stele. Din focurile
fantastice care ard în el se nasc,
prin calcinare, esențe de idei.”

Elena Văcărescu

„Sculptorul n-a făurit decât forme purtate de gând, și n-a avut decât gânduri generatoare de forme, nimic altceva, nici o înfrumusețare, nici o zonă neexplicată, gratuită sau neutră”¹⁴. În substanța sa acest gând era profund ortodox, era o trăire mistică care conducea la o unitate superioară de viață spirituală în care se contopeau: interiorizarea, cunoașterea, tragicul, experiența morții, ataraxia și consecința ei – seninătatea, extazul și dizolvarea eului în divinitate. Condiția și concluzia acestei unități superioare este DESĂVÂRȘIREA, atinsă nu numai prin operă, ci și prin starea sufletească a artistului. Aspirația spre CER devine CERUL însuși.

Prin slujba sa din tinerețe de cântăreț și clopotar la biserica Madona Dudu din Craiova, Brâncuși a venit în contact profund cu ritualurile și valorile ortodoxiei, a

¹² Sidney Geist, Brâncuși. *A study of Sculpture*, New York, Grosman, 1968.

¹³ Oscar Walter Cisek, *Constantin Brâncuși* (text din 1943), *apud* Carola Giedion-Welcker, *Ibidem*, p. 146.

¹⁴ Sidney Geist, *Brâncuși. Un studiu pentru sculptură*, București, Editura Meridiane, 1973, p. 145-146.

receptat arta creștină pe care o întâlnea în mediul sătesc și în lăcașurile de cult ca una din dimensiunile spirituale inerente și esențiale ale cultului ortodox. Trăind viața satului natal s-a apropiat de creștinismul cosmic și a asimilat, natural și integral, tradițiile și obiceiurile folclorice. Legătura cu biserica din sat – cioplită din lemn de strămoșii săi care figurează printre ctitori – atât de profundă, a fost confirmată și de recenta descoperire a unui chivot de argint lucrat și donat de Brâncuși bisericii satului: „Chivotul de pe masa altarului bisericii Sfântul Nicolae din Hobița a fost dăruit în anul 1912 de însuși Brâncuși, așa cum atestă și semnătura sa inconfundabilă de pe talpa prețiosului obiect”¹⁶. De altfel, atât strămoșii cât și sculptorul au participat direct la ridicarea lăcașurilor de cult din sat: „La Hobița există două biserici: una din lemn, lângă zăvoi, ridicată de străbunicul lui Constantin Brâncuși, și alta din piatră, în mijlocul satului, printre ctitorii ei principali aflându-se și genialul fiu al Gorjului”¹⁷.

Lunga și periodică ședere a lui Brâncuși la Mănăstirea Tismana, centru spiritual renumit pentru inițierea mistică sub semnul *isihasmului*, a însemnat unul din factorii decisivi în formarea personalității lui Brâncuși. După cum își amintește Brâncuși: „Prima oară m-a dus la Tismana mama mea, care dorea să se roage la icoane pentru vindecarea surorii mele Frăsina. Corul era măreț și m-a umplut de evlavie. Mai târziu ceva, am întrezărit fresca ce înfățișează pe Sfânta Maria întâlnindu-se cu Sfânta Elisabeta, care-i arată că va avea un fiu. Părea să poarte în ea tot viitorul. Am avut atunci întâia presimțire: cele mai frumoase dintre lucruri sunt cele ce privesc spre viitor”¹⁸. Probabil la Tismana și-a însușit cele două tendințe specifice sculpturii sale: mersul spre *interior*, spre esență, spre *omul lăuntric* și situarea ontologică a inimii ca *centru* al universului - atât sub aspectul fizic-plastic, cât și sub cel mistic, ca viziune trăită a întregului și instrument unic al comuniunii cu Dumnezeu receptat tainic ca iubire. „Brâncuși și-a expus explicit concepția despre divinitate și prezența ei permanentă în creația sa, o credință tipic isihastică bazată pe «uitare de sine» și «dăruire» răsplătită prin puterea magică (cognitivă și terapeutică) pe care o dobândesc sculpturile sale”: „Dumnezeu este peste tot. Dumnezeu este când uiți de tine și ești unul și când te dăruiești, Dumnezeu este în opera ta. EA ESTE MAGICĂ (subl. ns.)”¹⁹.

Numeroase simboluri, forme plastice și teme din Mănăstirea Tismana au fost asimilate și reconvertite creator în sculptura lui Brâncuși, care suntem îndrituiți să credem că a trăit în acest orizont de înțelepciune. Mircea Eliade a înțeles valorificarea creatoare a tradiției în sculptura acestuia: „Capodoperele lui Brâncuși

¹⁶ G. Modorcea, *Chivotul lui Brâncuși*, în vol. *Brâncușiana* nr. 7: *Pași pe nisipul eternității*, p. 77.

¹⁶ *Ibidem*, p. 77.

¹⁸ *Ibidem*, p. 78.

¹⁹ Apud Athena T. Spear, *Păsările lui Brâncuși*, București, Editura Meridiane, p. 57. Citat din Guilbert, C.G., *Propos de Brâncuși*, „*Prisme des arts*”, nr. 12 (1957), p. 7.

sunt solidare cu universul formelor plastice și al mitologiei populare românești [...] Brâncuși n-a imitat formele deja existente, n-a copiat folclorul. Dimpotrivă, el a înțeles că izvorul tuturor acestor forme arhaice – acela al artei populare din țara sa, cât și acela al preistoriei balcanice – erau adânc înrădăcinate în trecut și, totodată, a înțeles că această sursă primordială nu avea nimic comun cu istoria clasică a sculpturii pe care a cunoscut-o, ca și contemporanii săi, în timpul tinereții, la București, München și Paris. Geniul lui Brâncuși ține de faptul că a știut unde să caute adevărata sursă a formelor pe care se simțea capabil să le creeze”^{ka}.

Sculptura sa poate fi caracterizată în termenii isihasmului ca o *hesychia*, o „viziune a inimii” – o aprehendare a esenței dumnezeirii prin trăire vie a creației lui și prin rugăciune interioară, ca descoperire a Celui ce este prin iubire, mergând pe această cale până la revelația că El este Iubirea. „Isihasmul este Mistica Păcii Interioare (*isihie* – liniște), a „liniștirii Mentalului prin «ocolirea» lui”^{kb}. Vocația isihasmului s-a manifestat la Brâncuși în toată opera sa și în modul său de viață – trăind departe de țară, necăsătorit, însingurat, aproape ca un anahoret, dedicat în sculptura sa unei uimitoare căutări de transformare a luminii fizice în lumină spirituală, căutând ca sculpturile sale să atingă puritatea ireală a stării divine. Nu întâmplător Brâncuși a fost supranumit „Sfântul din Montparnasse”. „Dintr-un text remarcabil aflăm că, într-o convorbire cu Alfred Stieglitz în 4 martie 1926, Brâncuși a mărturisit că „ori de câte ori se apuca de lucru, avea sentimentul că un Absolut se exprima prin el, el ca persoană nemaicontând, individul nemaiaivând nici o importanță, și că aceasta este relația artistului față de lume”^{kc}.

Opera sa a fost resimțită de occidentali ca o copleșitoare forță a insolitului, a miracolului, ca o grație misterioasă, dar cu *totul altceva* decât modul în care Occidentul era capabil să modernizeze forma plastică.

Această non-occidentalitate a lui Brâncuși în centrul artistic al lumii vestice își are originea în *isihasm*; această doctrină mistică care „desparte radical Răsăritul de Occident. Tradiția aceasta asupra soartei omului în lumina *teologiei Sfântului Duh* și a *energiilor divine*, care începe cu Sfântul Ioan Scărarul și se dezvoltă la Stetatos și Sfântul Simeon Noul Teolog, își spune ultimul cuvânt prin Sfântul Grigore Palama. Chiar mai înainte de a-și fi găsit centrul său în Muntele Athos, isihasmul urcă până la începuturile monahismului. Pe lângă idealul cenobitic (regulile Sfântului Vasile și forma cea mai veche și cea mai accentuată a CONTEMPLĂRII PURE și a LINIȘTII LĂUNTRICE (subl. ns.) a anahoreților”^{kd}.

^{ka} Mircea Eliade, citat din vol. *Un om, o viață, un destin. Ionel Jianu și opera lui*, Los Angeles, American Romanian Academy of Arts and Sciences, 1990, p. 50-51.

^{kb} Ghelasio Gheorghe, *Isihasm. Ritualul liturghiei hristice*, Chișinău, Axul Z, 1993, p. 3.

^{kc} Apud Sidney Geist, *Brâncuși. Un studiu asupra sculpturii*, București, Editura Meridiane, 1973, p. 147.

^{kd} Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, București, Editura Institutului Biblic, 1996, p. 28-29.

În acest sens pune problema și celebrul teolog Lossky care evidențiază rolul fundamental al rugăciunii în isihasm, considerată drept cale regală a mântuirii: „Metoda rugăciunii lăuntrice sau a **minții**, cunoscută sub numele de **isihasm**, ține de tradiția ascetică a Bisericii de Răsărit și urcă, fără îndoială, la antichitatea îndepărtată. Trecându-se de la dascăl la ucenic pe cale grăită, prin pildă și îndrumare duhovnicească, această învățătură a RUGĂCIUNII LĂUNTRICE nu a fost fixată în scris decât la începutul veacului al XI-lea într-un tratat atribuit Sfântului Simeon Noul Teolog. Mai târziu a fost tema unor scrieri deosebite ale lui Nichifor Monahul (veacul al XIII-lea) și mai ales ale Sfântului Grigore Sinaitul, care a statornicit această lucrare la începutul veacului al XIV-lea la Muntele Athos²³”.

Brâncuși a trăit deci intim, prin formația sa de tinerețe, tehnica mistică a „rugăciunii lăuntrice”, ca depășire a condiției umane și înfrângere a tenebrei morții, de aflare a universalului prin trăirea lui în inimă, prin confruntare a ritmurilor inimii cu cele ale cosmosului. În sensul celor arătate, capodopera sa „*Rugăciune*” poate fi, privită ca o concentrare a învățăturii isihasmului în formele bizantine ale femeii îngenunchiate, al cărui trup nu mai exercită nici o atracție terestră, față de desăvârșita frumusețe cerească și credința absolută care i-a umplut sufletul. Ea este numai liniște interioară și convingere vie, durere sublimată de lumina divină.

În această femeie, din care a rămas numai inima și viziunea inimii ei, „roada rugăciunii este dumnezeiasca iubire, care nu este nimic altceva decât harul dobândit înăuntrul ființei sufletului, ca și un dar necreat – „o energie divină” – care „influențează sufletul fără încetare și îl unește cu Dumnezeu prin puterea Duhului Sfânt. Iubirea nu este din lumea aceasta, fiind numele lui Dumnezeu Însuși. Pentru aceasta, ea este negrăită...”²⁴

Această filosofie a iubirii și a „lăuntricului” inimii a exprimat-o deplin Brâncuși în marmura sa în formă de inimă umană (unind conturul inimii masculine și al celei feminine) intitulată „*IUBIRE*”.

Această inimă care „bate” (singura sculptură vibratoare din lume, din câte știm) ilustrează foarte bine tehnica ENSTAZULUI proprie ortodoxiei, acesta fiind un început de drum spre extaz. După cum prezintă această cale spirituală Evdokimov: „Contemplarea mistică se situează dincolo de înțelegerea rațională, ea este o pură VIZIUNE IMATERIALĂ, din care sunt excluse simțurile și înțelegerea conceptuală. EXTAZUL (prin ieșirea din sine însuși) se unește din nou cu ENSTAZUL (intrarea în sine însuși) și îl face pe mistic să renunțe la sine însuși și să se piardă în Dumnezeu. Încetarea oricărei activități cognitive culminează în această totală ISIHIE în care «pacea depășește orice pace»”.

²³ Vladimir Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, București, Editura Anastasia, p. 238.

²⁴ *Ibidem*, p. 241.

Sculptura lui Brâncuși „Iubire” este inițiativă: ea indică cum, de la atracția intimă (simbolizată pe una din fețele ei de primul desen al Sărutului), se ajunge la idealizarea frumuseții feminine, la depășirea condiției sexuale prin contopirea frumosului și aspirației terestre în marea inimă umană care „bate” în ritmul universului pentru toți și pentru oricine.

Iubirea particularizată, unică în condiția ei terestră, se universalizează grație „omului lăuntric” care îl află pe Dumnezeu în inima sa (*enstatic*) și în minunea universului (*extatic*). Brâncuși însuși a intuit această procesualitate a condiției religioase: „Omul nu se simte izolat în Cosmos, se simte deschis către Lume, care, grație simbolurilor, îi devine familială... Omul iese din starea individuală și se apropie de o înțelegere universală. Experiența individuală se trezește și se transformă în act spiritual”¹¹⁸.

Starea mistică pe care o încerca Brâncuși în actele creației și înfinirea formei au fost intuite și splendid formulate eseistic de Dan Botta încă din 1936, care însă n-a reușit să explice rădăcinile adânci ale acestei spiritualități și nici n-a realizat că este vorba de o viziune sistematică: „O FORMĂ DE BRÂNCUȘI EXPRIMĂ O INFINITATE DE FORME, fiecare din ele este rezultanta unui complex minor. O marmură de Brâncuși este o MARMURĂ VIE. Ea are o MISTERIOASĂ EXPRESIVITATE, acel SUFLET pe care i-l dăruie ALINTAREA MATERIALĂ ȘI MISTICĂ A SCULPTORULUI, ADORAȚIA continuă a mâinilor sale, și ATENȚIA FLUIDĂ cu care o pătrunde și o modelează SPIRITUL SĂU. Căci se petrece o fascinație reciprocă între creator și operă, O MAGIE care se exaltă de ritmul pe care l-a creat. În linia aceasta de o sinuozitate perfectă, în această VOLUTĂ MELANCOLICĂ (subl. ns.), sculptorul a rezolvat, dar printr-o neîncetată perfecționare, printr-o lucrare melodică, dureroasă, aridă – o mie de intenții de grație, de muzică și de lumină”¹¹⁹.

Căutând o viață întreagă măsura adevărată a lucrurilor, proporția sa de aur, perseverând în tentativa sa icarică de „a umple bolta cerului” – printr-un efort spiritual și religios (după cum am dovedit) de „a se pune în starea de a face lucrurile” – Brâncuși mărturisește în 1936, cu modestie, rezultatul acestei îndelungate practicări a ceea ce noi considerăm a fi influența isihasmului în sfera creației artistice: „Je me suis approché le plus de LA MESURE JUSTE – et je me suis approché de cette mesure au fur et a mesure que J’AI PU ME DEBARRASSER DE MOI-MÊME (subl. ns.)”¹²⁰. Această eliberare de sine însuși este însăși condiția mistică, isihastică, și metoda spirituală proprie creației marelui sculptor. De la Evagrie Ponticul, imperativul suprem al căii isihaste este: „LEAPĂDĂ-TE DE TINE ÎNSUȚI”.

¹¹⁸ Apud Mircea Deac, *Brâncuși. Surse arhetipale*, Iași, Junimea, 1982, p. 27.

¹¹⁹ Dan Botta, „Limitele artei lui Brâncuși”, în *Limite*, București, Editura Cartea Românească, 1936, p. 59-60.

¹²⁰ Apud Athena T. Spear, *Ibidem*, p. 107.

Sentimentul adânc religios al lui Brâncuși, un sentiment al infinitului în sensul lui F.E.D. Schleiermacher, a fost implicat în tot ce făcea, dar mai ales în atitudinea sa față de viața și individualitatea ascunsă a materialelor pe care le atingea cu dalta, față de naturalitatea lor, dar mai ales s-a manifestat în ritualul haric al sculptării. „Aș vrea să creez așa cum respir”²⁸, spunea Brâncuși. El nu sculpta, ci oficia ca un adevărat preot care simțea sfințenia liturghiei, puterea infinită a rugăciunii. Prin costumul său alb, oltenesc, pe care l-a purtat toată viața arăta ca un druid. Poate singurul care a înțeles această stare hierofanică și introptică pe care o atingea sculptorul în timpul lucrului a fost Petru Comarnescu în 1944, când a scris că Brâncuși „nu putea lucra și nici ridica menhiri, dar devoțiunea lui de CIOPLITOR are desigur multe din RELIGIOZITATEA preistoricilor și a egiptenilor și, adesea, o PIETATE DE SCULPTOR ȘI ARHITECT FUNERAR”²⁹. Comarnescu n-a mai revenit asupra aspectului hierofanic, și, dealtfel, a subestimat universul ortodox, *isihastic*, al acestei stări. Cenzura de o jumătate de veac a oprit orice cercetări despre condiția spirituală a sculptorului.

Filosoful Nae Ionescu a aprofundat în filosofia sa a religiei relația intimă, indistructibilă dintre starea religioasă și cea artistică a creatorului, cu atât mai adâncă cu cât sculptorul se situează deliberat în centrul unei concepții religioase din sfera căreia acționează asupra materiei. El se apropie, independent, de viziunea lui Brâncuși, fără să cunoască teoria acestuia privind descoperirea „sensului materialului”, a valorizării intime a acestuia. Iată cum formulează această doctrină a „trăirii directe” cunoscutul gânditor: „cuvântul acesta «religios» nu este un cuvânt obișnuit, după cum nici cuvântul «artist» nu este un cuvânt obișnuit. Cum credeți că lucrează un sculptor marmura? Credeți că are o imagine în cap și o pune de-a dreptul în marmură? Niciodată! Lucrând, lui i se precizează liniile în măsura în care lucrează; în măsura în care scoate din marmura pe care o dăltuiește, dă la o parte ceea ce nu trebuie, în aceeași măsură i se precizează imaginea pe care și-a făcut-o”³⁰.

Starea mistică, de participare la forma ascunsă în material, de trăire a sensului spiritual în curs de naștere i-a fost insuflată lui Brâncuși de strămoșii săi cioplitori, crucieri: „Copil fiind, îmi făceam o idee înaltă despre misiunea de lumină a sculpturii. I-am văzut pe tatăl meu și pe bunicul postind și rugându-se înainte de a ciopli lemnul cu barda pentru a face din el cruci, pentru a-l scrijeli cu dalta ca să dea la iveală pe blană un trup răstignit ori aripi de înger”³¹.

Ideea panteistă care l-a dus pe Brâncuși la concepția și metoda sa de abordare sculpturală a materialelor, căutându-le „sensul”, ține de substanța metafizică a ortodoxiei și mai ales de viziunea cosmică a isihasmului.

²⁸ Apud Petru Comarnescu, Mircea Eliade, Ionel Jianou, *Temoignages sur Brâncuși*, Paris, Arted, 1967, p. 58.

²⁹ Petre Comarnescu, 1944, citat apud I. Pogorilovski, *Comentarea capodoperei*, Iași, Junimea, p. 222.

³⁰ Nae Ionescu, *Curs de Filosofie religiei 1924-1925*, București, Editura Eminescu, 1998, p. 83.

³¹ G. Modorcea, *Ibidem*, p. 72.

Atmosfera propice creației artistice, bazată pe pace lăuntrică și implicare a misterului creației a fost evocată de Brâncuși ca o contribuție absolut necesară pentru a realiza opera desăvârșită. El se revendica direct din experiența mistică, din purificarea religioasă pe care a întâlnit-o la crucieri și iconari, ca o pregătire pentru a începe lucrul. „Mi-amintesc că un iconar, înainte de a începe să picteze sau crucierul înainte de a începe a ciopli, posteau câteva săptămâni în șir. Se rugau într-una ca să le iasă icoanele și crucile frumoase. Creația oricărui artist are nevoie înainte de a se declanșa de o adevărată atmosferă orfică (subl. ns.)”.

Azi pictorii lucrează cu biftecul și cu vatra de vin alături. Sculptorul ține dalta într-o mână și paharul într-alta. Aburi de alcool și de alimentație bogată ies din gura și din porii dermei artistului, ca emanațiile fetide din cadavrul oribil. Așa ceva nu mai este artă pură, ci o artă condusă de forțele teriene și ale supraalimentației. Eu sunt vegetarian poate că și din amintirea și după pilda iconarilor și crucierilor de odinioară³².

Însăși *Columna fără de sfârșit* sau mai exact *Columna pomenirii* fără de sfârșit ar trebui considerată ca expresia plastică, muzicală și filosofică a *Trăirii și rugăciunii* isihaste³³. Pomenirea este atât a eroilor căzuți în război cât și pomenirea stăruitoare a numelui lui Hristos, ca fiind calea regală a mântuirii, proprie rugăciunii isihaste. Ritmul *Columnnei* aparent monoton dar indefinit convertibil sub efectul luminii este cel al unei LITANII. Carola Giedion-Welcker vorbea de influența muzicii gregoriene asupra lui Brâncuși, de voința și reușita lui de a eterniza această muzică în forme sculpturale. Cu o intuiție excepțională, fără să cunoască îndochinarea isihastă a lui Brâncuși, sculptorul american S. Geist definește *Columna* de la Târgu-Jiu drept „ÎNĂLȚARE ȘI RUGĂ”, adică în termenii ortodoxiei, mântuire prin stăruitoare rugăciune.

Filosoful Brâncuși, arată Tretie Paleolog: „was teaching the intimate communion of material universe, of matter with spirit, that energy – the seed of all life”. Rezumând concluziile lui Tretie Paleolog, în studiul său, la Dragoș Gheorghiu găsim această formulare: „The Monument in Târgu-Jiu is thought to be A VISUALIZATION OF THE ORTHODOX HESYCHASM (s.n.), an explanation

³² Petre Pandrea, *Portrete și controverse*, vol I, București, „Bucur Ciobanu” S.A., p. 158-159.

³³ După predarea acestui studiu care avansează ipoteza inițierii isihastice a lui Brâncuși (revista era în fază avansată de tipărire), am luat cunoștință de un eseu, aproape necunoscut, publicat de mult în Statele Unite, într-o culegere de articole, scris de prietenul sculptorului, Tretie Paleolog (se pare, asasinat la Paris în momentul în care venise să lămurească autenticitatea testamentului lui Brâncuși, în calitate de împluternic al statului român – relatarea doamnei Maria Petrașcu).

Acest eseu aduce o mărturie trăită a inițierii isihastice a lui Brâncuși. Ne referim la: Tretie Paleolog – *Death, Romanian Orthodoxy and Brâncuși*, în Florence M. Hetzler, ed. *Art and Philosophy: Brâncuși. The Courage of Love*, New York, Peter Lang, 1999, p. 169-1754. Citat după Dragoș Gheorghiu – *Eros-Thanatos: Religion and Rites of passage in Brâncuși's Art*, în „Revue Roumaine d'Histoire de l'Art”. Série Beaux-Art, tome XXXII, 1995, p. 34, București, Editura Academiei.

of the Orthodox concept of death. In Knowing The Column of the Infinite preceded by The Table of Silence and The Gate of the Kiss one can better understand *the Orthodox concept of death*³⁴.

Iată cum una din cele mai profunde și vechi doctrine ortodoxe, ajunsă concepție de viață a celui mai mare sculptor al secolului XX, devine cheie a descoperirii formei plastice dinamice, a vibrației plastice, a formei originare. Prin măiastra actualizare a formei cardoide, datorită meșterului din Hobița, sculptura ajunge să fie meditație purificatoare și terapie a sufletului, căutare a motivelor celor mai adânci ale inimii, adică exact ceea ce și-a dorit autorul „Rugăciunii”: tămăduire prin Spirit.

³⁴ *Apud. Dragoș Gheorghiu, Ibidem, p. 22.*

CULTURA – COMPONENTĂ A DEZVOLTĂRII RURALE

Dr. MARIA COBIANU-BĂCANU

1. DEZVOLTAREA INTEGRATĂ RURAL-URBANĂ – SINTEZĂ A DOUĂ CULTURI

Promovarea dezvoltării echilibrate a mediului rural și urban a devenit un obiectiv major în politicile naționale și mondiale, mai ales după ce s-a declanșat criza de rural în țările dezvoltate ale lumii, după depopularea satelor printr-o industrializare nelimitată, urmată de ample probleme sociale la orașe și la sate. Este știut că viața rurală și agricultura sunt cele care au oferit, tradițional, un mod total de satisfacere a nevoilor. În multe așezări rurale stilul de viață satisface multiple și diferite trebuințe în același timp. Acesta este unul din motivele pentru care viața rurală este considerată a oferi moduri de viață alternative, chiar mai bune decât oricare altele în momentul de față.

Gravele dezechilibre dintre urban și rural au apărut nu în țările subdezvoltate sau în curs de dezvoltare, unde industrializarea și progresul tehnic erau incipiente, ci, mai ales, în țările dezvoltate care, aflate în fața declinului ruralului au început să se întrebe „Cât de rural va fi viitorul nostru?” – întrebare devenită tematică la cel de al XI-lea Congres al Societății Europene pentru Sociologie Rurală desfășurat la Helsinki, Finlanda, în august 1981.

Pe măsura dezvoltării industriei, consecințele absorbției forței de muncă din rural, ale exploatarei resurselor naturale ale acestuia încep să se resimtă și în țările slab dezvoltate. Îmbătrânirea forței de muncă din agricultură și din sate, feminizarea ei, atragerea resurselor bănești din agricultură pentru finanțarea coloșilor industriali determină o vizibilă rămânere în urmă a ruralului, a satului. Migrația rural – urbană a forței de muncă bărbătești, a tinerilor cu școală, slăbește vitalitatea demografică și culturală a satului, concomitent cu cea productivă. Agricultură devine astfel puțin eficientă în a asigura securitatea alimentară a populației și armonizarea ei cu urbanul și cu nevoia de conservare a mediului.

În primii ani ai tranziției în țara noastră decalajul dintre rural și urban se adâncește o dată cu procesul de destructurare organizatorică și administrativă a cooperativelor agricole de producție, a patrimoniului funciar și de bunuri create în cei 45 de ani de agricultură socialistă. Așa cum arată cercetătorii problemei, în agricultura României după 1990 s-a creat o situație atipică¹, ce se manifestă în

¹ FilonToderoiu, *Forța economică a agriculturii – componentă suport a dezvoltării rurale*, în volumul *Satul românesc contemporan*, coordonatori: Maria Fulea, Violeta Florian și Aurelia Sârbu, Editura Academiei, București, 1996, p. 58–60.

asimetria dintre proprietatea privată asupra pământului și mijloacele tehnice cu care acesta este lucrat, în ruptura dintre pământ, muncă și capital, reflectată în puternica fărâmițare a proprietății funciare, cu consecințe negative în utilizarea unor tehnici avansate, în crearea unei piețe concurențiale reale, în asigurarea necesarului de produse agroalimentare pentru populație.

O politică economică, riguros fundamentată pe realitate ar trebui să promoveze stimulente pentru dezvoltarea prioritară a economiei agroalimentare, care să antreneze spațiul rural cu resursele sale materiale și umane, în economia națională – arată Filon Toderoiu. O agricultură performantă presupune dezvoltarea unei ample infrastructuri, în care serviciile ar antrena toate tipurile de specialiști agricoli și ne-agricoli și ar face din rural un mediu de viață și de muncă, chiar mai stimulativ decât urbanul, datorită condițiilor sale naturale net superioare. Utilizarea unei tehnici de înaltă productivitate în producția agricolă, în zootehnie ca și în sectorul serviciilor, mărirea ei de către un personal cu pregătire de specialitate – profesională, medie tehnică, superioară – constituie o premisă fundamentală a apropierei stilului de muncă agricol de cel industrial și a satului de oraș.

Dacă la aceste condiții de muncă satul, comunitatea rurală, adaugă și condiții de viață confortabile pentru specialiștii din agricultură și din serviciile adiacente acestora, o viață culturală și un mod de petrecere a timpului mai interesant, atunci, fără îndoială, ruralul devine o alternativă atractivă pentru tineri și pentru specialiști în general.

Modernizarea ruralului, prin însușirea unor trăsături proprii lumii moderne, legate de tehnică, productivitate crescută, confort superior, îi schimbă identitatea, îi conferă valențe noi. Pentru zilele noastre, însă, se poate vorbi numai de zdruncinarea vechii identități, determinată de multiplele schimbări economice, sociale și de mentalitate, din perioada de tranziție.

Criza de identitate a ruralului, exprimată în pierderea trăsăturilor specifice agriculturii cooperatiste și în însușirea cu dificultate a celor legate de economia de piață, este similară cu a oricărui organism aflat într-o profundă prefacere. Confuzia valorică, dominanța nonvalorilor, pare să cuprindă și ruralul chiar dacă nu la cotele atinse în urban. În cercetarea realizată de Institutul de Sociologie pe un eșantion de 538 subiecți din 6 județe și din București, în anul 1992, am identificat trăsăturile specifice relațiilor de muncă din rural relevante de subiecții rurali²: 1. goana după șefie și după câștig (55%) și câștigul prin orice mijloc (55%); 2. corupția 49%; 3. furturile (43%); 4. muncă puțină/bani mulți (40%); 5. dezorganizare (38%); 6. superficialitate (34%); 7. șomaj (30%).

Trăsăturile pozitive în muncă apar la o oarecare distanță de cele negative și cu ponderi mult mai mici, între 6% și 9%: organizarea, conducerea, cinstea, informarea curentă, competența.

Caracteristica prin care ruralii depășesc pe urbani este spiritul întreprinzător care la sat pare să fie mult mai puternic decât la oraș (23% față de 14% la oraș).

² Maria Cobianu-Băcanu, *Cultură și valori în perioada de tranziție*, Editura Economică, București, 1994, p. 186–187.

Dovada zdruncinării vechii identități rurale și a crizei de identitate a ruralului în perioada de tranziție o găsim și în modelul opiniilor privind procesul de privatizare³. După un studiu realizat în 1994 pe un eșantion de 1 004 persoane de către I.E.A, I.C.C.V. și I.N.C.E. rezultă că 36% consideră că agricultura ar trebui să fie privatizată în totalitate, 47,8% că procesul ar trebui să fie parțial și 7,4% doresc să nu fie privatizați nici în domeniul agricol. Pe provincii istorice și social-economice, ponderea cea mai mare a subiecților care opinează pentru privatizare totală domiciliază în comunitățile rurale din Banat, Crișana și Bucovina; în Moldova s-a înregistrat ponderea cea mai ridicată a celor care nu doresc desfășurarea acestui proces în agricultură. Diferențele de opinii, atitudini rezidă în modelele culturale de viață și de muncă diferite, în tradițiile moștenite în cei 40 de ani de muncă în colectiv, în nivelul de dezvoltare social-economică al diferitelor zone și în influența acestuia asupra mentalităților și modului de gândire al oamenilor și nu în ultimul rând în nivelul veniturilor dobândite de subiecți în anii tranziției, venituri care pentru mulți au fost „mult mai mici”, ceea ce îi și determină să aprecieze viața ca fiind „mai grea” acum, decât înainte de 1989.

Dar perioada de tranziție pregătește, sperăm noi, perioada de convergență organică, firească, a ruralului cu urbanul atât la indicatorii economiei, cât și la cei cultural-civilizatorii cuprinși în ceea ce statisticile internaționale numesc „indicatori de dezvoltare umană” în care sunt incluse învățământul, sănătatea, cultura, divertismentul, cultura timpului liber etc.

Integrarea rural-urbană își are justificarea sa, în primul rând, în procesele sociale și economice declanșate de privatizare, liberalizare, democratizare, ce se desfășoară cu egală legitimitate la orașe și la sate. Apoi, ea este reclamată de necesitatea dezvoltării armonioase a celor două medii sociale de viață în care trăiesc membrii aceleiași comunități naționale, cu aspirații și așteptări la fel de ridicate de natură profesională și social-civilizatorie. Și tot atât de important, integrarea rural-urbană, agrar-industrială este o necesitate de prim ordin pentru crearea complexului armonios, echilibrat al economiei naționale – singurul apt de a asigura prosperitatea reală a întregii națiuni.

În ceea ce privește arhitectura construcțiilor din mediul rural, este de sperat că actualul Minister al lucrărilor publice și amenajării teritoriului va corecta distorsiunile făcute de regimul trecut în politica de sistematizare forțată a satelor și va promova un stil de locuințe rurale care să se armonizeze cu mediul natural, cu tradiția zonelor și cu noile exigențe de confort și civilizație ale oamenilor.

Un factor fundamental care va cataliza procesul de integrare rural-urbană este fără îndoială dezvoltarea culturală. Serviciile culturale realizate de școală, cămin, bibliotecă sau casa de cultură, vor întregi gama celorlalte servicii oferind

³ Aurelian Sârbu și Violeta Florian, *Schimbări în structura socio-demografică a comunităților rurale. Perceperea schimbării sociale, cazul comunităților românești*, în volumul *Satul românesc contemporan*, p. 133.

acel surplus de bunăstare spirituală și psihică-intelectuală atât de necesar împlinirii personalității umane.

Dezvoltarea integrată rural–urbană este un proces complex, cu o evoluție istorică în timp, determinat de factori economici, sociali, politici, și culturali, ce se desfășoară stadial, în strânsă corelație cu dezvoltarea economică și socială și semnifică tendință de apropiere a condițiilor de viață și de muncă din mediul rural cu cele din mediul urban. Este vorba de tendință și nu de o identificare totală pentru că ruralul va rămâne întotdeauna distinctiv prin configurația spațială a satelor, prin decorul natural, prin darurile naturii și mai ales prin oamenii săi, purtători ai unor modele culturale distinctiv, transmise din generație în generație.

Dezvoltarea integrată rural–urbană este un proces dirijat, programat prin politici guvernamentale temeinic fundamentate. Nu poate fi concepută ca fiind realizată spontan, de la sine. Este rodul coroborării și sintezei tuturor programelor de dezvoltare sectoriale privind industria locală, agricultura, serviciile conexe, infrastructura, drumurile, șoselele, comunicațiile, strategia construcțiilor, forța de muncă, pregătirea școlară, serviciile culturale, modul de consumare a timpului liber.

Concepută ca o convergență, cu o dezvoltare simultană, complexă a celor două medii – orașul și satul – dezvoltarea integrată este menită să corecteze și, pe cât posibil, să diminueze erorile dezvoltării spontane, dezechilibrate și, adeseori, împotriva naturii, pe care a săvârșit-o omul până acum. Una din dimensiunile specifice dezvoltării integrate rural–urbane este dimensiunea ecologică. Potrivit acesteia, omul se supune naturii, îi respectă legile și i se aliază pentru a o proteja și a-i crește potențialul de a genera viața. Dezvoltarea integrată rural–urbană va trebui să fie concepută ca o dezvoltare durabilă, autosustenabilă, capabilă să asigure condiții de viață normale generațiilor viitoare. Ruralul, în această viziune, conferă o nouă fizionomie locuitorilor lui și anume conștiința că trăiesc într-un mediu care le oferă șansa dezvoltării potențialului uman, profesional de care dispun, că își pot exercita meseriile, profesiile, într-un câmp larg de domenii, utilizând o tehnică avansată, informația științifică și tehnică necesară, că își pot construi un ambient de viață și timp liber modern, cu multiple facilități de care pot beneficia în egală măsură toți, că managerii comunității rurale vor veghea la buna organizare și administrare a bunurilor publice.

Stilul de viață rural și produsele muncii din agricultură vor da originalitate și distincție ruralului și vor constitui stimulente în plus de atracție, pentru cei ce vor să trăiască mai aproape de natură și să dobândească cele necesare traiului din propria lor muncă. Tinerii, specialiști în diferite profile, intelectualii, pensionarii care acum trăiesc în condiții precare la oraș, la limita pragului de sărăcie, în perspectivă, vor putea găsi în rural o alternativă viabilă pentru satisfacerea unor exigențe din ce în ce mai ridicate.

Similaritatea, apropierea, nu înseamnă standardizarea, uniformizarea ruralilor cu urbanii. Ruralii se vor putea manifesta potrivit cu tradiția și noile lor condiții de

muncă și de viață în cele mai diferite moduri, diferențierea și varietatea conservându-se în procesul de convergență. Ei vor reprezenta o sinteză nouă, pozitivă între cele două culturi, cultura rurală și cultura urbană, între modelele culturale ale ruralului și urbanului, manifestând o mai largă deschidere în relațiile și contactele umane, în gândire și simțire, în atitudinea față de natură și față de frumusețile și bogățiile ei.

2. REVITALIZAREA MODELELOR CULTURALE RURALE

Direcția de evoluție a culturii satului actual, forma pe care o vor lua modelele culturale rurale, în ce măsură ele vor fuziona cu cele moderne, urbane, sunt probleme ce se vor concretiza și realiza numai prin politicile și strategiile guvernamentale. Fenomenul cultural nu este un fenomen pur, el se împletește cu o seamă de elemente exogene, de natură socială, economică, politică, al căror nivel de dezvoltare influențează calitatea și aria sa de extindere. În perspectiva dezvoltării integrate multifuncționale a ruralului, a convergenței lui armonioase cu urbanul, fenomenul cultural se constituie într-o dimensiune de ordinul esenței cu rol modelator asupra întregii vieți sociale a satului. Într-un anumit fel, de modul cum este înțeleasă cultura satului, funcția ei umanizatoare asupra comunității umane satești depinde fizionomia pe care o va avea prin modernizare și urbanizare însuși ruralul.

Păstrarea notelor caracteristice progresiste ale ruralului și înnobilarea lor cu achizițiile civilizației urbane duc la construirea programată a unui rural cu multiple valențe naturale și sociale, cu efecte pozitive în creșterea calității vieții oamenilor. Universul rural conservat în formă modernă presupune, în primul rând, valorificarea tradițiilor, obiceiurilor, specificului vieții rurale și împletirea lor într-o dialectică subtilă cu tehnica și cultura modernă, cu știința și informația la zi.

Dar specificul culturii rurale nu se păstrează numai spontan, de la sine. Presupune și un proiect, un management cultural la nivel central și local care să ia în considerație nevoia de intervenție, de acțiune concertată a tuturor factorilor responsabili cu dezvoltarea integrată, multiplă, a ruralului.

Ca fenomen cultural, cultura satească este leagănul, matca de formare și constituire a culturii umane. De aceea, ea este mult mai veche decât cultura urbană, vetrele de sate descoperite de arheologi fiind mărturia istorică de netăgăduit a primordialității satului și culturii sale față de oraș. În virtutea vechimii satelor, cultura satească are o mai mare stabilitate în timp, o mai mare persistență. Dar stabilitatea culturii satești este determinată și de faptul că ea are o structură proprie, legi specifice de manifestare și dezvoltare, este legată de oameni, de schimbările intervenite la nivelul psihologiei individuale și colective, recunoscută prin ritmuri lente și complexitate.

Conservarea culturii satești de-a lungul secolelor și mileniilor s-a realizat prin ceea ce antropologii numesc modele culturale, care se reconstruiesc cu fiecare

generație, se transmit din generație în generație în viața de fiecare zi și funcționează ca agenți de legătură între oameni în scurgerea timpului.

Conceptul de model cultural are multiple accepții, fiecare din ele reflectă un aspect sau altul al realității sociale. În sensul cel mai general, modelul cultural este cadrul formativ al culturii unui popor prin care se explică și se exprimă obiceiurile, diversitatea și integrarea culturală, raporturile individului cu societatea. După alți autori, modelul cultural este înțeles ca normă culturală, ca formă stereotipă de comportament, real sau ideal, construit după observația comportamentului uman sau formulă de reglare a creației unui bun sau a unei valori culturale.

Pentru descifrarea tradiției și modernității satului în modul său de viață cotidiană, în stilul specific de expresie culturală, utilizăm conceptul de model cultural rural ca o configurație în care se cristalizează experiența de viață a sătenilor, un instrument de interpretare a realității, un punct de referință pentru analiza dinamicii culturale sătești.

Perioada de tranziție a operat un amplu val de schimbări în viața socială, politică, economică a țării, cu profunde consecințe în modul de trai, în modul de gândire, de comportare și de acțiune. În virtutea acestui fapt, în ultimii 9 ani vorbim de modele în schimbare ca structuri de activități, de moduri de gândire și de comportare în curs de transformare și formare.

Modelele culturale în schimbare pe care le relevă lumea satului sunt importante de analizat din perspectiva cercetării, pentru că ele exprimă momentul dinamic, veriga în care vechiul face loc noului fără să dispară complet, dialectica dintre nou–vechi, modern–tradițional fiind pe cât de veche, pe atât de actuală. Nu tot ce este nou se dovedește a fi bun sau o valoare, după cum nici tot ce este vechi nu trebuie respins. Echilibrul dintre nou și vechi, modern și tradițional este cel ce dă consistență culturii în general, celei rurale în cazul nostru, pentru că prin el se asigură continuitatea, progresul, orice exagerare într-o direcție sau alta putând avea repercusiuni negative.

Ruralul, satul, prin definiție, se identifică cu tradiția, cu continuitatea. Dar el nu duce o existență monadică, închisă, de sine stătătoare. Nici nu trăiește în afara circuitului și raporturilor cu lumea externă. O dată cu epoca modernă, cu dezvoltarea tehnicii, a mijloacelor de transport și de comunicație, satul, ruralul este integrat în viața socială, economică și culturală largă, cu toate compartimentele sale: de producție, de administrație, edilitare, școlare, culturale. Antrenarea și integrarea sa în circuitul național s-a realizat fie spontan și, prin urmare, haotic, fie printr-o politică forțată de sistematizare în regimul socialist și cu multiple distorsiuni și traume umane.

Actuala perioadă de tranziție către o societate democratică, prosperă, echilibrată în privința dezvoltării urbane și rurale este propice și revitalizării modelelor culturale rurale. Direcția de mișcare a fenomenului cultural rural este biunivocă, adică de la rural și agricultură spre urban și industrie prin asimilarea

trăsăturilor pozitive ale urbanului și industriei de către sat și, invers, de la urban, industrie spre rural, agricultură prin schimburi economice reciproce mai intense, ca și prin tendința de revigorare a mediului natural urban, de conservare a lui, reducând noxele și fenomenele de poluare specifice industrialismului timpuriu care la noi sunt încă puternice.

Formarea unei acute conștiințe ecologice, atât în mediul rural, încă viguros în ceea ce privește condițiile atmosferice și de mediu, cât și în mediul urban, grav afectat de neglijență și de lipsa unor deprinderi civilizate ale agenților economici și ale populației urbane se instituie într-un imperativ de prim ordin, într-un model cultural în schimbare prioritar în strategiile de dezvoltare integrată rural–urbană.

Industrializarea și urbanizarea – procese cu trăsături comune la scară mondială – pe de o parte au ridicat nivelul de civilizație al locuitorilor planetei, iar pe de altă parte, au împins planeta spre dezechilibre prin industriile poluante și concentrările umane urbane sufocante, reducând pe zi ce trece spațiul viabil și punând în pericol viața speciei umane și a planetei însăși.

Cu extinderea mediului tehnic și a confortului edilitar urban în rural trebuie să avute în vedere resursele naturale, mediul natural sănătos ce îl caracterizează și pe care noii designeri ai tranziției trebuie să le protejeze.

Satul nu este ferit de șansa „poluării” fizice, chimice și morale pe care o poate exercita orașul. Și pe alocuri, în zonele cu industrii chimice poluante, precum Baia Mare, Suceava, Copșa Mică – satele au și fost puternic afectate.

Vecinătatea cu obiective strategice radioactive, cu complexe de animale (de păsări și porcine) ale căror produse de deversare pătrund în pânza freatică, schimbându-i calitatea, cu fabrici de ciment, degradează mediul vital de viață având repercusiuni asupra sănătății generațiilor actuale și viitoare. În parte, numărul crescut și crescând de copii cu handicap și cu diferite malformații se poate datora și condițiilor vitrege de mediu natural în care mamele trăiesc, în afara factorilor sociali, de stres sau ereditari care pot sta la baza lor.

Revitalizarea modelelor culturale de viață rurale are o dublă semnificație, în virtutea celor de mai sus. Pentru rural, acolo unde ele au fost deteriorate de dezvoltarea agresivă a industriei și a urbanului, și pentru urban unde instaurarea lor ar aduce echilibrul și stabilitatea necesare unei conviețuiri normale, sanogenetice tuturor locuitorilor.

Viața de toate zilele din mediul rural converge tot mai mult spre cea din mediul urban, de pildă, în dotarea gospodăriilor cu bunuri de folosință îndelungată ca: frigider, mașină de spălat rufe, aspirator, radio, TV-color sau alb-negru, antenă satelit sau cablu, mobilă modernă etc.

Habitatul, ca imagine a societății înscrisă pe sol – cum spune Ch. de Lowe – este, totodată, un mod de manifestare a culturii unui popor, un model cultural ce redă raportul dintre viața de familie și cadrul său imediat, material.

Cu creșterea nivelului de trai al membrilor comunităților rurale, chiar dacă inițial numai al unei pătri subțiri, au și început să apară în mediul rural semnele

unei noi tendințe edilitare: construirea de case tip, de vile cu confortul unui trai modern ce reflectă, crescânde nevoi și aspirații ale locuitorilor de la sfârșitul mileniului al doilea. Depășirea vechiului tip de casă, scundă, cu câteva camere, fără dotări de apă curentă, canalizare, este de departe evidentă. Modelul cultural edilitar rural actual nu este cu nimic inferior unuia din centrul urbanului, mai ales când locuitorul rural deține fonduri financiare. În plus, el este avantajat și de mediul natural ambiental cu mult superior celui urban.

În situația de mai sus problemele reale pe care le pune sociologul habitatului rural sunt: cum se schimbă comportamentul uman în raport cu progresul material? Ce elemente noi se înregistrează în mentalitatea oamenilor? Dar în atitudinile și comportamentele lor? Schimbările în bunăstarea materială conduc automat și la modificări în concepție, în ideologia familiei, în cultura ei spirituală?

Investigațiile de teren în probleme de cultură, confirmă teza că schimbările de mentalitate, de comportament sunt mai dificile, mai complexe și mai mediate, de aceea mai târzii în timp. Schimbările pozitive din viața materială cotidiană nu conduc nemijlocit la schimbări pozitive pe palierul subiectivității umane individuale și colective. Nevoia de bunuri materiale, de bogății întruchipată în achiziții fizice nu coincide cu nevoia și aspirația de cultură și înnobilare intelectuală. Între cele două nevoi – de a avea și de a fi un om cult – la mulți beneficiari ai tranziției, este o reală ruptură sau nu există nici o legătură. Așa cum ne relatau unii subiecți ai cercetărilor, în unele sate cu săteni prosperi după „tranzacțiile cu succes făcute în anii tranziției, unii snobi ai comunității au ajuns să cumpere cărțile din librării cu metrul pătrat și după dimensiunile rafturilor din biblioteca personală sau după culorile copertelor care trebuiau să fie cât mai vii și variate. Nu era important faptul dacă erau bune sau nu, că ei tot nu-și propuneau să le citească sau nu aveau o asemenea «discuție zăbăvă», cititul cărților. Important era să le așeze în rafturile bibliotecilor alături de bibelouri și alte servicii de lux – ca simbol al bunăstării și opulenței sfidătoare”.

Un model cultural specific satului a cărui revigorare se impune este transmisia zestrei culturale întruchipată în norme, valori, cutume morale proprii etosului țăranesc, rural, de la o generație la alta, ca și în păstrarea acelor obiecte, obiceiuri și activități moștenite din moși-strămoși care dau frumusețe și originalitate vieții rurale. Dacă într-un studiu sociologic realizat în 1980, de către Institutul de Sociologie, pe tema Culturii familiei, se evidenția un real consens între generația adultă și tineri în ceea ce privește transmisia culturală, studiile realizate la un deceniu mai târziu vor arăta o mai slabă legătură între generații în privința zestrei culturale.

Moștenirea culturală reprezintă în ultimă instanță și un sistem de valori pe care părinții doresc să-l transmită copiilor lor. În cazul nostru, cultura rurală apare ca rezultat al conlucrării generațiilor întruchipată în obiecte, obiceiuri și deprinderi, activități productive, artistice, domestice, norme și valori morale, primite de la

înaintași și îmbogățite cu invențiile și inovațiile tinerei generații. Ralph Linton definește cultura „ereditatea proprie societății”, iar ceea ce se transmite nu este altceva decât „ereditatea proprie fiecărui grup”, știut fiind că nu există o cultură în general, ci o cultură a unei societăți, a unei comunități sau a unui grup.

Raporturile dintre părinți și copii în problema transmisiei culturale au fost exprimate astfel în cercetarea din 1980: Multe familii au obiecte, obiceiuri, activități, pe care doresc să le treacă de la o generație la alta. Pentru părinți: Aveți ceva asemănător în familia Dvs. care ați dori să fie transmis copiilor? și pentru copii: Pe care dintre ele ați vrea să le preluați? Coincidența sau quasicoincidența între ceea ce părinții vor să transmită și ceea ce copiii vor să preia este o dovadă clară a consensului între generații, a succesului în lucrarea migăloasă de păstrare a zestrei culturale.

Răspunsurile primite au fost redată în tabelul următor:

Părinții ar dori să transmită	%	Copii ar dori să preia:	%
1. Deprinderi casnice (bucătărie, gospodărie, prepararea băuturilor)	76	1. Deprinderi de muncă	63
2. Deprinderi de muncă	67	2. Deprinderi casnice	59
3. Obiecte	66	3. Obiecte	46
4. Activități artistice	38	4. Activități artistice	36
5. Istoria familiei	37	5. Istoria familiei	30
6. Hobby-uri	35	6. Hobby-uri	28
7. Altceva	12	7. Altceva	17

Se constată o singură inversare de priorități între părinți și copii la deprinderi casnice și deprinderi de muncă, ceea ce părinți vor să transmită, copiii vor să preia. Astfel, cultura se învață și se împărtășește prin acceptarea, însușirea și practicarea modelelor culturale. Dar cultura nu este numai ereditate, moștenire. Ca fenomen social este și construcție nouă, invenție, creație la care contribuie fiecare generație.

În însuși modul concret în care copilul va prelua zestrea culturală de la părinții săi, întruhipată în deprinderi de muncă, deprinderi casnice-gospodărești, activități artistice, valori morale ca: cinstea, omenia, ospitalitatea, el va pune amprenta propriei sale personalități, a epocii sale.

Pentru că preluarea nu este un fenomen liniar, simplu, ea este urmată de eliminare selectivă, integrare, re-interpretare și perfecționare.

Transmisia culturală ca și creația culturală semnifică o transmisie de valori și o creație de valori. Aceeași idee a transmisiei culturale intergenerații am studiat-o în 1994 cu prilejul proiectului Identități naționale și relații interetnice în România. Am pornit de la ideea că în menținerea identității naționale un loc de seamă l-ar putea avea posesia a diverse obiecte tradiționale specifice fiecărui grup etnic, fie el majoritar sau minoritar și că acestea ar putea fi preluate și conservate de tineri.

La întrebarea: vi se pare că tinerii sunt interesați de obiceiurile tradiționale specifice naționalității Dvs.? răspunsurile au fost următoarele: mult 17,2%, puțin 56,1%, deloc 17,7%, nu știu/nu răspund 9%.

În comparație cu anul 1980, la 14 ani distanță, reculul pare destul de serios, ceea ce îndreptățește sugestia de formulare a unor strategii concentrate și concertate, în vederea revigorării modelelor culturale rurale. Dar reculul nu este pretutindeni. Sunt zone și localități în țară în care tradiția culturală se conservă și se dezvoltă într-o firească simbioză cu modernul și noul. Avea să ne-o demonstreze primarul localității Făget, județul Timiș, supranumit de localnici și Primarul „Da, se poate” pentru energia cu care rezolva problemele umane ale Făgetului. Deși în momentul efectuării cercetării neobositul primar făcea eforturi de a transforma localitatea Făget în oraș, proiect realizat mai târziu, convingerea lui nestrămutată era că Făgetul devenit oraș va conserva valorile culturale esențiale ale satului. „Ca un blestem al celor legați de pământ este faptul că înșiși cei cu școală, cu profesii înalte, care vor trăi în Făget vor trebui să se întoarcă la pământ și să-l lucreze pentru a-și asigura bunăstarea lor și a familiilor lor. Tradiția de muncă a pământului trebuie respectată și făgețenii o vor face în continuare”. Credința lui intimă era că deprinderile de muncă a pământului se transmit din generație în generație prin familie. Așa le învățase el și la fel le transmitea și el copiilor lui.

Și în ceea ce privește tradițiile culturale, artistice, cele legate de ritualurile sărbătorești, primarul „Da, se poate!” din Făget era un optimist: „Aici nu vor fi afectate valorile esențiale. Manifestările de sărbători ne-au dovedit-o. De la Luncani la Ohaba, «Capra»și «Călușei»au jucat continuu. Aceiași copii de la discotecă își joacă și jocul popular. Tradiția este tradiție și se va păstra. Nu mă îndoiesc de potențialul de conservare a tradiției de către tinerii din celelalte sate având în vedere că eternitatea aici s-a născut”.

Bi-culturalitatea rural-urbană a tinerilor constituie o realitate în Făget și nu va ceda în fața tăvălugului uniformizant al modernizării care, pe lângă elementele pozitive de confort și bunăstare materială este urmată și de degradare morală și culturală.

3. PATRIMONIUL MORAL-EDUCATIV RURAL

În păstrarea identității noastre naționale, inconfundabile în procesele de globalizare, regionalizare și europenizare la care suntem expuși, un rol important îl are conservarea patrimoniului moral-educativ primit ca un dar de preț de la strămoșii noștri. În sistemul patrimoniului moral-educativ național, specific românilor, un loc de seamă îl ocupă patrimoniul moral-educativ rural, esență a culturii populare dezvoltate de-a lungul mileniilor de reprezentanții ființei naționale – țărani.

Din perspectivă morală și educațională se poate afirma fără a greși că patrimoniul național se întemeiază pe și se identifică în bună măsură cu patrimoniul rural. De aceea, protejarea patrimoniului cultural național semnifică, în primul rând, protejarea patrimoniului cultural rural, a valorilor moral-educative specifice satului. Conservând aceste valori, implicit, ne apărăm identitatea națională, acele

trăsături ce ne individualizează dintru începuturi și ne deosebesc de alții. Altfel, un popor fără identitate este redus la o gloată și prin aceasta este scos din istorie.

În patrimoniul cultural național, patrimoniul moral, psiho-afectiv și educativ rural este o componentă de bază, complexă, cu profunde rezonanțe istorice. Prin el se înțeleg valorile și normele morale, modelele culturale de viață specifice satului la muncă și sărbători, sentimentele față de semenii, copii, țară, pedagogia populară a familiei sătești având drept nucleu valorile de bine, frumos și adevăr, respect de sine și față de celălalt.

Dacă definim cultura ca mod de viață, ca stil specific de a trăi și munci, de a gândi și simți, atunci aceste trăsături univoce se impun a fi apărate de alterările și agresivitățile timpului nostru. Una din dimensiunile fundamentale ale vieții în perioada contemporană este agresivitatea, violența, adeseori dublate de pornografie, obscenitate sau supralicitarea instinctelor.

Filmele de pe micul ecran, în mod deosebit, excelează în perversiuni, indecență, instinctualitate, cu grave repercusiuni asupra comportamentului tinerilor și copiilor. Acestea „sapă”, conștient și inconștient, la slăbirea moralității poporului nostru, mai ales dacă avem în vedere că publicul lor dominant sunt copiii și tinerii. Or, din istorie, țăranii, sătenii au avut o morală centrată pe bun simț, măsură, respect reciproc, rușine. Copiii și tinerii nu vorbeau și nu se comportau oricum în fața părinților, a vârstnicilor, a satului. „Rușinea” față de ei, dacă încălcau normele instituite, nu era ușor de trăit. Era un stigmat grav. În consecință, era de preferat comportamentul decent, pudic, acceptat de comunitate. În bun simț și rușine față de ce este urât, nedemn, au fost crescuți copiii în cele mai multe familii rurale și această tradiție nu trebuie nici uitată, nici abandonată.

Din păcate, asupra acestor valori – nestemate ale culturii noastre educaționale și ale pedagogiei populare rurale – se prăvălește astăzi avalanșa curentului așa-zis „modernist”, occidental, pe toate canalele TV, cu cablu sau antenă satelit, căreia tinerii – copiii noștri – nu i se opun în nici un fel. Dimpotrivă, se lasă atrași în vârtoarea lui, nu sunt pregătiți să-l privească cu discernământ. Mai degrabă îl tratează ca pe o noutate demnă de înșușit și imitat.

Invazia de filme, casete muzicale și video ce exaltă și transportă tinerii exclusiv în perimetrul visceral, decerebralizându-i, vidându-i parcă de toate acumulările spectaculoase ale geniului uman localizate în creier și înșușite în anii de studii – ni se pare una din cele mai mari degradări la care sunt expuși tinerii, inclusiv cei din rural, mai puțin poluați moral datorită unei educații mai coercitive și opiniei satului care, încă mai funcționează ca un judecător suprem.

Suntem martorii neputincioși ai unei deteriorări morale fără precedent a culturii, cu concursul deplin al TV, cinematografiei și, în ultimul timp, al teatrului. Limbajul trivial, exprimarea agresivă și inestetică a nudității, gesturile indecente abundă pe scenă, pe micul și marele ecran, ceea ce constituie o gravă imixtiune în intimitatea vieții omului, în general, și, totodată, o gravă diversiune morală cu imense consecințe negative pe termen lung.

Cercetările sociologice privind trăsăturile specifice identității naționale a românilor relevă că, din perspectivă rurală, în primele locuri se înscriu cumpătarea, simțul măsurii, respectul, seriozitatea. Or, prin ceea ce oferă mass-media, cel mai adesea cultivă opusul acestor însușiri, adică dintr-un popor bun, tolerant, mult prea tolerant, liniștit, așezat, cumsecade, cald și cumpătat se urmărește parcă, formarea unei generații de abrutizați, dezaxați, obsedați sexual, degenerați, perversi, fără preocupări intelectuale, culturale.

Este știut că agresivitatea generează agresivitate și, tot oferind-o, se însinuează devenind o practică obișnuită pentru cel expus.

Aceste sub-produse mass-media macină temeliile moștenirii culturale rurale, atentează la integritatea fizică și morală a tinerilor de azi și de mâine.

Principiile educative ferme, încărcate de o doză uneori exagerată de puritanism moral până la pudoare absurdă și ipocrizie, impuse și respectate în ceea ce pedagogia populară denumeste „cei 7 ani de acasă”, își pierd valabilitatea când copilul, rămas singur acasă, cu televizorul și telecomanda în mână comută pe orice canal vrea și vizionează orice i se oferă.

Patrimoniul cultural rural, ce stă la baza identității noastre naționale trebuie să cuprindă, ca o componentă fundamentală, cultivarea obiceiurilor, a datinilor și religiei străbune, a cântecelor și jocurilor populare, a portului și graiului local. Educația în spiritul culturii locale, a dragostei și respectului pentru creația înaintașilor, pentru civilizația materială a familiei și a satului lăsată moștenire, trebuie să devină o parte constitutivă a procesului de socializare realizat în școală și familie. Respectul față de cultura satului, de istoria lui, este primul pas în cultivarea respectului pentru cultura națională. La Marea Cultură Națională nu se ajunge prin mass-media necontrolată și denaturat orientată, ci prin studiu individual, lectură și iar lectură.

Apărând și dezvoltând patrimoniul moral-educativ rural ne apărăm propria bunătate, ospitalitate, omenie, hărnicie, toleranță – valori inestimabile, făurite în secole de trudă, suferință și răbdare.

În lucrarea *Prima revoluție globală* autorii, Alexander King și Bertrand Schneider, arată că „sămânța viitoare revoluții globale germinează încet, de-a lungul anilor. Consecințele ei sunt multiple: declinul valorilor, indisciplina socială, vandalismul, terorismul, crima și violențele, drogurile și prostituția. Lupta împotriva lor presupune o solidaritate a tuturor popoarelor pentru că ele nu ocolesc nici o regiune, nici o societate”⁴.

Protejarea patrimoniului moral-educativ rural mai presupune și apărarea trăsăturilor noastre sociale pozitive – ca omenia, ospitalitatea – grav afectate într-o perioadă de sălbatică acumulare de capital, caracteristică în egală măsură și pentru mediul rural. Când banul a devenit zeul la care se închină noii parveniți, el se acumulează încălcând omenia, bunul simț. În condițiile accentuării polarizării

⁴ Alexander King și Bertrand Schneider. *Prima revoluție globală. O strategie pentru supraviețuirea lumii*. Un Raport al Clubului de la Roma. Editura Tehnică, București, 1993, p. 3.

sociale, între bogații și îmbogățiții tranziției și săracii și sărăciții de tranziție, distanța socială și valorică crește. De coeziune și solidaritate umană nu mai poate fi vorba. Ospitalitatea, trăsătură definitorie a românului, în condiții de sărăcie lucie, își pierde capacitatea de a fi practică. Rămâne numai nostalgia ei sau un deziderat apt de a fi împlinit mai târziu.

O altă valoare pe cale de a se deteriora sau pierde este frumusețea graiului popular, decența și bunul simț exprimate prin el. O molimă venită de aiurea, după 1989, bântuie nu numai orașele, dar încearcă și satele. Ea se numește limbajul înjurăturii, al obscenității, însușit de generațiile tinere și mediene. El înlocuiește vorba dulce, domoală și adânc chibzuită a săteanului încercat de toate vitregiile naturii și ale societății și neînving de nici una. Sancționarea lui promptă, prin lege sau prin intervenția opiniei publice, ar contribui la salubritatea morală și estetică a limbajului oamenilor și la întoarcerea benefică spre mlădioasă și armonioasă limbă românească.

Dacă se spune că limbajul este gloria care încoronează omul, atunci să ne punem coroana cu nestemate a limbii create de poporul român și dusă spre perfecțiune de Luceafărul poeziei românești – Mihai Eminescu.

Un ultim element component al patrimoniului rural pe care vrem să-l amintim este cultura muncii țăranului și cultul muncii. Prin cultura muncii semnificăm totalitatea cunoștințelor, deprinderilor și îndemnărilor privind munca în agricultură și în propria gospodărie, sezonabilitatea lucrărilor și eficiența respectării lor, atitudinea și sentimentul față de pământ, unelte, animale, față de care se apropie cu aceeași dragoste ca față de proprii copii, grija și simțul gospodăresc cu care își gestionează bunurile și agoniseala, spiritul economic de care dă dovadă în relațiile de muncă și de schimb. Statutul de proprietar și stăpân al pământului și al produselor lui, dobândite prin muncă, a schimbat din temelii psihologia țăranului, dându-i o notă de optimism și încredere în sine, în forțele sale de redresare. Din păcate, împrumutarea sau redobândirea pământului prin Legea 18 nu a fost urmată de setul de măsuri adiacente menite să sprijine sătenii cu unelte, mașini, semințe selecționate, credite cu dobânzi mici, ceea ce face ca starea multora să fie chiar mai precară decât înainte de 1989, iar eficiența muncii agricole simțitor diminuată.

Cultul muncii, bucuria și plăcerea de a munci pământul, de a-i spori rodnicia este o trăsătură cu rădăcini istorice a țăranului român. Pentru el munca înseamnă trezitul dis-de-dimineață, ieșitul la câmp sau la animale înainte de răsăritul soarelui și sfârșitul ei mult după apusul soarelui. Prin cultul muncii țăranului înțelegem acel respect al actului de a produce ceva pentru el și pentru cei din jur, acea datorie intrată în sânge de a munci, acea disciplină severă a muncii de la care nu abdică, fie căldură toridă, fie ploaie, fie frig. El știe un lucru simplu: că pământul și animalele nu așteaptă. Ele trebuie să fie grija cea dintâi dacă vrea să se bucure de recolte bogate sau produse îndestulătoare de la animale. Și le îngrijește cu devotament, fără preget.

Aceste atitudini, comportamente și mentalități pozitive față de muncă constituie piese de valoare în patrimoniul cultural rural care merită și trebuie să fie conservate, dezvoltate și transmise, în continuare, tinerelor generații.

ASPECTE ALE MANAGEMENTULUI RESURSELOR UMANE AZI

OSCAR HOFFMAN

I. CONSTRUCȚIA REALITĂȚII SOCIALE ȘI ACTIVITĂȚILE MANAGERIALE

Esența activităților manageriale este activitatea cu oamenii, ceea ce impune a cunoaște cât mai bine ce este omul. Dar ce înseamnă „a cunoaște ce este omul?” Principiul „cunoaște-te pe tine însuși” nu este un răspuns, ci o întrebare, o chemare la cercetare și confruntare a diferitelor alternative. Cu alte cuvinte, accentul nu se pune numai, și nici în primul rând, pe actul cunoașterii – ca și când este clar și nediscutabil ce este omul în genere și persoana particulară – ci pe cel al interpretării a ceea ce este omul ca atare. A pune o problemă, a formula tema discuției sub aspectul unei probleme bine construite înseamnă, mai întâi, a stabili în ce domeniu al discuției („discursului”) are sens întrebarea, unde am putea găsi răspunsurile. „Cunoaște-te pe tine însuși” are ca sens demersul științific, filosofic, religios sau de ce tip? A te cunoaște pe tine ca individualitate, presupunându-se că știm bine ce este omul în genere; a cunoaște ce este omul ca punct de plecare în a ști ce suntem noi ca personalitate; a cunoaște pe alții și prin aceasta a afla ce suntem noi; a cunoaște ce face din om (ca existență corporală) „ființa umană” (ca realitate socioculturală); a afla răspunsurile la marile întrebări puse de Kant (cine suntem, de unde venim, ce trebuie să facem?) ce ne deplasează de pe terenul științei spre cel al filosofiei și religiei; a cunoaște ce suntem sau ce trebuie să fim, intrând într-o discuție axiologică; a înțelege ce este omul presupune a studia ce este „lumea”, „realitatea” sau invers? Oricum nu vom putea spune că am găsit răspunsurile plauzibile la întrebările legate de ce este omul, dacă nu le vom corela cu cele privind ce este „realitatea”, „lumea”. Iată nenumărate întrebări ce particularizează, în fond, demersul legat de cunoașterea omului (accentul punându-se pe om și nu pe cunoaștere). Evident, cele două dimensiuni ale problemei sunt corelate, căci a determina modalitățile de cunoaștere presupune a ști ce este omul (și, deci, prin ce tipuri de interogații poate fi el discutat), dar și a ști ce este omul înaintea oricărui act de cunoaștere este imposibil (chiar în cazul intuiției sau al revelației).

Fără a putea intra aici în dezbaterăa tuturor acestor modalități de dezbateră, vom începe cu o scurtă formulare a aspectelor filosofice, inclusiv cele axiologice,

menționând că sensurile abordărilor religioase impun ca problema să fie reformulată în alți termeni ce vor fi premisele de bază în analizele filosofice propriu-zise.

Care este sfera de acțiune a managementului? A răspunde la această întrebare presupune, mai întâi, a reformula problema, a pune în discuție alte întrebări privind raportul posibil dintre ceea ce intră în capacitatea de acțiune a managementului și ceea ce nu intră (nu poate intra în mod principal) în zona pe care managementul o poate influența. Evident, practicile manageriale – ca aspect empiric al problemei – pun în evidență comportamente manageriale diferite, intervenții în spații mai limitate sau mai largi ale realității. Dar acest fapt nu este semnificativ teoretic prin sine însuși, cu alte cuvinte nu tot ce este (era) conceput în practică, de natură a depăși sfera de acțiune a managementului, este și în afara oricărei posibilități de abordare managerială.

Modelele deterministe conturează o zonă „obiectivă” care depășește capacitatea de intervenție a managementului și care, în plus, generează cu necesitate, (adică inevitabil) procese și tendințe ce obligă pe manager la acțiuni menite a se conforma cât mai bine „cerințelor obiective”. Conform acestor modele, viitorul este strict determinat (liniar și univoc) de prezent. Managerul are o zonă limitată de activitate: a cunoaște cât mai bine (integral și exact) „cerințele obiective”, a „descoperi” viitorul (ce este predeterminat de legile obiective) și a lua măsurile ce se impun. Răspunderea managerului este limitată la zona sa de acțiune accesibilă. Dacă reușește să cunoască cât mai bine contextul determinant, atunci trebuie să ia măsurile ce se impun (conform cunoștințelor sale manageriale). Managementul este considerat o știință de mare exactitate și eficiență: dacă cunoști situația și cunoști regulile manageriale trebuie să știi să iei măsurile cele mai bune. Dacă greșești, acesta se datorește: **a.** fie că nu ai studiat și cunoscut bine situația; **b.** fie că nu cunoști bine managementul. Ca atunci când trebuie să faci o înmulțire, dacă cunoști bine regulile, nu poți greși.

Baza constă în însușirea managementului, rolul managerului este secundar.

Modelele nondeterministe, prospective, pornesc de la o altă înțelegere filosofică a realității sociale: nu există un viitor unic și predeterminat liniar (trecut–prezent–viitor), acțiunile umane nu sunt limitate la cunoașterea „necesității obiective” și la răspunsurile conforme acesteia („libertatea este necesitatea înțeleasă” arată Hegel, iar Marx a „transformat” conceptul necesității într-o categorie a „obiectivității” economico-sociale). Există o serie de constrângeri ale firii umane, ale naturii și, contextuale, ale societății (limitele cunoașterii, ale dezvoltării tehnologice, economice, educaționale, ale disponibilităților de resurse etc.) care generează (dinamic, istoric, în schimbare) o zonă a *posibilului acțional*, definit printr-un „spațiu” (direcții de acțiune) deschis de posibilități create (inventate) de oameni în raport cu o serie de factori ce țin de aspecte psihice (caracter, temperament, voință, curaj, inteligență etc.), cognitive (cunoștințe,

modele intelectuale de judecată, tipuri de înțelegere specifice secolului etc.), axiologice (valori și norme), manageriale (modele de management), credințe, prejudecăți etc. Se conturează *viitori possibili alternativi* cu diferite grade de realism și probabilitate, accesibilitate¹. În acest spațiu al posibilului acțional, managerul are deplina libertate și responsabilitate de acțiune. Accentul trece de la cunoaștere (ce rămâne deosebit de importantă) spre creativitate și decizie. Managerul, ca actor social, devine baza activității manageriale. Managementul nu mai este așadar, doar o știință (ce oferă cunoștințe de mare exactitate și reguli eficiente care trebuie aplicate), ci, din ce în ce mai mult, o artă, o activitate de construcție a însăși realității pe care managerul dorește s-o obțină. Accentul trece de la management spre manager, spre actorul liber (în spațiul posibilului acțional), dar și spre capacitatea de a iniția acțiuni ca să limiteze zona constrângerilor (prin dezvoltarea cunoașterii, a tehnologiilor, a resurselor) și responsabil (tocmai pentru că este liber să-și definească spațiul său de acțiune, viitorii alternativi pe care dorește a-i realiza). Managerul, ca actor, acționează intențional, dar și nonintențional, este capabil (sau nu) prin inteligența, pregătirea, curajul de a înfrunța riscul, imaginația de a concepe viitori possibili alternativi, puterea de a întrezări în concretul imediat zonele posibile de intervenție și tendințele în formare, capacitatea de a decide și a urmări perseverent drumul ales, stilul său de conducere, capacitatea de cooperare cu alți specialiști etc., de a duce organizația spre zonele de maximă competitivitate și lideritate. Cunoașterea este necesară, dar nu suficientă și esențială. Managementul poate orienta pe manager cu un set de acțiuni posibile, dar managerul nu va găsi toate răspunsurile elaborate în nici o teză managerială. În loc de a privi managementul ca o tablă a înmulțirii (necesară a fi învățată și aplicată cât mai exact), el devine un „ghid de comportare” ce cuprinde sfaturi, experiențe, diverse teorii și explicații care uneori sunt aplicabile, alteori nu.

Între cele două curente de gândire există diferențe radicale. Primul curent de gândire este „determinist”. El se bazează pe maxima veche „știința descoperă, tehnologia aplică, omul se conformează”. Al doilea curent de gândire este „condițional”. El se bazează pe observația conform căreia într-o întreprindere comercială activitatea este influențată de un ansamblu complex de factori, alții decât cei pe care-i utilizează tehnologia. Unii dintre acești factori sunt capabili a modera impactul negativ asupra activității, alții a-l accelera. Într-o analiză finală, totul depinde de forțele relative de modelare și accelerare existente la un moment dat în întreprindere”². Soluția constă în a forma personalul pentru a asigura competențele necesare ținerii sub controlul uman a factorilor ce acționează asupra întreprinderii.

¹ A se vedea Oscar Hoffman în volumul *Profesiile în fața viitorului*, (Oscar Hoffman, Doina Dragomirescu, Simona Rașev, Dinu Țenovici), București, Editura Academiei, 1990, p. 7–13.

² Revista „Europe Sociale”, Bruxelles, 1992, nr. 2, p. 74.

Iată de ce, în analiza activității manageriale, accentul se cuvine a fi pus pe relația actorilor diverși și deținători ai unei puteri asimetrice. A înțelege activitatea managerială (dintr-o organizație, țară, perioadă etc.) presupune a studia și a vedea cum se comportă actorii prinși în relația managerială, cum și de ce întreprind (sau nu) anumite acțiuni. Această viziune devine deosebit de productivă atunci când ne ocupăm de orientarea actuală spre managementul competențelor.

II. CRIZA TAYLORISMULUI ȘI MANAGEMENTUL RESURSELOR UMANE

Criza modelului taylorist și a modelelor neotayloriste, eforturile depuse de trecerea spre noile modele nontayloriste (antitayloriste) modifică radical concepțiile și practicile despre muncă și, evident, despre resursele umane. Concepțiile și practicile tayloriste sunt centrate în jurul postului de muncă („job”). „Taylorismul a secretat propria sa conceptualizare cristalizată în „sociologia muncii” a cărui obiect principal este studiul postului de muncă. Conceptualizarea în jurul demersurilor privind meseriile tinde a fi fundamentată pe baza unei „sociologii a omului în muncă” (...). Problema noastră, a cercetătorilor, constă, într-adevăr, în a dispune de concepte apte a ține seama de schimbările petrecute în raport cu toate dimensiunile activității omului în muncă. Cu această condiție noi putem furniza întreprinderilor conceptele care le lipsesc pentru a gândi asupra gestiunii realizate de ele în domeniul resurselor umane”³.

În acest sens, reconstrucția concepțiilor și practicilor manageriale privind resursele umane sunt o parte a unei acțiuni largi și susținute, de modificare a întregii viziuni despre întreprindere, muncă, om, producție și, chiar, societate. Taylorismul s-a impus ca un mod general de demers teoretic și practic, cu un vocabular propriu (concepte, înțelesuri, termeni-cheie etc.), o ideologie și o practică specifică. „Această perioadă de mutație explică fluxul conceptual și semantic pe care-l observăm în ultimii ani. Există, în același timp, o deconstrucție a unui model anterior, care a stabilit vocabularul său, ideologia și practica sa și punerea în acțiune a unui model nou”⁴. Noul model pe cale de construire, experimentare și dezvoltare (a se vedea acțiunile Uniunii Europene legate de modelele antropocentrice) realizează o adevărată ruptură prin „reintroducerea conceptului de meserie” sau „neomeserie” ce implică trecerea la noi concepte, mentalități, definiții, abordări, înlocuind luarea în considerație a calificării cu axarea pe competențe. Abordarea competențelor modifică radical practicile manageriale, reconstruind sistemele piețelor prin generarea unei adevărate burse a cererii de competențe în corelare cu cea a ofertei de competențe și imprimând o

³ Alain d'Iribarne, *Une nouvelle organisation de travail*, „Recruter” Paris, Zélig Publications, iarna 1992-1993, nr. 4, p. 12.

⁴ *Ibidem*, p. 10.

viziune evaluativă pentru „a cunoaște posibilitățile de evoluție prospectivă a competențelor populației viitoare a întreprinderii”⁵.

Trecerea de la managementul bazat pe postul de muncă spre cel al competențelor deschide calea întreprinderilor flexibile cuprinzând ateliere flexibile ce se bazează pe activitatea actorilor (competențele, responsabilitatea, voința, valorile, imaginile, modelele de acțiune etc. ale oamenilor ce alcătuiesc întreprinderea) și nu pe schemele de organizare sau tehnologiile existente. Întreprinderea se modifică radical. „Ceea ce este nou astăzi nu constă în contradicția dintre interesele salariaților și ale patronilor sau în necesitatea de a trece la compromis, ci în transformarea întreprinderii implicată de trecerea de la întreprinderea clasică spre cea flexibilă”⁶. Întreprinderea flexibilă (ce înlocuiește întreprinderea clasică, funcțională) marchează trecerea de la „producția împinsă” (de aspectele din amonte) spre „producția trasă” (impulsionată de piață), construită pe necesitățile diferențiate și variabile ale clienților, pe valorile și normele societății, ceea ce impune părăsirea „planificării” resurselor umane pornindu-se de la ceea ce se dorește a produce și îmbrățișarea construirii acestora pe cerințele piețelor (inclusiv ale piețelor muncii, adică pe competențe și negocierea lor). Segmentarea piețelor pe criterii foarte diverse legate, cu deosebire, de stilul de viață (și nu doar de nivelul economic), exigențele prioritare spre calitate și personalizarea produselor, conduc la individualizarea tot mai accentuată a resurselor umane. Aspectele avantajoase ale acestui proces nu pot să ne facă să ometem unele tendințe și chiar realități riscante, periculoase, disfuncționale cum ar fi erodarea solidarității sociale, individualismul exagerat, conflictele fără o bază reală etc. Unele studii arată că astfel, „colectivele informale, spontane ale operatorilor care fac să trăiască o indentitate colectivă și solidară au cedat locul în fața creșterii individualismului provocat de conducerea în contextul inovației organizaționale”⁷.

III. MANAGEMENTUL COMPETENȚELOR

Trecerea spre managementul competențelor reprezintă, pe de o parte, un răspuns esențial dat (necesar a fi dat) noilor tipuri de provocări pe care ultimul deceniu al acestui secol le pun în fața societății – în general – activităților productive – în particular. Pe de altă parte, această trecere va constitui un mijloc

⁵ Jean Amibat, *EDF-GDF – du répertoire des métiers à la gestion des compétences*, „Recruter”, nr. 4, p. 21.

⁶ Cristine Jaeger, *La gestion des espaces de travail*, „Reseaux”, nr. 69, ianuarie-februarie 1995, p. 12.

⁷ Robert Linhart, *Les ambiguïtés de la modernisation*, „Reseaux”, nr. 69, p. 66 (60).

important în sporirea competitivității pe plan mondial, va fi un factor major în modelarea benefică a economiilor avansate.

Printre caracteristicile generale ale acestor provocări se numără, la loc central, tendința tot mai puternică și diversificată conturată de personalizare a bunurilor și serviciilor, cu implicații directe asupra managementului resurselor umane, „căci, în ultimă analiză, personalizarea înseamnă, în mod esențial, a dezvolta noi competențe profesionale și a învăța a le utiliza în mod eficace în întreprindere”⁸.

A trata în fond problema personalizării și implicațiile sale asupra managementului resurselor umane impune abordarea a patru domenii de bază:

1. de unde pot să-și procure fabricanții și utilizatorii salariați specializați pe tipurile de competențe de care au nevoie?
2. cum pot da acestor salariați o pregătire continuă care să le permită a rămâne la curent cu ultimele tehnologii de vârf și mediu de lucru?
3. cum să folosească pe acești salariați în mod eficace pentru ca ei să poată ameliora competitivitatea întreprinderii lor?
4. cum să motiveze pe acești salariați astfel încât ei să se bucure de toate încurajările necesare unei performanțe elevate?

Bineînțeles, modul concret în care se pot pune aceste întrebări și răspunsurile necesare a fi date depind, în mare măsură, de specificul ramurii economice și al obiectului direct de activitate al întreprinderii (ceea ce se desemnează prin termenul de „logică industrială”), dar acestea se modelează cu deosebire în raport cu concepția de management (ceea ce se denumește prin conceptul de „logică umană”). Luarea în considerație a „logicii industriale” (ca un fundal de context) și orientarea spre o anumită „logică umană” (conturată azi prin orientarea spre detaylorizarea managementului și trecerea spre forme de management centrate pe om) conduc spre exigențe noi în actuala epocă.

Prima exigență de acest fel se referă la crearea de noi tipuri de competențe, atât în domeniile fabricației, cât și în cele ale utilizatorilor. A trata această problemă presupune, așa cum vom arăta în continuare, a găsi, mai întâi, principiile ce vor caracteriza aceste competențe, cu alte cuvinte elementele ce vor intra în procesul de construire a lor și, ulterior, a particulariza aceste principii în competențe concrete în raport cu „logica industrială”.

În genere, în diversele ramuri industriale există o evoluție a numărului de salariați după un model bine definit, ce indică tendințe de stabilizare a volumului de angajați. În acest context, orientarea esențială este spre aspectele calitative, schimbarea structurii personalului prin creșterea ponderii celui cu competențe de

⁸ Vasso Popandreu, *Nouveaux défis à relever par le secteur informatique*, „Europe Sociale”, Commission des Communautés Européennes, Luxembourg, supplément, nr. 2, 1992, p. 14.

tip nou, solicitate de marile piețe, tendința sporirii cererii de oameni care să combine un mare număr de competențe specializate (cerute de specificul fiecărei activități) cu noile tipuri de competențe generice – ceea ce se exprimă prin conceptul de bază utilizat azi, „competențe hibride”⁹.

În al doilea rând, se cuvine a preciza raportul dintre tehnologie și om (fabricanți și utilizatori), ceea ce presupune o „relație mai umană între tehnologie și utilizatori, remarcându-se nevoile psihologice ale acestora. Mai mult decât orice, tehnologia reflectă aptitudinile celor ce o utilizează. Pentru a obține tot ceea ce poate oferi tehnologia, trebuie să luăm inițiative care să permită utilizatorilor să acționeze pe măsura întregii lor capacități”¹⁰.

În al treilea rând, trebuie să ne referim la organizarea muncii. Noile tehnologii au dat și dau naștere la noi categorii de salariați care sunt mai creativi și mai productivi în structuri organizaționale mai puțin birocrate și mai puțin ierarhizate.

În al patrulea rând, este vorba de raportul dintre muncă și democrația industrială, asigurarea unei reale democrații participative (cu deosebire în întreprinderile mici și mijlocii, unde acest fapt se poate realiza mai dificil uneori), rediscutarea rolului și modului de acțiune a sindicatelor.

Toate aceste patru aspecte se referă, în fond, la om, la noul mod de valorizare și valorificare a sa în determinarea altui conținut al resurselor umane bazat pe competențe și respectul față de acestea.

Competențele, prin natura lor, personalizează munca, activitatea. Angajarea pe post, pe „funcție” implică o „obiectivizare”, o „depersonalizare”, un „anonimat”. Munca este determinată de cerințele postului, iar omul trebuie să corespundă acestui standard. Contează mai puțin individul, ci calitățile sale „obiective”: să aibă anumite studii, experiență, disciplină, forță, abilitate etc. Discuția nu se poartă cu individul, ci cu „dosarul său”: acte, certificate, dovezi, recomandări etc.

Competențele presupun o altă logică ce pleacă de la individ pentru a determina ce și cum va acționa el și, pe această bază, se proiectează „postul”. În stabilirea competențelor contează și caracteristicile „obiective” (studii, ani petrecuți în muncă și profesie, recomandări, starea de sănătate etc.), dar elementele esențiale sunt disponibilitățile și exigențele („subiective”). A studia sistemul de competențe ale personalului unei organizații presupune a vedea cum se „îmbină” și se „combină” diverse elemente: cunoștințe, temperament, emoții, sentimente, concepții, voință, obiceiuri, caracter, nevoi și necesități personale și ale oamenilor cu care individul își unește viața (familie, prieteni, grup religios etc.). Competențele pun pe om cu totalitatea determinantelor sale în contact cu

⁹ Anin Rajan, *Le secteur informatique européen à l'âge la discontinuité*, „Europe Sociale”, nr. 2, p. 23.

¹⁰ *Ibidem*, p. 15.

organizația, care trebuie și ea să se reconstruiască pe noi dimensiuni pentru a fi aptă să răspundă și să corespundă acestui om ce vine în organizație nu pentru „a munci”, ci pentru a-și petrece o parte a vieții sale prin muncă (nu în muncă). Nu este vorba de o simplă modificare în organizarea muncii, ci de o nouă filosofie asupra muncii, o nouă abordare a omului, o altă valorizare și valorificare a ceea ce este și în special, trebuie să devină munca. Această nouă abordare implică părăsirea taylorismului (și a „noului” taylorism) și trecerea spre concepții și practici ce implică o viziune „globalistă”, de ansamblu, o părăsire a principiilor de „specializare” tayloriste și trecerea spre „specializări globale”, adică refacerea unor activități de ansamblu asupra produsului și producției de genul „noului meșteșugar”, ce face „meserie”, adică o activitate superior profesionalizată.

Noile concepte sunt generate pe baza atenției principale acordate diverșilor actori, evoluției muncii și organizării acesteia. Întreprinderile moderne sunt confruntate tot mai mult cu noi condiții concurențiale și noi exigențe de competitivitate, iar pentru a face față acestora – spre deosebire de vechile modele ale creșterii – se impun anumite tipuri de competențe și forme de organizare ce vor trebui să unească trei elemente principale: noile exigențe ale piețelor, noile tehnologii și „aspirațiile persoanelor care, se știe bine, se transformă rapid pe măsură ce crește nivelul de viață și, în special, pregătirea unei părți mai mari a populației active”¹¹.

În acest sens, metodologia ce se impune prezintă câteva aspecte caracteristice, câteva obiective, cum ar fi:

1. A defini profilele individuale, analiza având ca scop a deduce tipurile de competențe solicitate, a preciza competențele de bază proprii unor posturi cu un anumit grad de apropiere și competențele specifice legate de condițiile propriu-zise ale activității depuse. Pornindu-se de la un principiu permanent avut azi în vedere („a gândi global, a acționa local”) această exigență permite mobilitatea oamenilor, asigurarea unei organizări flexibile. „Este clar că un asemenea demers poate conduce spre definirea de profile cu totul diferite față de cele stabilite, pornindu-se de la corespondențele stricte dintre posturile de muncă și indivizii particulari”¹².

2. A defini programele de pregătire a oamenilor. Scopul acestei cerințe constă în posibilitatea de a exercita competențele pe zone mult mai largi, părăsindu-se „cuplul tradițional post-persoană”.

3. A construi cariere. Pentru anii care vin, problema esențială va fi ideea progresului profesional. Se cuvine a se arăta că, în alte studii, ideea „carierii” este tratată complementar unei cerințe mai largi (despre care se vorbește în altă parte a prezentului material) vizând formarea și dezvoltarea competențelor generale de viață.

¹¹ Alain d'Iriborne, *op. cit.*, p. 13.

¹² *Ibidem*, p. 14.

4. A gira (a administra) schimbările organizației devine, din ce în ce mai mult, un act de gestiune, pregătită, pilotată, cu concursul responsabililor cu resursele umane.

Organizația devine o construcție realizată de diverși actori sociali, iar studiul managementului implică analiza și înțelegerea modului în care acești actori își construiesc cadrul lor de activitate.

IV. COMPETENȚELE ȘI RESURSELE UMANE

Conceptul de „resursă umană” a căutat să amelioreze această viziune arătând că omul este și el o „resursă”, adică o disponibilitate a întreprinderii necesară a fi folosită (alături de tehnologie, organizare, capital financiar etc.).

Ceea ce aduce radical nou viziunea managementului competențelor constă în reconsiderarea concepției despre om și, în consecință, revizuirea practicii manageriale globale.

Resursele umane nu sunt un dat, o realitate empirică, ele nu se identifică cu oamenii care sunt angajați, cu ceea ce se cheamă „personal”. Cu aceeași oameni întreprinderile pot (și trebuie) să construiască¹³ diferite tipuri de resurse umane. Oamenii au *capacități reale și (cu deosebire) virtuale* (apte a fi imaginate, generate și promovate). Fiecare sistem managerial va valoriza (va aprecia pozitiv sau negativ aceste capacități, va selecta pe acelea pe care le dorește și le va ierarhiza într-un sistem bine structurat) și va *valorifica* (va promova practic) acele capacități (reale sau virtuale) ce vor genera construcția resurselor sale umane.

În acest fel, *putem defini resursele umane* ca exprimând un mod de construcție socioculturală a dimensiunii sale umane prin valorizarea și valorificarea capacităților reale și virtuale ale oamenilor și transformarea lor în competențe.

În acest fel, o întreprindere poate dispune de oameni cu capacități deosebite, dar să aibă la dispoziție resurse umane inferioare tocmai prin ignorarea majorității disponibilităților personalului său (astfel, managementul taylorist funcționează cu resurse umane care reduc oamenii la activități cât mai simple de execuție). Mai mult, un manager de tip vechi nu se va preocupa de imaginea, promovarea și folosirea unor capacități virtuale, nu va forma noi disponibilități, deprecind, astfel, ceea ce ar putea fi resursele umane moderne.

Reținem, deci, că întreaga reconstrucție a întreprinderilor moderne (ceea ce se denumește prin conceptul de „reengineering”¹⁴) are la bază trecerea spre

¹³ Teza construcției socioculturale a realității sociale, în genere, a organizațiilor, în particular, devine astăzi un loc comun.

¹⁴ Guy Jacob, *Le reengineering. L'entreprise reconfigurée*, Paris, „Hermès”, 1994; Jean - François Daigne, *Re-ingénierie et reprise d'entreprise*, Paris, Economica, 1995. Termenul a fost

managementul competențelor, adică reconstruirea resurselor umane pe noi criterii valorico-normative.

Ce sunt, atunci, competențele? Conceptul nu este nou, dar ca și în alte cazuri, astăzi acest termen este reconsiderat și reformat într-un nou context problematic. Într-o viziune „clasică” există două abordări:

a. competențele se atribuie (managerul împuternicește pe salariați cu o serie de responsabilități);

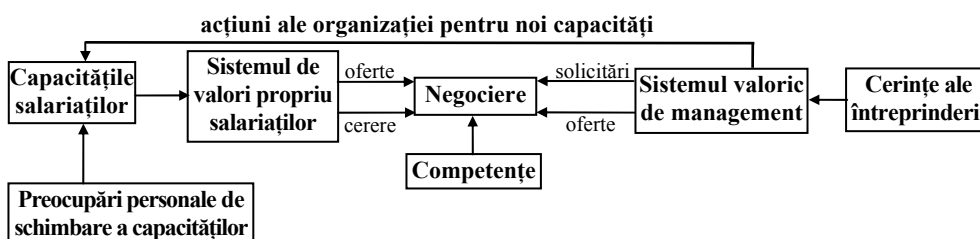
b. competențele se posedă (oamenii dețin, prin pregătirea și caracteristicile lor personale, competențele).

Noua viziune schimbă radical sensul conceptului, elaborându-l în cadrul teoriilor manageriale centrate pe om, în care oamenii sunt considerați ca *actori sociali activi*, cu alte cuvinte nu mai sunt considerați ca elemente pasive, determinați de o structură organizațională (managementul resurselor umane bazate pe post), în care postul determină cerințele obligatorii pe care solicitanții trebuie să le îndeplinească. Ca actori sociali, oamenii sunt cei care, printr-un proces de *negociere*, generează structurile organizatorice, stabilesc (în relația salariat–manager) competențele dezirabile (reale și virtuale) și, pe această bază, proiectează posturile și structura organizațiilor.

Competențele nu se identifică, deci, cu capacitățile umane și nici cu cerințele postului de muncă. Ele se construiesc prin procesul negocierii, relația de piață cerere–ofertă fiind introdusă în interiorul organizației.

Putem defini competențele personale ca reprezentând o construcție negociată a capacităților (reale și virtuale) salariaților prin valorizarea și valorificarea reciprocă (de către salariați și manageri) a cererii și ofertei de servicii și recompense. Cu alte cuvinte, salariatul oferă un set de servicii pe care este dispus să le efectueze în organizație și pretinde pentru ele o serie de recompense (nu numai bănești). Managerul pretinde, la rândul său, o serie de servicii (responsabilități) de la salariat și îi oferă unele recompense. Din negocierea acestor două poziții rezultă competențele (schema nr. 1).

Schema nr. 1
Producerea competențelor

introdus de către M. Hammer, J. Champy, *Reengineering the Corporation: a Manifest for Business Revolution*, New York, Harper Collins Pub., Inc., 1993.

Astfel, competențele se construiesc prin manifestarea activă și intercorelată a actorilor sociali (salariați și manageri) în procesul negocierii (schema nr. 2).

Schema nr. 2

Procesul negocierii competențelor

		Solicitări și oferte ale managerului	
		acceptă	respinge
Oferte și cerințe ale salariatului	acceptă	1	2
	respinge	3	4

Cazul 1 reprezintă situația optimă în care ceea ce oferă și pretinde salariatul concordă cu ceea ce solicită și oferă organizația, negocierea fiind minimă.

Cazul 2 reprezintă o situație mai dificilă în care organizația (managerul) fie că nu are nevoie de unele tipuri de activități pe care salariatul le dorește a le realiza, fie că nu acceptă pretențiile sale de recompensare. Prin negociere se poate ca salariatul să convingă organizația să accepte tipuri de activități pe care i le propune, managerul modificând caracteristicile postului, inițiind chiar, noi posturi, noi direcții de preocupări, adaptând permanent structura la solicitările valoroase ale salariatului.

Cazul 3 se referă la solicitările organizației pe care salariatul le respinge. Uneori, datorită unei rutine, salariatul nu valorizează solicitările unui management modern (acordarea unei responsabilități mai mari, cerințe de creativitate, libertate sporită în exercitarea muncii etc.) În acest caz, managerul negociază pentru unele capacități virtuale pe care salariatul nu le apreciază sau pentru care solicită recompense deosebite. Negocierea, și de această dată, poate modifica substanțial structura organizației, poate schimba tehnologia folosită etc.

Cazul 4 implică activități nedorite nici de salariați, nici de manageri, dar printre ele s-ar putea afla aspecte valoroase, dar nevalorizate datorită unor modele socioculturale defectuoase.

Competențele nu sunt, însă, rezultate formale ale proceselor de negociere, ci tipuri noi de activități ce desemnează noi tipuri de actori sociali.

În acest sens, se cuvine să precizăm *caracteristicile de bază ale competențelor*:

a. Personalizarea competențelor: competențele, rezultate din activități de negociere, implică sfârșitul masificării resurselor umane, depersonalizării oamenilor, specifice managementului taylorist. Competențele se elaborează punându-se în valoare personalitatea fiecărui salariat – fapt ce generează un nou tip de sindicalism (de la revendicări generale pentru mase de salariați spre negocierea unor revendicări individuale).

b. Spiritualizarea competențelor, ponderea tot mai mare a elementelor intelectuale, a capitalului intelectual¹⁵, față de cel fizic și financiar, alcătuit din

¹⁵ David A. Klein, *The Strategic Management of Intellectual Capital*, Boston, Butterworth - Heinemann, 1998, p. 165.

cunoaștere, abilități, cunoștințe practice, capacități de gândire etc., precum și a inteligenței emotive¹⁶ ce implică intervenția sentimentelor, a stărilor emotive, a participării afective la organizație.

c. Axiologizarea competențelor, sporirea tot mai accentuată a sistemului de valori-norme în desfășurarea proceselor de negociere și în conturarea rezultatelor acestora¹⁷.

d. Hibridizarea competențelor, îmbinarea unor tipuri diferite de activități în cadrul unor competențe ce sintetizează, astfel, capacități mentale, psihice, axiologice, practice foarte diverse¹⁸.

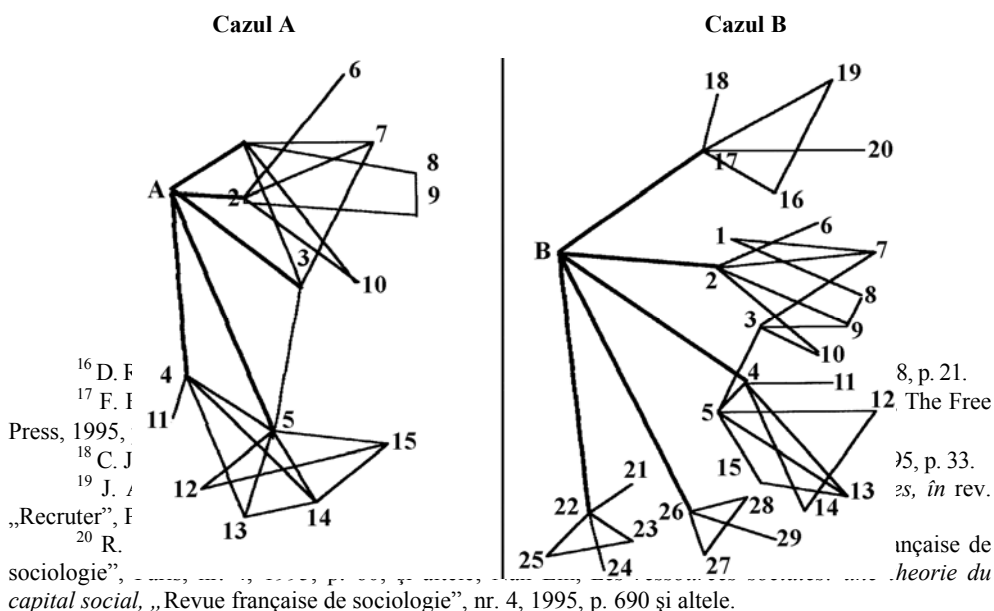
e. Caracterul perisabil și reconstruibil al competențelor, presupunând renegocierea sistematică a acestora, cerința asigurării permanentei lor mobilități, deprecierea unora și imaginarea altora noi, valorizarea și actualizarea capacităților virtuale etc¹⁹.

Alături de resursele umane personale (individuale sau de grup), astăzi se vorbește din ce în ce mai mult de *resursele sociale* în cadrul teoriei rețelor și gurilor structurale²⁰.

Față de resursele umane personale ce aparțin oamenilor (ca urmare a negocierii), resursele sociale sunt încorporate în rețeaua actorilor sociali, sunt doar accesibile (putând fi sau nu valorizate și valorificate și transformate în resurse), iar această accesibilitate este temporară și condiționată.

La rândul lor, resursele sociale sunt de două tipuri: *de contact* – ce implică aspectul praxiologic al resurselor sociale (utilizarea resurselor) și *de rețea* (ce arată accesul structural al acestora. Resursele de rețea arată aspectul cauzal al resurselor sociale, sunt în amonte de acțiune, conducând la cele mai bune resurse de contact. În

Schema nr. 3
Managementul resurselor sociale

acest sens, *golurile structurale* („les trous structureux”, „structural holes”) se definesc ca exprimând absența relațiilor, autonomia actorilor, oportunități antreprenoriale de a fi în situații intermediare, controlând astfel, fluxul de informație și coordonarea acțiunilor între actorii care se află de o parte și de alta a acestor „goluri” (vezi schema nr. 3).

Actorul A – are 5 contacte directe și 10 suplimentare (de rețea);

– contactele cu actorii 2 și 3 sunt redundante (sunt reciproc legate și reunesc aceleași persoane), la fel contactele cu 4 și 5 sunt redundate;

– actorii 3 și 5 sunt legați între ei, dar nu generează contacte redundante, deoarece fac legătura cu subgrupuri diferite.

Actorul B – are și el 5 contacte directe, dar 24 contacte suplimentare, (o rețea simplificată dar mult mai eficientă);

– în plus, el exploatează trei goluri structurale (grupul 16–20, 21–25 și 26–29).

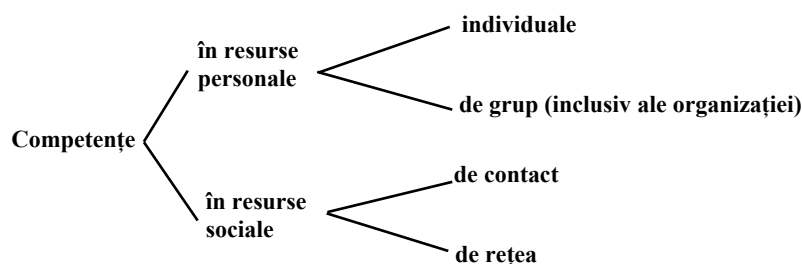
Astfel, managerul B ajunge să exploateze o rețea mult mai vastă, beneficiind de resurse sociale suplimentare, creând competențe în plus față de actorul A.

Putem acum prezenta, în asamblu, conceptul de competențe în noua viziune a resurselor umane (schema nr. 4).

Practicarea managementului competențelor presupune însă, modificarea întregii activități manageriale, o reconstrucție a întreprinderii pe bază de competențe. În acest cadru, reingineria întreprinderii pe bază de competențe ne apare ca exprimând „*un proces de ruptură*”, adică de „frângere” a vechilor tendințe cu putere de reproducere (specifice managementului taylorist, tehnocentrico-birocratic) și conceperea, promovarea și consolidarea unor tendințe noi, proprii managementului centrat pe om²¹.

Schema nr. 4

Alcătuirea competențelor în contextul resurselor umane

V. COMPETENȚE ȘI COMPETIVITATE

²¹ C. K. Prahalad, S. Hamel, *The Core Competence of the Corporation*, „Harold Business Review”, mai - iunie/1990; B. Bruno, *Dans quelle entreprise travaillerons-nous demain?*, Paris, Hachette, 1997, p. 558. 161 și altele.

Creșterea economică, competitivitatea și modul de folosire a personalului reprezintă trei aspecte intercalate. A crea noi posturi de lucru, a asigura creșterea economică nu este suficient. Uniunea Europeană, în cadrul unui amplu program legat de Fondul Social European (ESF – „European Social Fund”) al cărui obiectiv (cunoscut sub denumirea de „obiectivul nr. 4”) vizează „adaptarea lucrătorilor la schimbarea industrială”, program definitivat la întâlnirea de la Toulouse (Franța) în 22–23 ianuarie 1996, și în raport cu „inițiativa ADAPT” (ce adaugă dimensiunea transnațională) stabilește o relație de reciprocă consolidare între aceste trei aspecte. „Creșterea, competitivitatea și folosirea personalului (employment) sunt complementare: ele se consolidează reciproc (...). Noile tehnologii au de jucat un rol important de creștere în direcția consolidării competitivității economice a întreprinderilor noastre. Pentru a fi eficace, aceste tehnologii au nevoie de noi forme de organizare și noi abilități („skills”). Multe studii au arătat că factorul cheie care determină succesul constă în adoptarea unei abordări integrate”²².

Ca și alte programe în curs de aplicare ale Uniunii Europene (a se vedea programul „Sisteme Antropocentrice de Producție”), programul „Fondul Social European” și inițiativa ADAPT – BIS („Building the Information Society”) vizează o acțiune de largă perspectivă generată de „Carta Albă” a Comisiei Europene adoptată în 1993 cu titlul *Creștere, competitivitate și folosirea personalului: provocările și căile de viitor spre secolul XXI* („Growth, Competitiveness and Employment: the Challenges and Ways Forward into the 21st Century”)²³.

Conform Comisiei Europene, în programele de introducere a noilor tehnologii nu s-au obținut toate rezultatele pozitive scontate, deoarece s-a făcut greșeala de a se neglija al „treilea termen” al acestei abordări și anume formarea și instruirea oamenilor.

Competiția nu poate fi privită ca un „cadru” exterior competențelor. Pentru a se putea asigura competitivitatea, managementul de tip nou bazat pe competențe trebuie să formeze oamenii în spiritul competiției, să dezvolte competențele de competitivitate. În acest sens, s-a creat un termen nou ce unește conceptul de competență cu cel de competitivitate – „Competentivitate” („competence”). „Competentivitatea este ansamblul de competențe-cheie ale unei întreprinderi care îi procură, sau este susceptibilă a-i procura, un avantaj concurențial evolutiv durabil într-un context dat și pentru o finalitate anumită”²⁴.

Strategia de competitivitate (a întreprinderilor) bazată pe competențe devine o temă centrală a tuturor abordărilor de tip nou (antitayloriste). Așa cum vom trata ulterior, trecerea de la modelul întreprinderii bazate pe portofolii de produse spre cele ce-și fundamentează strategia pe portofoliile de competențe reprezintă o

²² Dominique Bolmary, *The challenges of adapting workers to industrial change*, „Social Europe”, European Commission, Bruxelles, 1996, nr. 2, supplement, p. 10-11.

²³ Ursula Huws, *Teleworking*, „Social Europe”, European Commission, Bruxelles, 1995, nr. 3 (supplement), p. 1.

²⁴ Jean-Françoise Daigne, *Re-ingénierie et reprise d'entreprise*, Paris, Economica, 1995, p. 73.

schimbare radicală de comportament organizațional. „În acest nou concept, ceea ce apare vital pentru întreprinderi nu constă în a se concentra asupra piețelor sau produselor, ci asupra capacităților de a oferi valoare clientului. Stăpânirea acestor capacități conduce spre dezvoltarea competențelor care conferă un mijloc durabil de a face față dificultăților provocate de piețele schimbătoare și efemere. Conceptul se bazează pe faptul că aceste competențe asigură condițiile supraviețuirii, permițând întreprinderii de a se adapta piețelor și tehnologiilor noi”²⁵.

Competențele de competitivitate sunt competențele strategice ale întreprinderii. „Scopul unei strategii bazate pe competențe constă în a identifica și a dezvolta competențele care sunt dificil de copiat de către concurenți și a căror rezultate sunt clar percepute de client. Trăsătura dominantă a acestei strategii este de a dezvolta capacități ce permit a trece ușor și rapid de la un produs la altul și de la o activitate la alta”²⁶.

Caracteristicile organizaționale ale unei întreprinderi modelate pe strategia de competențe sunt următoarele (tabelul nr. 1):

Tabelul nr. 1²⁷

Caracteristicile organizaționale și domeniile de competență

Tipurile de competență	Caracteristicile soluțiilor
Excelență organizațională	– nivel scăzut al prețului – fabricație la cerere – sistem de distribuție cel mai scurt posibil – surprinderea etapelor intermediare – reducerea costurilor comerciale – scăderea cheltuielilor generale
Legătură directă cu clientul	– a investi pentru a câștiga fidelitatea clientului – analiza continuă și atentă a nevoilor clientului – a adapta produsul și serviciul la fiecare tip de client – a dezvolta sisteme de informare privind supravegherea mediului
Crearea liderității	– a dezvolta creativitatea – a căuta permanent idei noi – a instaura o stare de spirit care incită colaboratorii de a crea idei noi – decizii rapide, a reacționa rapid – a sta la pândă pentru metode noi – a nu consacra prea mult timp unor analize prea amănunțite – a experimenta

²⁵ Guy Jacob, *Le reengineering. L'entreprise reconfigurée*, Paris, Hermès, 1994, p. 82.

²⁶ *Ibidem*, p. 84.

²⁷ *Ibidem*, p. 85.

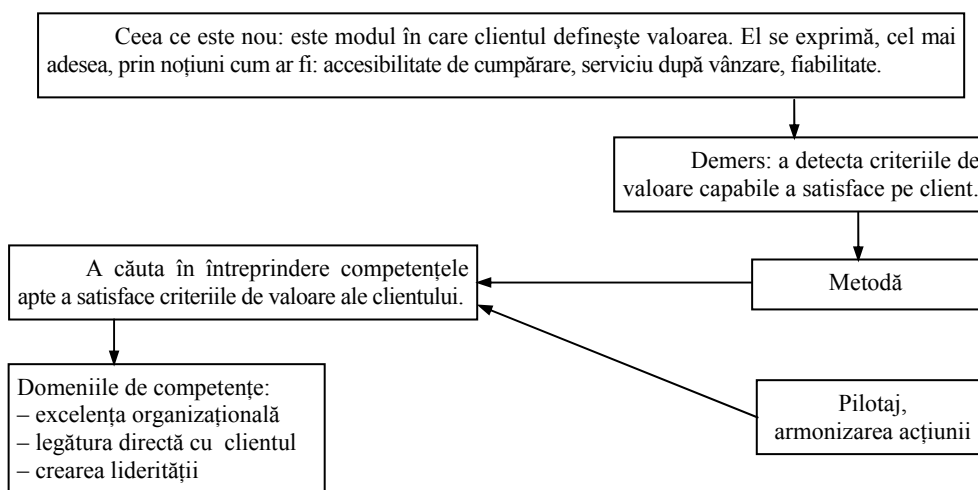
– a ști să scoți din uz produsele și serviciile pe care le-ai creat

Strategia bazată pe competențe presupune o modificare radicală a concepțiilor și practicilor manageriale, căci „valoarea va fi cuvântul călăuzitor al anilor 1990, tot așa cum calitatea a fost a anilor 1980 (...) A dezvolta o strategie a valorii implică, pentru întreprindere, o acțiune desfășurată pe două axe. Este necesar a detecta, înaintea tuturor, criteriile de valoare capabile a satisface clientul. În fine, trebuie a identifica în întreprindere elementele distinctive «în cel mai înalt grad purtătoare de valoare și a le dezvolta»²⁸ (schema nr. 5).

Legătura indisolubilă între competențe și competitivitate se realizează pornindu-se de la nivelul indivizilor până la cel al întregii întreprinderi. Așa cum vom vedea ulterior, întreprinderile trebuie să-și elaboreze o strategie de acțiune în domeniul competențelor sale (organizaționale), elaborând – pe baza unor criterii – o tipologie a acestor competențe de competitivitate. Aceste competențe organizaționale trebuie susținute prin formarea în rândul salariaților a unor competențe de competitivitate individuală.

Schema nr. 5

Demersul identificării valorii²⁹

Oamenii nu sunt egali nici în disponibilități (cunoștințe, experiențe, priceperi, capacități fizice și intelectuale etc.), nici în dorințe (de a transforma aceste disponibilități în competențe). De aceea, oamenii se arată inegali în competențele pe care le acceptă (atribuite, de rol) sau le însușesc (liber, informal).

²⁸ *Ibidem*, p. 89.

²⁹ *Ibidem*, p. 90.

Problema constă în a crea un climat de competiție pentru dezvoltarea competențelor. Sistemul construcției competențelor, ca tip de management și reconstrucție a întreprinderii, presupune, „alături” și împreună cu sistemul negocierii, pe cel al competiției.

Competiția se deosebește de concurență. În concurență este o luptă de depășire a concurentului prin care unul câștigă și altul pierde (jocul cu sumă nulă). În competiție lupta nu se dă cu „altul” pentru a-l învinge, ci cu sine pentru autodepășire. Depășirea „altuia” nu se face prin luptă cu acesta, ci prin lupta cu sine. De aceea, în competiția competențelor jocul nu mai este cu sumă nulă căci toți câștigă (competitori individuali și instituția).

Climatul de competiție (împreună cu cel al liberei și corectei negocieri) face parte din cerințele de reconstrucție a întreprinderilor pentru promovarea competențelor.

Ce înseamnă pentru întreprindere realizarea unei strategii bazate pe competențe?

Este clar că strategia bazată pe competențe va modifica radical nu numai mijloacele sale de realizare, ci și tot modul de a fi concepută. În acest sens, o strategie bazată pe posturile de muncă și funcții (cerințe precizate de la început pentru o perioadă mai îndelungată de timp și care trebuie realizate în mod necesar) presupune o bună și cât mai serioasă planificare a tuturor resurselor pentru îndeplinirea unor obiective de viitor care, odată fixate, rămân în atenția managementului pe toată etapa luată în considerare.

Strategia bazată pe competențe nu mai pornește de la posturile de lucru și obiectivele de viitor precizate pe perioade mari de timp. Lumea este într-o permanentă schimbare, iar aceasta nu poate fi previzionată în totalitatea sa. Există o zonă mare de risc, incertitudine, necunoaștere, surprize, fenomene ce depășesc puterea noastră de acțiune și control. În multe domenii ale vieții „efectele pe termen lung ale acțiunii sunt, adesea, opuse efectelor pe termen scurt”³⁰, încât una dintre „legile” marketingului ar putea fi astfel formulată: „Efectele marketingului au loc pe o perioadă extinsă de timp”³¹.

În aceste condiții, în locul planificării strategice se cer găsite alte tipuri de genul improvizăției strategice. „În noua ordine economică mondială planificarea strategică și-a pierdut avantajele sale. Când companiile Statelor Unite dictau fluxul și refluxul comerțului mondial, planificarea strategică funcționa efectiv, dar economia globală de azi este prea complexă, dinamică și nepredictibilă pentru ea, și acum, companiile să-și îndrepte credința spre modelul de management

³⁰ Lee Tom Perry, Rondall G. Stott, W. Norman Smallwood, *Real-time strategy*, New York, John Wiley and Sons, Inc., 1993, p. XI.

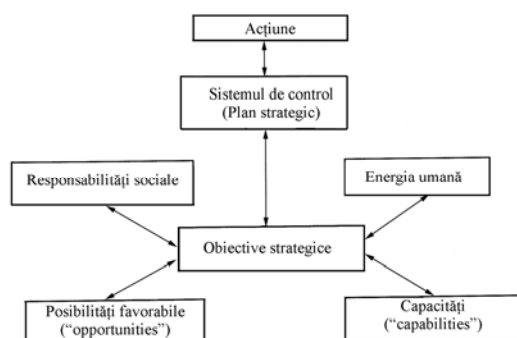
³¹ Al Ries, Jack Trout, *The 22 immutable cours of marketing. Violate them at your own risk!*, New York, Harper Collins Publishers, 1994, p. 65.

centralizat, de plan și control. Această carte introduce o alternativă la planificarea strategică. Am numit-o improvizația strategică”³².

Nu ne propunem a trata aici problemele deosebit de actuale legate de acest tip de strategie. Ceea ce este important constă în aceea că această nouă abordare presupune un alt model de acțiune pentru toți actorii dintr-o organizație chemați a-și însuși responsabilități, acțiuni participative în luarea deciziilor, creativitate, inițiativă, cooperare și autonomie relativă etc. În acest sens, se referă și analogia făcută de autorii lucrării între planificarea strategică ce exprimă, mai curând, comportamentul unei orchestre simfonice și improvizația strategică apropiată felului de a fi a unui grup de jazz. Aceste două tipuri de strategii implică, printre altele, abordări cu totul diferite ale competențelor organizaționale (denumite și potențialități sau capacități – „capabilities” – a se vedea schemele nr. 6 și 7). Capacitățile organizaționale trebuie axate pe atingerea și menținerea avantajelor competitive (și nu spre orice activitate posibilă sau practică de întreprindere) și ele se exprimă în competențe specifice cu roluri diferite pentru viața organizației.

Schema nr. 6³³

Modelul planificării strategice

Capacitățile organizaționale presupun competențe adecvate din partea salariaților. Ceea ce este esențial în cadrul unei strategii de competitivitate este plasarea în timp

Schema nr. 7³⁴

Modelul improvizării strategice

³² Lee Tom I

³³ Ibidem, p. 1

³⁴ Ibidem, p. 1

real – cu alte cuvinte abordarea tuturor problemelor din perspectiva conceptului de timp real din informatică, considerând timpul ca o nouă sursă de avantaj competitiv.

Nu este posibil să fii lider în toate domeniile. De aceea, fiecare companie trebuie să-și clarifice, în strategia sa, care vor fi capacitățile sale de bază. Axarea pe competențe generează o gândire și practică nouă. În viziunea „standard” de până acum, companiile posedă un număr infinit de capacități (competența organizațională potențială) din care aleg după necesități pe cele mai convenabile, alegerea făcută neinfluențând pe cele viitoare. În strategia de competitivitate, problemele sunt puse pe baza unei analize valorico-normative în timp real: „istoria companiei și capacitățile actuale influențează alegerea direcției strategice”³⁵.

Capacitățile companiei nu se aleg din cadrul celor existente, ci se construiesc pe criterii noi de dezirabilitate și accesibilitate. „Abordarea strategică în construirea capacității organizaționale stabilește că necesarul de capacități ale companiei nu sunt obligatoriu doar cele pe care le posedă în acel moment (...). Improvizatorii strategici formulează și aplică strategii în timp real privind spre viitor, și nu imaginea din spatele oglinzii. Ei se concentrează asupra capacităților sau combinațiilor de capacități pe care nu le au în prezent, dar vor avea nevoie să le posedă pentru a realiza obiectivele lor strategice. Capacitățile actuale nu trebuie ignorate, dar din moment ce ele au influențat direcția strategică nu trebuie să reprezinte o constrângere pentru alegerile strategice ulterioare”³⁶.

Imaginația, libertatea, creativitatea, responsabilitatea, puterea de analiză, curajul în decizie etc., sunt elemente componente în procesul de constituire a competențelor organizaționale (folosind și capacitățile prezente, dar generând și altele noi). În această perspectivă, capacitățile și competențele (ce capacități vor fi practic valorizate și valorificate) se structurează în raport cu tipurile de activități dorite a fi promovate în lupta pentru competitivitate.

Întreaga activitate a unei întreprinderi ar putea fi departajată (în cadrul unei tipologii) în patru categorii:

- unitate de avantaj competitiv („unit of competitive advantage”) – UAC – ce exprimă activitatea sau capacitățile care creează aspectele distinctive ale firmei pe piață;
- activitate de sprijinire a valorii adăugate („value-added support work”) care face posibilă realizarea activității vizând obținerea de unități de avantaje competitive;
- activitate esențială de sprijinire („essential support work”) care nici nu creează avantaje, nici nu facilitează activitatea ce creează avantaje, dar trebuie efectuate pentru ca afacerea să poată continua.

³⁵ *Ibidem*, p. 72.

³⁶ *Ibidem*, p. 72 -73.

– activitate neesențială („nonessential work”) sau activitate care și-a pierdut utilitatea dar continuă a fi efectuată din obișnuință.

Toată această tipologizare se înscrie în practicile noi de elaborare valorico-normativă a activităților depuse, implicând procese de valorizare (acordare de valori pozitive sau negative, selecții, ierarhizări) și valorificare (utilizare practică a ceea ce este pozitiv apreciat și selectat în raport cu ordinul de prioritate acordat de actorul social). În acest context, pot apare capacități reținute din greșeală sau capacități necesare dar nereținute (devalorizate), sau se poate ajunge la practica unor firme, dezavantaje competitive, ori la consolidarea avantajelor competitive.

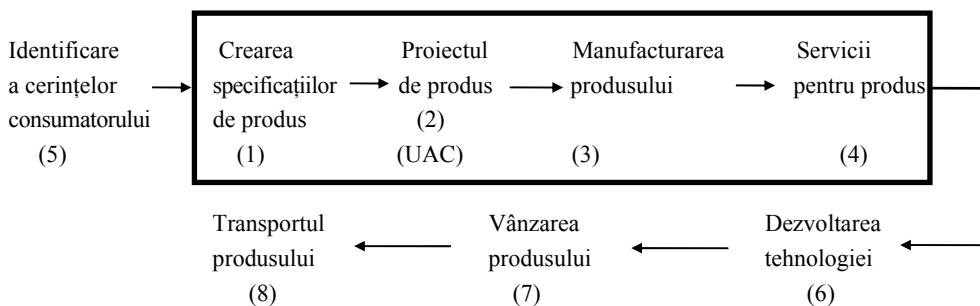
Lupta pentru lideritate trebuie dusă cu prioritate în domeniul activităților care creează unitățile (domeniul) de avantaje competitive, adică lideritatea ce va caracteriza întreprinderea pe piață (produsele, serviciile ce vor putea fi promovate pe piață ca fiind din cele mai bune).

Care sunt capacitățile principale cuprinse în domeniile (unitățile) avantajelor competitive și care sunt cele de sprijin, acesta nu reprezintă un lucru în sine, ci depinde de tipul de strategie (schema nr. 8).

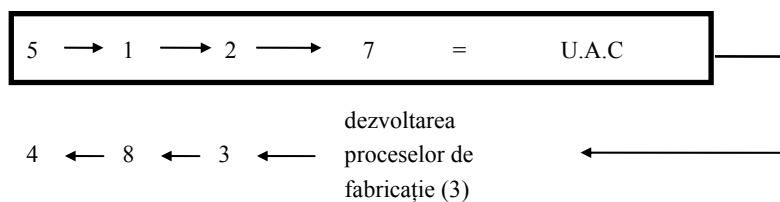
Schema nr. 8³⁷

Potențialul de domenii de avantaje competitive pentru firmele de înaltă performanță:

a. Concentrate pe produs

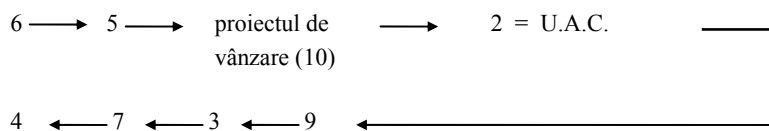
b. Concentrate pe client

c. Concentrate pe tehnologie

³⁷ Ibidem, p. 77

Se poate vedea (în momentele cuprinse în chenar) diferența marcantă privitoare la ceea ce se consideră a fi activitățile legate de obținerea domeniilor de avantaje competitive și ceea ce este activitate doar de sprijin (elementele din afara chenarului).

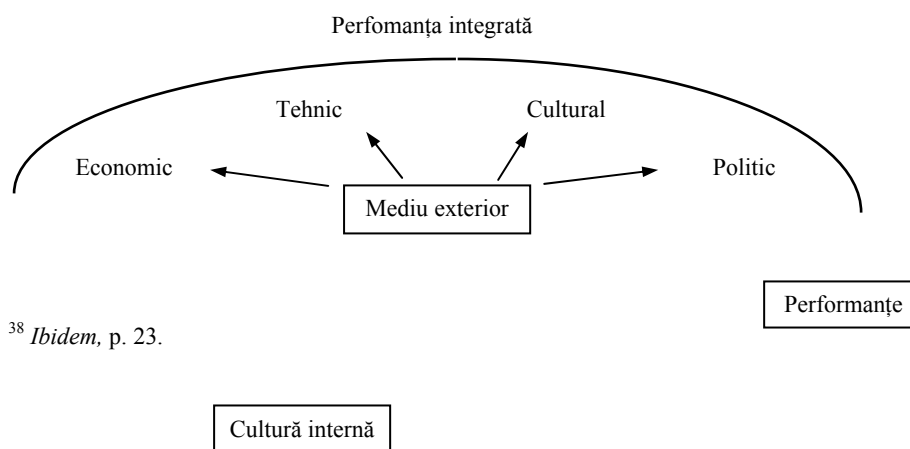
Activitățile privind domeniile de avantaje competitive sunt cele care generează capacitățile centrale („core capabilities”) ce se cuvin a fi construite într-o combinație unică.

Analiza capacităților (ca potențialități necesare a fi corect valorizate și valorificate pentru a crea avantaje competitive împreună cu grija de a elimina dezavantajele competitive), din perspectiva unei strategii bine definite de luptă pe piață, constituie un element esențial în succesul întreprinderilor. Departajarea clară a tipurilor de activități asupra cărora se va concentra atenția întreprinderii și – în raport cu ele – construirea competențelor și, în general, a ceea ce vor fi resursele umane, oferă managementului posibilitatea de a lua decizii benefice și a le duce cu succes la îndeplinire.

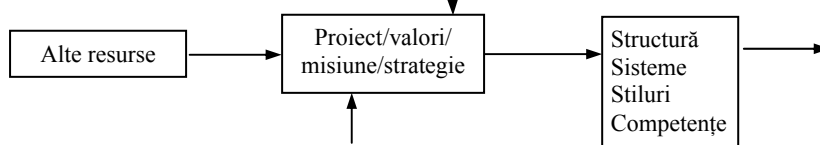
Pentru întreprinderile românești aflate într-un complicat și dureros proces de restructurare (acelea care se dovedesc viabile) fixarea domeniilor în care doresc a deveni competitive este de o importanță esențială. Uneori, deciziile se iau doar în raport cu o serie de factori conjuncturali (disponibilități momentane de desfacere, de achiziție de tehnologie etc.) fără a avea o perspectivă asupra locului pe care întreprinderea ar putea (ar trebui) să-l ocupe pe piață (internă și externă). Fără o asemenea clarificare a strategiei este aproape imposibil de a realiza o întreprindere viabilă, de a asigura un management al resurselor umane apt să plaseze firma în zona competitorilor serioși.

Dacă obiectivul întreprinderii implică asigurarea performanțelor sale, modul de concepere și realizare practică a acestor performanțe presupune mobilizarea tuturor resurselor și, cu deosebire, a elementelor componente sau care influențează direct resursele umane. Într-un mediu complex și în schimbare alertă, întreprinderea trebuie să pună accentul pe formarea și dezvoltarea competențelor necesare gestionării sale

Schema nr. 9³⁸

³⁸ Ibidem, p. 23.

performante. Cultura internă a întreprinderii se modifică mai greu, de aceea „este, deci, necesar a dezvolta competențe în gestiunea sa proprie, a credințelor sale, a comportamentelor sale, într-un mod care să consolideze individualizarea fiecărui om, dezvoltând totodată o comunitate în interiorul organizației”³⁹.

Modul de analiză a performanțelor pune, și în cazul acestui autor, competențele (și celelalte aspecte legate direct de oameni) în centrul analizei.

Formarea și dezvoltarea competențelor axate pe performanțe implică necesar ca oamenii să fie conștienți de ceea ce li se cere și să poată lua ei înșiși decizii în cunoștință de cauză. „În scopul de a conduce pe toți indivizii care o compun, întreprinderea trebuie să le ofere mijloacele de a reflecta în totală cunoștință de cauză asupra lui «De ce» (filosofia), «Ce» (ideologia) și «Cum» (strategia) vieții lor. Ea trebuie să le dea mijloacele de a efectua alegeri și a lua decizii. Acest proces, în aceeași măsură individual și colectiv, într-o organizație permite oamenilor a fi în acord cu ei înșiși și cu alții, facilitează corelarea dintre cultura internă și strategia întreprinderii și generează, astfel, nivelul dorit de putere. Doar astfel, performanța întreprinderii poate să se dezvolte pe o bază durabilă”⁴⁰.

³⁹ Iadish Parikh, *Le management entre passion et détachement*, Paris, Inter Editions, 1993, p. 25-26.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 26.

VECHIUL JUDEȚ VÂLCEA. STUDIU DE SOCIOLOGIE ISTORICĂ ОИЪ

Др. ИАНКУ ФИЛИПСКУ

Nu poate fi țăran cineva care nu trăiește într-o comunitate cu viață proprie, satul.

C. Noica

Într-un articol publicat în anul 1927 în „Revista istorică”, N. Iorga releva importanța constituirii unor *archive istorice*, centralizate la nivelul județelor și al „țărilor”, ca o condiție a „realizării unor sinteze ale activității și spiritului unui popor”, deoarece „trebuie cunoscute în amănunt toate formele de trai ale satelor, individuale și colective. Toate mărturiile referitoare la un ținut, adunate la un loc, ne pun la dispoziție, dintr-o dată, materialul căutat pentru o chestiune” [Iorga, 1927, p. 139]. Prin urmare, se impune constituirea unor *bănci de date*, cu caracter istoric (hărți, acte înseriate pe ani și așezări, catagrafii sau conscripții, descrieri ale călătorilor, mărturii arheologice, etno-folclorice, monografii de sate și orașe, bibliografii de specialitate etc.) la nivelul fiecărui județ și, pe această bază, se pot întocmi hărți sintetice la nivelul provinciilor istorice și al țării întregi.

Pe acest temei se pot elabora monografii centrate pe probleme, cum ar fi cele de istorie socială ale satelor românești. O asemenea abordare are un caracter multi-și interdisciplinar și poate beneficia de experiența cercetărilor sociologice de tip regional¹. Spre exemplu, I. Donat, utilizând o bogată informație istorică și etnografică, prelucrată statistic la nivelul **ЖУДЕ ЕЛОР, ДИСТИНГЕ ЫН ДРА**

¹ În realizarea acestor obiective se impune luarea în considerare a experienței acumulate de Școala Sociologică de la București și în special cea din domeniul întocmirii *Atlasului sociologic al României* (cu caracter multi- și interdisciplinar). După Tr. Herseni și Ion I. Ionică „lucrarea acestuia va merge pe etape, de la sat până la marginea unității naționale. Pe această scară de unități tot mai cuprinzătoare, regiunea – mai cu seamă în forma ei tradițională de «țară» – va avea să joace un rol precumpănitor” [Herseni, Ionică, 1940, p. 439]. O prezentare a acestei contribuții se găsește în studiul nostru *Cercetarea regiunilor și harta sociologică a României – proiecte majore ale Școlii Sociologice de la București*, 1996.

Ромынеаск доѣ мари региѣни сокиале кѣ карактер стр векѣи: региѣнеа сателѣр мо нене ти, карактеристик п р ии де мѣнте и региѣнеа сателѣр асервите ынтыланит мѣи алес ын кымпиѣ дѣн рѣан .

„Această regiune (moșnenească - n.n.) sprijinită la nord și vest pe arcul Carpaților, se poate delimita, către restul țării, printr-o linie care ar porni aproximativ din dreptul marelui cot al Dunării, mai jos de Severin, și ar merge la

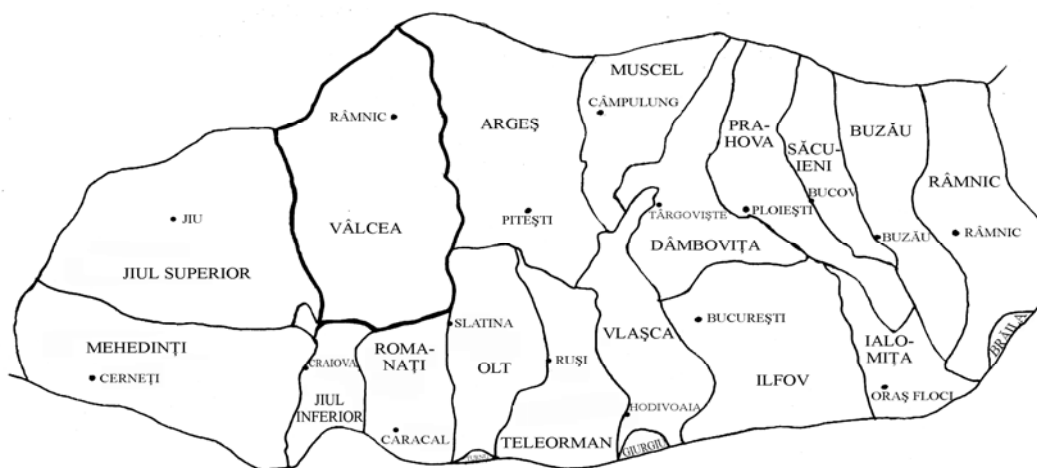

Fig. 1 JUDEȚUL VÂLCEA după harta stolnicului C. Cantacuzino (1700)

răsărit, pe la nord de Craiova și Slatina, până dincolo de plășile nordice ale județelor Teleorman și Vlaşca, iar de aici se abate spre munți, de-a lungul hotarului estic al județului Muscel” [Donat, 1943, p. 9]. Voievodatele lui Litovoi și Seneslau s-au aflat în această regiune socială. Cultura populară tradițională s-a păstrat tocmai în regiunea satelor moșnenești, cum ar fi cele din partea de miazănoapte a Olteniei. „Comoara cea mai de seamă a simțirii românești se găsește în văile ascunse ale râurilor de munte, care, oricât de mici ne-ar părea, formau odinioară singure câte o țară sau un județ, ca cel al Motrului, al Jaleșului sau al Gilortului, despre care vorbesc documentele. Atât de puternic a fost simțul și tradiția în aceste văi, încât deosebiri apar de la una la alta” [Donat, 1939, p. 168]. În schimb, satelor aservite (boierști și mănăstirești) din câmpie le lipsește în general tradiția, o cultură populară autentică².

² I. Donat formulează ipoteza după care „la origini spațiul românesc s-ar putea să fi fost împărțit în regiuni sociale distincte sau cel puțin caracteristice” [I. Donat, 1947, p. 70]. O modalitate posibilă de delimitare a acestora ar constitui-o indentificarea ariilor culturale tradiționale, utilizându-se toate informațiile cu caracter etnofolcloric, (inclusiv de geografie populară) și istoric, care vor fi

Din prima categorie face parte și vechiul județ Vâlcea, care este, prin urmare, *reprezentativ* pentru regiunea satelor moșnenești din Oltenia³. Totodată, acesta are și o individualitate culturală (etnofolclorică), bine conturată.

JUDEȚUL VÂLCEA. MENȚIUNE DOCUMENTARĂ ȘI DELIMITAREA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ

cartografiate. Un exemplu edificator îl reprezintă străvechea regiune a *Blahniței* din sudul județului Mehedinți, mai mult ca sigur o confederație de obști de tip cnezial.

³ Prezența în proporție de masă a moșnenilor din județul Vâlcea este evidențiată și de statistica din 1857. Astfel, în Gorj avem 14.519 (16,6%) moșneni, în *Vâlcea* 13.093 (15,0%), în Argeș 11.514 (13,1%), în Mehedinți 9.267 (10,6%), în Olt 6.404 (7,3%), în Dolj 6.341 (7,2%), în Buzău 5.131 (5,9%), în Prahova 4.610 (5,4%), în Romanați 4.246 (4,8%), în Muscel 3.736 (4,3%), în Dâmbovița 3.635 (4,2%), în Rm. Sărat 2.019 (2,3%), în Teleorman 1.265 (1,4%), în Vlașca 871 (0,1%), în Ialomița 830 (0,9%), în Ilfov 86 (0,01%), în Brăila, 5. Prezența în proporție de masă a moșnenilor în Vâlcea a fost evidențiată și de I. Filipescu în studiul: *Caracteristici ale vechilor structuri sociale. O abordare sociologică-istorică*, în „Revista de istorie”, nr. 2, 1987.

Totodată, vechiul județ Vâlcea are și un profil cultural (etno-folcloric) propriu, așa cum o demonstrează și prezentarea acestuia în *Enciclopedia României*, vol. II, p. 507-508.

Județul Vâlcea⁴ este menționat pentru prima dată documentar în anul 1392, când Mircea cel Bătrân dăruiește albinăritul călugărilor mănăstirii Cozia: „*în județul Vâlcea pe fiecare an să-și adune înșiși călugării albinăritul, să le fie mierea pentru nevoile mănăstirii, iar ceara pentru biserică*” [DRH, seria B, vol. I, doc. 17, p. 44]. El face parte din rândul celor mai vechi județe ale Țării Românești, existente încă de la întemeiere. Dintre acestea amintim: *Jaleșul*⁵, *Motrul*⁶, *Județul de Baltă*⁷, *Argeșul*⁸, *Gilortul*⁹, provenite din vechi formații de tip cnezial.

⁴ Ipoteza localizării cnezatului lui Farcaș, menționat în *Diploma cavalerilor ioaniți* (1247) în spațiul viitorului județ Vâlcea este puțin plauzibilă. Simpla echivalență etimologică: *Farcaș-Lupu*; *vâlc-lup* și de aici Vâlcea [N. Iorga, 1928, p. 2] nu este concludentă. Avem nume de sate vechi, derivând de la Farcaș, în județele: Dolj, Fărcașu; în Romanați, Fărcașu de Sus și Fărcașu de Jos; în Gorj, Fărcășești (menționat documentar la 1469), dar și sate tot atât de vechi derivând din Vâlc-Vâlcăn: Vâlcănești (Dolj, 1571), Vâlculești la Coșușița (Mehedinți, 1486), Vâlcșănești (Vâlcea, 1480), Vâlsănești (Argeș, 1533), Vâlcana (Dâmbovița), Vâlcăneasa (Rm. Sărat) sau Vâlceni (Vlașca). La acestea se adaugă pasul Vâlcănelui, munții Vâlcănelui. Toate ar putea constitui cazuri de asemenea echivalențe etimologice.” *Deși imposibil de localizat cu precizie, cele două cnezate* (ale lui Ioan și Farcaș -n.n. -I.F.) *ocupau probabil segmentul oltean al Dunării, linie strategică al cărei control regalitatea ungară l-a urmărit deliberat în această vreme. De altminteri, printre drepturile pe care regele continua să și le rezerve în zonă, în temeiul diplomei, se aflau și «pescăriile de la Dunăre și iazul de la Celei», al căror venit regalitatea urma să-l împartă cu cavalerii ioaniți*”. [Papacostea, 1993, p. 139]. Dacă acceptăm acest punct de vedere, rezultă că voievodatul lui Litovoi, aflat în partea nordică a Olteniei, cuprindea și o mare parte din teritoriul viitorului județ Vâlcea, inclusiv *Râmnicul*, punct de convergență a unor drumuri de importanță comercială și militară. Nu este exclus ca Râmnicul să fi fost și centru cnezial și voievodal. Salina de la Ocnele Mari, sursă importantă de venituri, a aparținut voievodului Litovoi deoarece sarea pe care cavalerii ioaniți o foloseau și o comercializau provenea din Transilvania: „*Ad hec, de salibus, quos ad usum dicte terre et illarum partium versus Bulgariam, Greciam et Cumaniam sufficientur deferri concedimus de quacumque solisfodina Ultrasilvana commodius sumptibus nobis et ipsis communibus extrahi poterunt salvo in obnibus iure episcopoli...*” [DRH., seria D, vol. 1, doc. 10, p. 22]. O localizare, ipotetică și ea, a cnezatelor lui Ioan și Farcaș este regiunea dunăreană, o regiune „primejduită”. Ele se învecinau la sud cu Dunărea, la est cu râul Olt spre vest cu Banatul Severinului, iar spre nord cu voievodatul lui Litovoi.

⁵ Județul Jaleș este menționat pentru prima oară într-un hrisov din 3 octombrie 1385, deci anterior domniei lui Mircea cel Bătrân, în care Dan I, spune: „Și mai întâi acestei mai sus-zise mănăstiri (Tismana -n.n.) grâul din județul Jaleșului, patrusute de găleți în fiecare an” [DRH, vol. I, doc. 7, p. 7]. El este continuatorul unei cnezate de vale.

⁶ Acest județ este menționat pentru prima oară la 10 iunie, 1415, când Mircea cel Bătrân întărește lui Vlad și altora „satul numit Beala, care este în județul Motrului [DRH, vol. I, doc. 38, p. 81]. Ca și în cazul județului Jaleș, care și-a luat numele de la apa Jaleșului și acesta poartă numele râului pe malurile căruia se afla situat. Este și el continuatorul unei confederații de obști satești de tip cnezial, situate pe valea acestui râu.

⁷ Județul de Baltă este atestat documentar la 20 octombrie 1428, când Sigismund, împăratul romanilor și rege al Ungariei, întărește mănăstirilor Vodița și Tismana daniile și privilegiile anterioare, printre care „și în județul de Baltă, la Dunăre, Vadul Cumanilor...” [DRH, vol. I, doc. 62, p. 120-121]. În lista satelor și bălților celor două mănăstiri sunt menționate „și în *Blatnița* (Blahnița -n.n. - I.F.) *Saghiavățul* și *Pesticeto* și *Toporno* și *Sogoino*...” Pentru o mai bună localizare a județului se impun câteva precizări: „Atât țărani cât și muntenii mai deosebesc în partea de curată câmpie, de lângă Dunăre, o regiune bine individualizată, pe care o numesc *Blahniță*, iar pe locuitori *blăhniceni*.

Punctul de plecare în reconstituirea vechilor hotare ale județului îl constituie harta stolnicului Constantin Cantacuzino (1700). La sfârșitul secolului al XVII-lea, județul se învecina la nord cu județul Argeș și Transilvania, la est, dincolo de apa Oltului, cu județele Argeș și Olt, la sud cu Romanații, spre sud-vest cu Doljul, iar la vest cu județul Gorj.

Atât harta stolnicului C. Cantacuzino cât și harta lui S. Köleseri (cca. 1720) indică faptul că la nord Vâlcea se învecina cu Transilvania, precum și cu județul Argeș (Loviște). În legătură cu apartenența văii Lotrului la județul Argeș, încă de la întemeiere, Ion Conea scria: „Am spus că, de la cea dintâi preocupare și împărțire administrativ-centrală, valea Lotrului – prin poziția și orientarea ei – a trebuit să fie înglobată la județul de care ținea și Loviștea propriu-zisă. Iar aceasta, situată în lungul drumului celui vechi: Sibiu-Curtea de Argeș - poate cel mai vechi și mai însemnat drum al principatului muntean, pe vremea Întemeierii și îndată după, nu putea să fie decât în același județ cu însăși capitala principatului, deci în județul Argeșului, cel numit astfel, ca și Capitala, după numele râului principal din regiune. Loviștea, n-avea de care alt județ să ție.” [Conea, 1935, p. 59-60]. Hotarul ținea linia munților de la sud de apa Lotrului, pe direcția est-vest, îndreptându-se

De obicei, în vorbirea muntenilor, numele de Blahnița e cuprins în sfera înțelesului de țară, dar când e vorba de mai multă precizie în localizare, el se desprinde limpede de cel de al doilea. Prin expresia «am fost la Blahnița», ei înțeleg tocmai *partea cea mai scoborâtă a județului* (Mehedinți -n.n. -I.F.), *deosebită de aceea a dealurilor și colinelor joase, care sunt țară*” [I. Vintilescu, 1939, p. 80]. Blahnița (de la blah-vlah) este o veche regiune socială, posibil o confederație de obști sătești de tip cnezial, care purta același nume cu râul care trecea pe acolo. Această regiune socială era locuită, la venirea slavilor, compact de români. Slavii i-au dat un nume similar cu cel al Vlașcăi din Muntenia. Catagrafia de la 1815 înregistrează în județul Mehedinți plasele: *Blahnița de Jos* cu următoarele sate: Rogova, Scăpău, Crivina, Gruia, Gogosu, Burila de Jos, Burila de Sus, Dănceu, Izvoarele, Batoți, Balta Verde, Deveselul, Flămânda, Țigăneș, Jiana, Pătulele, Pristol, iar în plasa *Blahnița de Sus*: Izvorul Aneștilor, Vânjul, Orehovița, Bucura, Smârdeștețul, Broscari, Gura Poroinei, Valea Anilor, Poroina, Hotărani, Corlățelul, Cioroboani, Adunații de Pietrișul, Măzărca, Adunații de Izvor, Vânjulețul. La acestea s-ar adăuga unele sate din pl. Câmpul de Jos, din același județ. Această regiune se învecina est cu județul de Baltă, care cuprindea în extremitatea sa vestică Calafătul și Vadul Cumanilor, cu bălțile lor. Ca atare, județul de Baltă se întindea de-a lungul bălților dunărene, în cea mai mare parte pe teritoriul viitorului județ Dolj. De reținut că în județul Dolj, în Catagrafia de la 1815, sunt consemnate plășile *Balta de Sus*, cu satele Desa, Poiana, Piscul de Seaca, Rastul, Negoitul, Strâmba, Plosca, Bistrețul și *Balta de Jos*, cu Măceșul Românesc, Măceșul Sârbesc, Ghighera, Nedeia, Ostroveni, Grindeni, Zăvalul, Grecești, Homoșteni, Ghiciova. Deci, *județul de Baltă poate fi localizat între Blahnița și vechiul teritoriu al Romanaților*. El dispare o dată cu constituirea județelor Dolj și Mehedinți.

⁸ Județul Argeș, care cuprindea și Țara Loviștei, apare menționat la 1423, „cu data aceasta s-a găsit un hrisev din partea acestui Domn (Dan vodă-n.n.) la satul Boișoara din Loviștea, în județul Argeș „[DRH, vol. I, doc. 51, p. 102] și la 1437, când Vlad voievod întărește mai multor boieri sate, printre care și „jumătate din Lănjești din Arghiș”, [DRH, vol. I, doc. 58, p. 150]. El s-a constituit pe teritoriul fostului voievodat al lui Seneslau și a avut prima reședință la Curtea de Argeș.

⁹ Județul Gilort, continuator și el al unui cnezat de vale, este atestat documentar la 3 mai 1502, când Radu cel Mare dăruiește mănăstirii Govora „și din județul Gilort câte patru burdufe de brânză și câte șase cașuri și mertic din casa domnească” [DRH, vol. II, doc. 15, p. 47]. Reședința județului era la Târgul Gilort. Ultima mențiune a sa documentară datează din 3 noiembrie 1516, când Neagoe Basarab întărește lui Stanciul logofăt ocini, vii, printre care și „Poiana toată de la Gilort”, pe care acesta le dăruiește mănăstirii Comet. El a fost înglobat în județul Jiul de Sus (Gorj).

spre nord, pe la vestul satelor Mălaia, Ciungetu și Voineasa, până la hotarul cu Transilvania. Schwantz (1723) consemnează *Loviștea* ca district și înregistrează în cadrul acestuia următoarele așezări: **Băiași, Boișoara, Brătivoești, Brezoi, Bumbuești, Călinești, Căineni, Clocotici, Cucoiu, m-rea Cornet, Drăgănești, Găujani, Greblești, Lotru, Malaia, Mlăcenii, Perișani, Proieni, Racovița, Sărăcinești, Spin, Titești, Văratice, Voineasa**. Dintre acestea, nouă se aflau în dreapta Oltului: **Voineasa, Mălaia, Brezoi, Lotru, Proieni, Călinești, m-rea Cornet, Sărăcinești și Robești**.

Apartenența văii Lotrului cu munții și așezările sale la județul Argeș s-a menținut, cu o mică întrerupere, în timpul stăpânirii austriece a Olteniei (1718–1739), până spre sfârșitul deceniului al patrulea al secolului trecut, când aceasta trece definitiv în componența județului Vâlcea. Hotarul cu Argeșul¹⁰ continua și la est, urmându-i, tot dincolo de Olt, județul Olt¹¹.

¹⁰ „Județele Argeș și Olt, care intră în alcătuirea eparhiei Argeșului, aveau la 1824 o altă configurație geografică și alte margini, după cum se poate ușor observa atât din lectura numelor de sate, cât și din cercetarea hărții de la sfârșitul acestei lucrări. Spre sud, hotarul Argeșului trecea pe din jos de satul Prundu și Geamăna, care-i aparțineau, și pe la nord de Smeura, Moșoaia, Mareș, care intrau în județul Teleorman. De la Poiana Lacului, hotarul Argeșului lua direcția sud, pe lângă satele Lipia și Săpata, iar din marginea de jos a Săpatei se îndrepta spre vest și apoi spre nord, pe la răsărit de satele Vlaici, Băraști, Vața, Gura Boului și Izvoru, înglobate atunci în Teleorman, astăzi în județul Olt. De la nordul satului Izvoru, hotarul apuca spre vest înglobând în Argeș satele, oltene acum, *Râjlețu Govorei, Topana, Sâmburești, Păroși, Leleasca, Dobroteasa și Câmpul Mare*, unde atinge râul Olt, apoi lua cursul Oltului în sus până în masivul Coziei, la nord de mănăstirea Turnu. Aici hotarul trecea peste Olt, ținând linia munților de la sud de apa Lotru, cu direcția est-vest, îndreptându-se apoi spre nord, pe la vestul satelor Mălaia, Ciungetu și Voineasa, până la hotarul cu Transilvania. Prin urmare, la 1824, Argeșul cuprindea întregul plai al Loviștei, adică acea unitate geografică naturală, cuprinsă între munții Făgărașului și ai Sibiului la nord, culmea Căpățanei la sud și scăldată de la nord la sud, prin centru, de râul Olt, unitate ce apare în documentele secolelor XIII-XIV sub numele de *Terra Loystha*=Țara Loviștei” [I. Ionașcu, 1942, p. V-VI]. În forma sa străveche, județul Argeș era mai mic întinzându-se până ceva mai jos de Pitești.

Deși făceau parte din același județ, Loviștea și Lotrul alcătuiau două unități sociale distincte. Acest lucru reiese și din documentul din 1626 octombrie 13, prin care Alexandru Coconul întărește Mitropoliei două țigănci:

„Și am văzut domnia mea și cartea acestor dou boiari cu multe mărturii *de in Loviște și de in Lotru*, anume: de in Drăgănești, Marco i Pătru al popei i Pătru Urzică i ot Călinești, Călin i ot Mălaia, Stănăguiu i ot Copăcenii, Dragomir i Ion i ot i Clocotici, Rădeiu i popa Stan i ot Brătivoiești, Neagoe a lu Bută, cum au umblat Berinca fără direptate”. (DRH, vol. XXI, doc 148, p. 277 – subl. n. I.F.).

¹¹ Județul Olt este atestat documentar la 26 aprilie 1500, când Radu cel Mare dăruiește mănăstirii Ostrov „din județul Oltului cinci găleți ohabnice de grâu și de orz cinci găleți” [DRH, vol. I, doc. 306, p. 491-492]. La 1824, dar situația este mult mai veche, „județul Olt era lipsit de satele situate în nordul liniei Izvoru-Păroși-Câmpul Mare, în favoarea județului Argeș. Satele Izvoru, Gura Boului, Vața, Băraștii de Vede și de Cepturi, Vlaici, Colonești, Maldăru, Corbu, Sârbii-Măgura și Buzeștii depindeau de Teleorman, în schimb Oltul depășea, spre sud, cu mult hotarele actuale. Începând de la satul Văleni, situat la colțul sud-estic al Oltului actual, hotarul cu Teleormanul trecea pe la răsărit de satele Bratcov, Băcălești, Cărligați, Băneasa, Putineiu, Șegarcea și la sud de Lița, oprindu-se în apa Oltului, Orașul Tg. Măgurele și cu teritoriul înconjurător alcătuia raiaua Turnului care fusese desființată și redată Țării Românești, prin pacea încheiată în septembrie 1829, la Adrianopol” [Ionașcu, 1942, p. VI-VII].

Spre sud se învecina cu județul Romanați¹². Harta stolnicului Cantacuzino înregistrează în extremitatea nordică a acestuia satele Cocorăști, Junghiași și Dobriceni, iar în marginea sudică a Vâlcei satele Strezești, Stănești, Mamu și Otetelișul. Hotarul continua cu județul Dolj¹³, unde sunt consemnate satele Tălpașul și Negoiești. Spre vest, dincolo de Olteț, primul județ în ordine istorică cu care Vâlcea s-a învecinat a fost *Gilortul*. El este menționat pentru prima dată documentar la 3 mai 1502, iar ultima oară la 3 noiembrie 1516, când Neagoe Basarab întărește o danie mănăstirii Cornet, printre sate este amintit și *satul Poiana din Gilort* [DRH, vol 2, *doc* 146, p. 286]. Dacă Gorjul (Jiul de Sus) este menționat documentar la 29 iulie 1497, iar Gilortul la 3 mai 1502, înseamnă că într-un anumit interval de timp ele au coexistat, primul aflându-se la vest de cel de al doilea. În orice caz, pe la mijlocul secolului al XVI-lea, județul Gilort nu mai exista, el fiind inclus în județul Gorj. La 18 noiembrie 1587, într-un document al lui Mihnea cel Rău, sunt menționate 24 de sate din nordul județelor Gorj și Vâlcea. În partea nord-estică a Gorjului sunt pomenite satele: **Polovragi, Cernădia, Săcel, Crasna, Ciocadea, Bălești, Baia de Fier, Pociovaliște, Hirișești, Novaci și Cărbunești**, iar în partea nord-vestică a Vâlcei satele: **Râmest, Vaideeni, Recea, Negrești, Fomești, Zvânji, Marița, Gotca, Racovița, Oteești, Slătioara, Mateești și Sârbești** [DIR, vol. V, 1952, *doc*. 352, p. 336-337]. După H. H. Stahl, aceste 24 de sate, așezate pe drumul din depresiunea subcarpatică Novaci-Horez, sate libere și responsabile colectiv, „ar fi alcătuit o confederație de sate și un exemplu de felul cum ar fi trebuit să piară cine știe câte alte asemenea formații sociale” [Stahl, 1958, p. 187].

Conscripția virmontiană (1722) cuprinde în partea vestică a județului Vâlcea așezări precum: **Vaideeni, Recea, Marița, Racovița, Fometești, Bosomești, Corșoru, Igoiu, Sinești, Slăvești, Tereuja, Grădiștea, Obislavul, Părăușani, Ciortești, Văleni, Crăpăturile, Dămțeni, Săscioara, Contea, Mănicești, Făurești, Diculești, Tetoiu, Poenari, Vasilați, Bălcești, Gănești, Benești, Otetelișul**, iar în estul Gorjului, sate precum: **Polovragi, Cernădia, Ciuperceni, Poienile, Obârșia, Piscoi, Băcești, Colțești, Alunu, Pociovaliște, Bălăcești, Bilucești, Borești, Reșița, Ceplea, Broșteni, Stănțești, Crasna, Novaci, Bălești, Zorilești, Roșii, Zăicoi, Căpreni, Horezu, Bălcești, Plosca, Hobaia, Negoiești, Prigorile, Gruiu, Pocruia, Ohaba**.

Pe baza datelor existente, se poate conchide că dincolo de unele schimbări de mică amploare ale hotarelor din nord, sud și vest¹⁴, *granițele județului Vâlcea nu*

¹² Județul Romanați apare pentru prima dată menționat în actele domnești la 1 august 1496, când Radu cel Mare întărește mănăstirii Govora un obroc anual din județul Romanaților [DRH, vol. I, *doc*. 276, p. 450].

¹³ Mai mult ca sigur că județul Dolj (Jiul de Jos) exista la 29 iulie 1497 când este menționat județul Gorj (Jiul de Sus). Configurația celor două județe dovedește că nu mai poate fi vorba de o corespondență între aceste două unități administrativ teritoriale și cnezatele, care au existat aici.

¹⁴ Câteva exemple ilustrează schimbările de mică amploare ale granițelor județului Vâlcea până la 1838. Astfel, satul Junghiași este trecut în harta stolnicului Cantacuzino (1700) în Romanați, iar Conscriptia

au cunoscut schimbări semnificative de la înființare și până în anul 1838 cu excepția perioadei stăpânirii Olteniei de către austrieci. În acest vechi cadru administrativ-teritorial se va desfășura analiza noastră sociologico-istorică.

DESCRIERI ALE JUDEȚULUI VÂLCEA

O descriere a acestui județ, valabilă pentru întregul Ev Mediu, aparține lui Mihai Cantacuzino și datează din deceniul al optulea al secolului al XVIII-lea: „Vâlcea se întinde din mijlocul țării, spre Romanați, mergând în munte /.../, se desparte de județul Argeș prin apa Oltului. Are drum la Căineni, care este și al Argeșului. Parte din acest județ este muntuoasă și parte cu păduri; are și vii precum și pometuri și legume nu puține; iar bucate, grâu și orz, mai rar. Orașul capitală este Râmnicul, unde se află Scaunul Episcopiei. Are asemenea ocnă de sare”¹⁵ [Cantacuzino, 1902, p. 475]. Pentru începutul secolului al XIX-lea, Dionisie Fotino ne dă următoarea prezentare: „Acest județ se hotărăște dinspre nord cu munții Argeșului, dinspre sud cu județele Olt și Romanați și dinspre apus cu Gorjul și Doljul. Afară de râul Olt, prin acest județ se scurg vreo 13 râulețe neînsemnate. Acest județ, se subîmparte în nouă plăși și două plaiuri, cu 175 de sate /.../. Plaiurile se păzesc de către doi vătăși, dar nu are nici o potecă spre Transilvania, căci sunt în mijloc munții județului Argeș. Două orașe sunt în acest județ: Râmnicul, aproape de malul Oltului, scaunul ispravnicilor și cea dintâi Episcopie a Țării Românești, cu șase biserici și două schituri: Titireciul și Teișul. Aproape de acest oraș, dinspre marginea Oltului, la locul ce se cheamă Răureni, se face în tot anul zi de târg (iarmaroc) mare, pe la începutul lunii septembrie. Celălalt oraș este Ocnele Mari, cu cinci mahalale. Acest județ are patru căpitânii: a Scaunului slujitorilor Râmnicului, a Poterei, a cătanelor Marcului și a Oltului. El mai are șase mănăstiri: Cozia, Arnota, Mănăstirea Dintr-un Lemn, de călugărițe, Bistrița, Horezu și Govora. Afară de acestea și doisprezece metehuri:

virmonțiană îl înregistrează în Vâlcea. La 1633, satul Pârâeni ținea de județul Gorj, în harta stolnicului Cantacuzino apare în Vâlcea. Satul Colțești este trecut în Conscriptia virmonțiană și harta lui Schwantz în Gorj, iar catagrafia lui Caragea îl menționează în județul Vâlcea. Hărțile lui Schwantz și Ruhedorf prezintă hotarele județelor Vâlcea, Romanați, Gorj și Dolj, cu totul altfel decât cele ce reies din analiza așezărilor înregistrate de Conscriptia virmonțiană și catagrafiile menționate. Extinderea Loviștei vâlcene până la Gorj are loc în timpul stăpânirii austriece asupra Olteniei (vezi harta lui Schwantz - 1723). Harta lui Ruhedorf consemnează „Lovista filialis ad Wultscha”, care de asemenea se învecina la vest cu jud. Gorj. D.Fotino (1818) specifică faptul că la nord Vâlcea se învecina cu munții Argeșului.

¹⁵ Sugestiv pentru importanța economică și comercială a salinelor de la Ocnele Mari este documentul din 14 octombrie 1465, prin care Radu cel Frumos scutește de vamă la târguri, la vaduri și la munți două căruțe ale mănăstirii Cozia, care pot aduce sare de la Ocne, butoaie de vin și peste tot, de la Severin la Brăila: ca două căruțe ale acestei mănăstiri să meargă libere și să cumpere, mai întâi, sare de la Ocne pe care cumpărând-o să nu dea vamă...” [Panaitescu, 1938, p. 261]. O cantitate mare din sarea extrasă de la Ocnele Mari se exporta în Peninsula Balcanică.

Stănești, Dobrușa, Cetățuia, Sărăcinești, Arhanghelul, Slătioara, Boncești, Vălenii, Neteda, Mănăilești, Băbeni și Romanul, iar biserici, afară de cele din orașe, 446. Drum comun de la Râmnic în Transilvania este pe la Căineni, cale de zece ore. Acest județ are 12 014 familii de locuitori, 7 812 birnici, 14 postelnici, 75 neamuri, 110 companiști, 284 mazili, 89 ruptași, 1.010 scutelnice, 668 poslușnici, 374 slujitori, 138 preoți, 163 diaconi, 222 bulgari” [Fotino III, 1859, p. 173-174].

Pădurea

Harta lui von Specht (1790/91) indică și în cazul județului Vâlcea prezența masivă a pădurii, situație confirmată și de numeroase documente din secolele XIV-XVI. Satele din depresiuni și de pe cursurile apelor erau situate în mijlocul pădurilor imense și anume în zona foioaselor (fag și stejar), care le înconjurau din toate părțile. Aici populația „ocupa locul cel mai prielnic, în dosul acestor codri nesfârșiți, acolo unde dealurile bogate îi puteau da poame și grâne, în poalele munților unde înălțimile se mai domoleau și îngăduiau să se înșire satele cu case risipite. Acolo își făceau curături, adică luminișuri în pădure, cu locuri de pășune și de semănat și este interesant că în timpurile foarte vechi, după cum se pare, se întindea un lanț de asemenea luminișuri între dealuri și munți, coincidând cu depresiunile subcarpatice” [Vâlsan, 1971, p. 549-550]. Masivul păduros era prezent la sud și la nord de valea Lotrului, el continua de o parte și de alta a Oltului, până la vărsarea acestuia în Dunăre. El acoperea toată suprafața Vâlcii, trecând și în județele învecinate. Harta lui von Specht înregistrează și terenurile despădurite, cultivabile, cum este cazul arealului **Bujoreni-Olteni-Cetățuia-Râmnic-Copăcelul-Bârsești – râul Olt**. Este, deci, firesc, ca *civilizația satului arhaic să fie una a lemnului*. Din lemn este casa cu mobilierul, unelte de muncă, moara și pivele, biserica, războiul de țesut, furca de tors, învelitorile fântânilor, jghiaburile, știubeele etc. „Elementele esențiale ale casei românești, în sat ca și la oraș, erau din lemn. Începând cu blănille groase de stejar, care se puneau la temelie – *talpa casei* –, continuând cu bârnele din care se făceau pereții - la cei mai săraci în loc de bârne erau crengi mai subțiri împletite - și isprăvind cu căpriorii podului, cu șindrila sau șita acoperișului și cu stâlpii cerdacului, totul e din lemn. Până și cuiele pentru șindrila – într-o vreme când fierul era scump, se făceau din lemn și anume din lemn tare de tisă” [Giurescu, 1976, p. 343].

Masivitatea pădurii constituia o serioasă piedică în calea dezvoltării agriculturii. Înlăturarea pădurii prin defrișare a constituit, deci, una din sarcinile de bază ale sătenilor. „Poiana naturală sau artificială constituia așadar elementul de bază al economiei satești și lupta împotriva pădurii era o luptă pentru mărirea și crearea poienelor” [Stahl, 1958, p. 227].

În cazul satului arhaic ne interesează două tehnici agricole:

a. *Agricultură „mutătoare”* (în moină), realizată prin defrișare și deștelenire permanentă, în care un pământ nu putea fi pus în valoare decât un număr limitat de ani, după care urma o părăsire a terenului, care se înțelenea sau se umplea iarăși de pădure” [Stahl, 1958, p. 230];

b. *agricultură alternantă* (cereale-iarbă), „cu însămânțări o dată la doi-trei ani, practicate pe terenuri anume delimitate în acest scop de colectivitatea sătenilor, denumite în terminologie populară *câmpul de sus* și *câmpul de jos*, *hotarul de sus* și *hotarul de jos*” [Stahl, 1980, p. 105]. Cele două subtipuri se pot combina, în care alternanța între cereale și iarbă este completată de cucerirea a noi terenuri agricole, prin defrișare, deștelenire.

Operațiile de defrișare erau complexe și presupuneau „multă muncă și mult chin”. Dintre acestea amintim: *a. lăzuirea*, adică tăierea cu toporul a copacilor dintr-o anumită porțiune de pădure. Toponimia din județul Vâlcea păstrează acest termen; *Lazuri*, loc izolat în comuna Oteșani, plasa Horezu; *Lazuri*, loc izolat în comuna Vaideeni, pl. Horezu; *Lazurile*, poiană la doi km spre sud-vestul satului Călinești, pl. Cozia; *Lazuri*, poiană, în comuna Alunul, pl. Oltețul de Sus [Alessanderescu, 1893, *passim*]; *b. secătuirea*, respectiv cojirea copacilor, de jur împrejurul trunchiurilor pe o anumită lățime, astfel încât circulația sevei se blochează, iar copacii se usucă, seacă. Copacii, de pe un anumit loc, secătuiesc, alcătuind o *secătură*. Acest toponimic este și el frecvent în toponimia județului: *Seaca*, sat care face parte din comuna Călimănești, pl. Cozia; *Seaca*, deal în continuarea munților Arnota și Burila, pl. Horezu; *Seaca*, deal în comuna Mateești, pl. Horezu; *Secătura*, loc izolat în comuna Oteșani, pl. Horezu; *Secăturile*, mahala în comuna Costești, pl. Horezu; *Seciu*, pisc pe creasta șirului de dealuri ce brăzdează în lung și-n lat comuna Costești, pl. Horezu; *Seciu*, câmpie, pl. Horezu; *Seciu*, pădure aparținând comunei Nisipi, pl. Cerna de Jos; *Seciu cu Tei*, pădure pendinte de comuna Bătașani, pl. Cerna de Jos; *c. copacii uscați se tăiau aproape de rădăcină*, iar acea parte a copacului rămasă se numea *ciung*, iar locul purta numele de *ciungitură* sau *ciunget* (de aici vine numele satului *Ciungetu*, pl. Cozia); Aceste resturi de copaci se tăiau apoi cu securea, iar rădăcinile se scoteau cu cazmaua; *d. o altă tehnică specială era cea a jăriștei sau arsurilor*, prin care secătura era incendiată, copacii uscați ardeau, iar locul era apoi curățat, obținându-se o curătură. Referitor la această tehnică agricolă arhaică într-un document din 7 iunie 1571 se precizează: ”și au curățit-o cu securea și cu *sapa* și cu *foc* și cu mult chin” [DHR, vol. IV, *doc. 28*, p. 27]. În toponimia județului găsim exemple sugestive ale utilizării acestei tehnici: *Jarostea*, sat în comuna Zăvoieni, pl. Cerna de Jos; *Jarostea*, deal în comuna Zăvoieni, pl. Cerna de Jos; *Jarostea*, poiană la nord-estul comunei Șerbănești, pl. Mijlocul; *Jarostea*, loc izolat la vestul comunei Racovița, pl. Horezu; *Jarostea-Fagilor*, pădure particulară în raionul comunei Recea, pl. Horezu [Alessandrecu, 1893, *passim*]; *e. runcuirea* desemna operația de defrișare a pădurii.

„În regiunile muntoase ale Italiei de nord, urmașele latinescului *roncus*, cuvânt latin, s-au păstrat de asemeni și înseamnă pădure defrișată” [Pușcariu, 1977, p. 42]. Și ea este prezentă în toponimie: *Runcu*, loc izolat, situat pe moșia statului Ezeru și Brazi, com. Cheia, pl. Cozia; *Runcu*, deal spre sud de Comuna Căineni, pl. Cozia; *Runcu*, loc izolat în comuna Popești, pl. Cerna de Sus; *Runcu*, sat pendinte de comuna Stănești, pl. Cerna de Jos; *Runcurile*, locuri izolate în comuna Govora, pl. Ocolul etc. [Alessandrescu, 1893, *passim*]. Prin scoaterea rădăcinilor se obținea în locul respectiv o *curătură* sau o *curățitură*. Prin utilizarea acestei tehnici se constituiau locurile pentru fâneață, pometuri, vii, arături, locuri de casă și chiar așezări. *Răspunsurile la chestionarul lingvistic* (județul Vâlcea) al lui B. P. Hasdeu ne oferă o serie de informații prețioase în legătură cu modul de utilizare a terenurilor, a „curăturilor”, cu practicile agricole:

„Pământul nelucrat se numește în genere *livadie*, iar cel ce se ară pentru prima oară se numește *țelină*. Și celui arat de mai mulți ani i se zice *ogor*” [preot, I. Iliescu, com. Recea, pl. Horezu, 1885, p.10]. „Unde se cosește fânul se numește *livadie*, unde se seamănă porumbi întâi se zice *țelină*, unde se seamănă porumbi de mai multe ori se numește *ogor*, pe unde pășunează vitele se numește izlaz, plai sau munte” [I. Stănescu, comuna Recea, pl. Horezu, învățător-preot, 1885, p. 22]. „Câmpul cel nelucrat se numește *livadie* sau *țelină*, iar când [e] necurățat se zice *lessă*. Locul sau câmpul lucrat se zice *ogor* sau loc arător” [pr. D. Nisipescu, com. Zăvoeni, pl. Otăsău, 1885, p. 24].

Toponimul „curătură”¹⁶ este și el prezent în zonă: *Curăturile*, sat din comuna Govora, pl. Ocolul; *Curăturile*, loc de fânețe, comuna Bunești, pl. Ocolul; *Curăturile*, poiană la nord-est de comuna Serbănești, pl. Mijlocul; *Curăturile*, deal, prelungire a comunei Bărbănești, pl. Ocolul, care de la sudul comunei intră în regiunea dealurilor; *Curăturile*, loc izolat în comuna Popești, pl. Cerna de Sus; *Curăturile*, pisc pe creasta șirului de dealuri ce brăzdează în lung și-n lat comuna Costești, pl. Horezu; *Curătura Strigoiiului*, loc izolat în comuna Mădoia, pl. Otăsău; *Curăturița*, loc izolat în perimetrul comunei Olănești, pl. Cozia [Alessandrescu, 1893, *pasim*].

Ea este menționată și în documentele istorice:

La 15 aprilie, 1498, Radu cel Mare întărește mănăstirii Govora livezi și pădure: „ca să-i fie livada care este lângă hotarul vlădicesc, oricât a ținut popa Buicea, pentru că a cumpărat egumenul Dorotei de la popa Buncea, pentru 1500 aspri. Și iarăși să le fie din vadul Slatinei, de la Trestioară și din jos și din sus, cu livezile și cu pădurea și oricât este *curățit în pădure*” [DIH, vol. I, *doc* 283, p. 461]. La 23 iulie, 1514, Neagoe Basarab întărește lui Tudor logofăt și jupanului Stanciu ban „ca să le fie în Costești din partea lui Leaotă jumătate din ocină cât are

¹⁶ În limbajul popular *curătura* se confundă deseori cu *laz*, *seciuri*, *runc*. Distanța riguroasă a acestor termeni aparține limbajului specializat.

și din deal și din câmp și din *curătură* jumătate ...” [DRH, vol II, *doc. 162*, p. 309]. La 25 iulie, 1580, Mihnea Turcitul întărește mănăstirii Cozia o ocină în Râmnic. „Ca să-i fie ocina de la Râmnic, pe vechiul hotar, de la Mișăi, la via lui Oprea Spărelului, iar de aici, tot anume Licura toată, iar de aici, la via lui Oijea și iarăși la livada lui Pătru, iar de aici, la vârful viei lui Cioroga și iar la via lui Pătru, pe culme, până la vârful viei lui Ivenco a lui Budea și iar la via de la Iezer, iar de aici pe culme, până la livada lui Oprea, pe margine, iar de la apă, drept în jos, până la *curătura* lui Mihai și iar până la vârful *curăturii* lui Itul, la fagul cel mare, iar de aici, din Coasta cu Cărbuni, iar de aici la *curătura* lui Crăciun, iar de aici, Ribicica, la capul Siliștei și iar de aici apa Remadiu cu patru mori și ulița cu țigani. Și iar a cumpărat din Râmnic 10 ogoare pentru 4 000 aspri” (DRH, vol. VIII, *doc. 313*, p. 511). La 12 februarie, 1619, Gavril Movilă, fiul lui Simion Movilă, întărește lui Stănilă din Cacova stăpânirea peste diverse ocine, printre care și părțile cumpărate de la Mărin, Gheorghe și Stoica din Dobriceni: „două locuri, unul la poiana Popii și altul la *curături* ...” [TMV, 1983, *doc. 256*, p. 103-104]. La 24 aprilie 1676, Goran, feciorul logofătului Dumitru din Cacova, vinde logofătului Dumbravă din Dobriceni moșie în Valea Ulmetului. „Hotare: locul Mantui și *curătura* lui Gheorghii” [TMV, 1983, *doc. 738*, p. 242]. La 15 ianuarie, 1735, egumenul mănăstirii Bistrița se adresează Administrației chezarocrăiești „pentru satul Costești, că sunt 150 de familii și nu mi-au lucrat în această vară preț de 20 taleri și satul Furnigariul, sunt 50 de familii și nu mi-au lucrat preț de un ban și mănâncă moșia cu dobitoacele și *au tăiat pădurea de au făcut-o mai toată câmp ..*” [TMV, 1983, *doc. 166*, p. 347]. La 8 iulie, 1779, egumenul mănăstirii Bistrița răspunde „că la alți oameni străini nicidecum nu au dat moșie cu arendă, fiindcă livezile abea sunt pentru treaba mănăstirii, fără de numai unor oameni ce le zic Budeștii, care au avut curături pe acea moșie a mănăstirii, pe acia, fiindcă *au curățit pădure și mărăcini, pe cât au curățit, cosesc livezi pentru treaba lor, cu dijmă. Fiindcă de vreme ce au cărat pădurea, nu-i poate scoate din livezi, ci cosăscu și-și dau dijma după obicei*” [DRA, 1961, *doc. 586*, p. 739]. Printre cheltuielile făcute de egumenul mănăstirii Horezu, în anul 1804, sunt și cele pentru înlăturarea umezelii și a pădurii din imediata apropiere a mănăstirii: „la vale, era loc de ținea apă și [la] pădure mare, și [la] curțile mănăstirii îi zicea rovină, pentru că era loc apos, de nu era de nici o treabă. Și eu, cu multă cheltuială și strădanie *am pus de au curățit pădurea toată și am făcut șanțuri de s-au slobozit apa și s-au făcut locuri arătoare; ară mănăstirea bucate cum și livazi de 150 cară de fân; din pădure mereu acum sânt semănături și livezi, îndemnându-mă, fiind și aproape de mănăstire, de am făcut această curătură, fiind de mare folos sf. mănăstiri ...*” [Ionașcu, 1935, p. 133].

În foarte multe cazuri, din operațiile în urma cărora rezulta *curățitura* pădurii, se constituiau *poiene* artificiale. Ca și poienile naturale, ele erau nu numai locuri de livadă, pășune sau arătură, ci și locuri unde se constituiau așezări, respectiv cătune, apoi sate, rezultate ale procesului de *roire*. O dovadă în acest sens o constituie

frecvența foarte mare a toponimelor *poiana*, *poienari* etc. Spre exemplu, la 1520 Neagoe Basarab întărește mănăstirii Dobrușa satul Crivina și Poiana Ciolanului [DRH, vol. II, *doc.* 198, p. 387]. La 1521, Neagoe Basarab întărește mai multora ocină în Bălești, în hotar cu Sârbești și Poeni [DRH, vol. II, *doc.* 210, p. 404]. La 15 aprilie 1688, Iordache, fiul lui Fiera logofăt vinde popii Dumbravă din Dobriceni partea lui de moșie din Dobriceni, și anume:” locul de la Jaleș, cât este codru, o falce înspre multe, locul de pe Valea Rea, două falce la Frasin, locul de la nucul Nastei, a treia parte din față, *locul din poiană*, la via lui Troiță, o falce, locurile de la jugaștrii, a treia parte cu pomi cu tot din via lui Troiță până în mejdina hotarului despre Obrej, la Scăet ...” [TMV, 1983, *doc.* 938, p. 288]. În dicționarul lui C. Alessandrescu sunt menționate: *Poiana Jura*, teren cultivabil și cu câțiva arbori de esență plop, întindere de 1850 ha, situat în comuna Bogdănești, pl. Cozia; *Poiana Seciu*, teren de fânețe, cu pădure, situat în comuna Bogdănești, pl. Cozia; *Poiana Călugăriței*, petic de pământ în raionul comunei Cheia, pl. Cozia; *Poiana cu Rugi*, loc izolat, comuna Mădulari, pl. Horezu; *Poiana lui Cotorcea*, poiană la vest de comuna Bunești, pl. Oltețul de Jos, cultivată cu pruni; *Poiană Rotundă*, poiană în comuna Olănești, pl. Cozia; *Poieniță*, poiană spre est de comuna Dobriceni, pl. Ocolul; *Poiana cu Peri*, poiană, com. Românești, pl. Cerna de Sus; *Poiana*, vâlcea în comuna Căineni, pl. Cozia, numită astfel din pricina locului neted, la 4 km spre vestul comunei; *Poienari*, deal în raionul comunei Poienari, pl. Oltețul de jos, pe care se cultivă 16 ha și 50 ari de vie etc.

Pădurea constituia și locul de adăpost în calea năvălitorilor, sursă de hrană pentru oameni și pentru animale. Astfel, în pădurile de stejar rămătorii erau duși la ghindă, iar în cele de fag la jir. Într-o învoială, datând din 5 decembrie, 1699, a lui Vasile, egumenul mănăstirii Cozia, cu săteni din Voineasa, Malaia, Luncani și Brezoi se stipulează: „De asemenea mănăstirea urmează să-și facă parte când ar fi mâncare pentru rămători și ar fi duși rămătorii în pădurile ce sunt partea ei ...” [TMV, 1983, *doc.* 1063, p. 322]. Dintre veniturile mănăstirii Horezu pe anul 1794 sunt amintiți și 100 taleri după *ghinda de la Șirineasa* [Ionașcu, 1935 p. 123]. La sfârșitul secolului al XIX-lea, C. Alessandrescu scria: „Rasa porcilor (din județul Vâlcea - n.n.) e ungurească și sârbească pe lângă rasa românească. Nutrimentul lor, în genere vorbind, e ghinda” [Alessandrescu, 1893, p. 505].

Tot prin aceste păduri masive își croiau traseul și drumurile.

Drumuri arhaice

Hărțile lui Schwantz (1723), Ruhedorf (1788) și von Specht (1790/91) arată în Țara Românească un adevărat păienjeniș de drumuri străvechi, dintre care putem distinge drumurile principale, *împărătești*, precum și cele secundare, inclusiv potecile, extrem de numeroase. Ele asigurau legăturile dintre așezările umane, dintre zonele de munte, de deal, de câmpie și de baltă. Târgurile și orașele erau puncte de convergență importante ale satelor. „În epoca medievală, râurile, ca linii

de comunicație, aveau o însemnătate cu mult mai mare decât azi. Nu numai din pricina eventualei navigații ce s-ar fi făcut pe ape, în lipsa unor drumuri lucrate de mână omenească, dar și prin faptul că, în această epocă, pădurile acopereau suprafețe cu mult mai întinse ca acum; în țara noastră, acopereau fără întrerupere întreaga câmpie a Țării Românești, de la Olt până la marginile Bărăganului, și luncile râurilor deschideau drumuri naturale care tăiau aceste păduri. Erau singurele drumuri prin codrii care purtau numele de Pădurea Nebună (Teleorman), Pădurea Românilor (Vlăsia), Pădurea cea Mare (în Ilfov), ceea ce arată mărimea și importanța acestor codri medievali „[Panaitescu, 1994, p. 100-101].

Majoritatea drumurilor din județul Vâlcea au o direcție longitudinală, pe văile apelor. Dintre acestea se distinge, în primul rând, prin importanța sa istorică, economică și militară vechiul drum roman, care făcea legătura dintre Dunăre și Sibiu. Conform descrierii din harta stolnicului C. Cantacuzino, acesta pornea de la Dunăre, unde avea două brațe, unul de la Celei (Diploma cavalerilor ioaniți de la 1247 menționează *ac piscine de Cheley*), cu pod peste Dunăre¹⁷ și altul de la vărsarea Oltului, din dreptul Izlazului. Ele se uneau mai la sud de Caracal, iar drumul continua, paralel cu Oltul, lăsând, în județul Vâlcea de o parte și de alta a râului sate precum Stănești, Strejești, Runcu Voicești, Șirineasa, atingând apa Râmnicului. Această porțiune de drum apare în harta stolnicului (copia Papiu-Ilarian) cu mențiunea: *stradii la stricata de Traiani Imperator*. De la orașul Râmnic drumul continua spre CĂlimănești, iar în dreptul satului Jiblea¹⁸ (Argeș), el trecea, peste Olt, ducând prin Rădăcinești-Clocotici-Perișani-vama de la Căineni-Turnu Roșu, până la Sibiu. „Exista la fel înainte ca tehnica modernă să fi construit *ea* un drum prin Cheile Coziei, a fost și dincoace de Olt drumul străvechi popular, anonim, dar istoric totuși – de pătrundere în Loviște, pentru cine venea din sud, a

¹⁷ La Jiblea exista un pod care făcea legătura între cele două țărmuri ale Oltului, după cum rezultă din documentul din 3 aprilie 1631 referitor la cnejii din satul Jiblea (Argeș). Printre obligațiile acestora era și : „să-și păzească podul de la Jiblea, pe unde trec slugile domnești” [TMV.1983, *doc. 319*, p. 124] Prezența podurilor umblătoare este menționată și în catagrafia Episcopiei Râmnicului de la 1824. Astfel, acesta deținea și „un pod care lucrează în apa Oltului la schela Lespezile...” (p. 123).

Pe această arteră principală, la nord de Râmnic, alături de Cetățuia, mănăstirile existente aveau și rol de apărare. Referindu-se la mănăstirile Cozia, Călimănești (posibil Ostrov) dar și Cotmeana (Argeș), Nicolae Iorga scria: „... cele trei mănăstiri păziau și valul Oltului și drumul către cetatea de Scaun a țării, și erau puternice și folositoare cetăți, ca și Vodița, care stăpânea la Porțile de Fier și Tismana, care așintea calea la pasul gorjean al muntelui ...” [Iorga 1928, vol. 1, p. 57]. Această funcție de apărare o îndeplineau și alte mănăstiri.

¹⁸ În legătură cu acest pod, de fapt de mult distrus, ceea ce înseamnă că stolnicul C. Cantacuzino a utilizat hărți foarte vechi, C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu precizau: „Câtăva vreme, mai bine de o jumătate de secol, a fost liniște din partea goților; mulțumiți se vede, cu Dacia, ei nu mai atacă imperiul. Sub Constantin cel Mare însă, luptele reîncep. În anul 332, acest împărat trimite, sub comanda fiului său, o armată însemnată împotriva lor. Ea trece Dunărea la Celei pe un pod de piatră și lemn, a cărui construcție se isprăvisc cu patru ani mai înainte, înaintează pe țărmul stâng, de-a lungul Oltului, pe drumul roman refăcut și atacă pe goți” [Giurescu, 1974., p. 171].

fost unul care, din dreptul actualei localități Jibea, pornea spre răsărit, pe sub masivul Coziei, trecea prin satul Rădăcinești (unde, cum vom vedea, a fost și cetate romană), pentru ca după aceea, îmbrățișând larg pe la răsărit masivul istoric (Caucasus mons!), să înceapă a urca dinspre Sălătruc spre nord și să ajungă sus - pe șaua Clocoticiului, dintre” Cozia și Frunți, la altitudinea de 900 m, (în cheile Coziei nu avem, totuși, decât puțin peste 300 m altitudine; poporul, însă așa cum dincolo la Vâlcan, suie pe pasul istoric, cu *căruțu*, până la 1.600 m și *evită* pe cei numai 500 m ai defileului de pe Jiu – așa și aici, mergea în *Loviște* pe dincolo, pe la Rădăcinești și Clocoticiul). În acest din urmă punct era altitudinea maximă a drumului, după el, coborai spre Poiana și Perișani, acest din urmă sat fiind așezat chiar în gura nordică a *pasului* care din Sălătruc și până la el, are peste 15 km lungime. Pe aici *a mers* tot acel comerț medieval și după aceea, care a legat continuu Sibiu din nord cu Râmnicul și Curtea de Argeș din sud, prima capitală a Țării Românești” [Conea, 1938, p. 40-41]. Cele mai importante puncte vamale erau în Țara Românească *Genune, mai sus de Căineni*, iar pentru Transilvania *Turnu Roșu* (cu cetate). Despre acesta Hans Dernschwam (1494-1568) scria: „Turnu Roșu este o trecătoare între românii din Țara Românească și locuitorii din Transilvania, prin care curge o apă numită Olt. Pe această/trecătoare/o țin/cu rândul/sibienii și juzii regali, câte o jumătate de an succesiv” [Dernschwam, 1968, p. 283].

În partea sudică a acestui drum, de la Izlaz, pornea un altul, de-a lungul Dunării¹⁹, care după descrierea lui Schwantz, „trece prin satele Potroslii, Zăval, Nedeia, Măceș, Pleșești, Bistrița, Călugăreni, Hrast, Ghidici, Poiana, mergând la Calafat, în județul Mehedinți” [Băcilă, 1924, p. 10]. Era un drum care trecea prin zona bălților dunărene, având deci o importanță economică deosebită, pe aici treceau carele cu grâne, pește sau sare ale mănăstirilor, dar și ale negustorilor. El ducea la vadul Vidinului (*Vadul Cumanilor*) și de aici la Filipopol, Adrianopol, Constantinopol și prin acesta avea și o însemnătate comercială și militară.

Din Râmnic pleca un al doilea drum principal, drum străvechi, singurul din județ cu direcție est-vest. Era drumul „de sub munte”, „drumul Ocnei”, care de la Râmnic trecea pe la Ocne-Teiș, cobora prin Titireciu, urca pe dealul dintre Bunești și Govora – dealul Pietrarilor – Horezu (de aici se desfăcea o potecă utilizată și în transhumanță, care ducea pe creasta munților, până pe valea Lotrului) – Polovragi – Novaci – Tg. Jiu (târg important, punct de convergență a numeroase drumuri, dintre care cel mai însemnat era fostul drum roman, care făcea legătura, pe malul Jiului, între Dunăre, și prin *pasul Vâlcan* cu Țara Hațegului)²⁰. De la Tg. Jiu „merg

¹⁹ „De-a lungul Dunării era drum roman de la Drobeta și până la Giurgiu. Din el se desfăcea la Bechet drumul care urca pe Jii și se unea în dreptul Craiovei, cu drumul principal ce străbătea Oltenia de la apus spre răsărit” [Giurescu, 1974, p. 113].

²⁰ Schwantz descrie acest pas istoric astfel: „La confluența râurilor Sușița Verde și Sușița Seacă merge un drum spre pasul Vulcan, trecând creasta munților Zănoaga, Vulcan, trece Jiul românesc și pârâul Crivadia, și, pe la Piatra Tătarului, trece în Transilvania” (Băcilă, 1924, p. 14).

două drumuri în județul Mehedințului: unul trece râul Sohodol (Jaleș - n.n.), pe la Copăcenii și râul Bistrița, pe la Telești de Jos și pe la Ciuperceni trece în Mehedinți; altul tot de la Tg. Jiu, dar *mai sus*, trece pe la Brădiceni și la râul Tismana (Tismana este menționată în vechile documente *și ca oraș și cetate*) se desface în două: o ramură duce la mănăstirea Tismana și altă ramură spre Baia de Aramă, în Mehedinți” [Băcilă, 1924, p. 14]. De la Baia de Aramă pleca un drum care ducea la Cerneți (la Severin era schelă) și de aici la Calafat-Vadul Vidinului, și un altul, de la Strehaia direct la Vadul Vidinului. De reținut că „nodul de legătură al comerțului raguzan cu cel săsesc a fost la Vidin, oraș pentru care raguzanii aveau privilegiu comercial încă de la 1240, de la țarul Ion Asan II” (Panaiteescu, 1994, p. 103). Acest drum care pleca de la Râmnic la Tg. Jiu, Baia de Aramă, Cerneți etc. era cunoscut în vechime și ca *drum* al *Mehedinților*, pentru că, după cum am văzut, el ducea în Țara Mehedințului. El apare cu această denumire într-o hotărnicie a satului Bârsești (Vâlcea), datând din 1546: „de la Ocnă, pe drumul Mehedinților și de acolo în piscul Furnicariului, până cade în jos, până în drumul Mihăeștilor, pe drumul Târgului și din drumul Târgului pe drumul Stolnicenilor până în hotarul Căzăneștilor și de acolo, pe culme, până se lovește în vechiul drum al Mehedinților” [DRH, vol. V, doc. 226, p. 265]. Satele menționate în documentul emis de cancelaria domnească la 18 noiembrie 1587: **Râmești, Vaideei, Recea, Negrești, Fomești, Zvânji, Marița, Gotca, Racovița, Oteești, Slătioara, Mateești și Sârbești (jud. Vâlcea) și Polovragi, Cernădia, Săcel, Crasna, Ciocadea, Bălești, Baia de Fier, Pociovaliste, Hirisești, Novaci, Cărbunești (jud. Gorj)** se aflau situate în proximitatea acestui drum. Legătura cu Transilvania se putea face atât prin pasul Vâlcă, cât și de la Râmnic, prin Țara Loviștei, la Sibiu. Cele două drumuri serveau și la transportul sării de la Ocnele Mari, utilizându-se carele cu boi, dar și cu caii de către călăreții sărari. Transportul sării de la Ocnele la Dunăre se făcea, urmând vechiul drum roman, de-a lungul Oltului, din care cauză acesta a primit numele de *drumul sării*. De la Căzănești, drumul trecea prin Băbeni, Drăgășani, Strejești, Piatra, Brâncoveni, Caracal, îndreptându-se spre Izlaz, Bechet și Calafat²¹. Sarea nu era numai exportată, ci, în primul rând, folosită la săratul peștelui, pentru oi, ca și în alimentație.

Cel de-al doilea drum principal, „pornea tot de la Ocna și ținea printre dealurile subcarpatice ajungând la Cloșani. „De la Cloșani, drumul sării trecea peste râul Cerna, urca pe platoul Bulzului, ocolea pe la sud masivul Godeanu și ieșea la Râul Seș, pe platou unde exista o piață a sării sau un fel de nedeie a sării ...” [Vulcănescu, Simionescu, 1974, p. 55].

²¹ „Cel mai mare depozit de sare în secolul al XVIII-lea a fost cel de la Pristol, care avea o capacitate de 1.000 care de sare și de unde sarea era trimisă la turci sau în Banat, Serbia, Bosnia, pe calea Dunării.” (Toșa-Turdeanu, 1975, p. 183).

Un alt drum important (potecă), în special pentru *transhumanță* era acela care pornea de la Polovragi, care continua la nord până în munții Poiana Muierii, Stănișoara, Coman, Balomir (unde vărau turmele de oi ale oltenilor și ardelenilor) și cobora de la Polovragi, de-a lungul Oltețului, pe la Cepturoaia, în Câmpia Romanaților. Pe la Vadul Ciobanului, turmele de oi treceau Dunărea. Turmele de oi venite pe drumul Oltului sau pe valea Oltețului se răspândeau, în principal, în zona de baltă a câmpiei oltene.

Munții erau străbătuți de numeroase poteci, cunoscute numai de oamenii locului. Turmele de oi se suiau în munți din bazinul râurilor Repedea, Oltețul, Latorița și Lotru. Deosebit de important pentru păstoritul transhumant era și aceea care venea din Mărginimea Sibiului și care continua pe crestele munților Cîbinului, Lotrului, Parângului ajungând la Novaci, Cernădia (unde era schela-capăt de drum și popas pentru oieri), drum care ducea în câmpia dunăreană și, totodată, se intersecta cu drumul Mehedințului. De la Horezu pornea o potecă care trecea pe lângă mănăstirea Bistrița și ajungea la Malaia pe valea Lotrului. Aceasta din urmă a jucat și ea un rol important în transhumanță.

În desfășurarea vieții social-economice tradiționale un rol important l-au avut drumurile și potecile care legau satele între ele și, mai ales, drumurile ce legau satele cu târgurile („drumul Târgului”, „drumul Mihăieștilor”, „drumul Stolnicenilor” etc.) .

Reconstituirea drumurilor arhaice constituie o temă majoră a istoriei, deoarece „Drumurile globului terestru au fost un fel de alambicuri puternice, care au transformat într-un fel sau altul, popoarele care s-au angajat pe ele” [Demolins, 1901, p. VII].

ĂȘEZĂRI OMENEȘTI MENȚIONATE DOCUMENTAR ÎN SECOLE XIV-XVI

Cercetările întreprinse de istorici, geografi și sociologi între care se remarcă cele ale lui I. Donat, au evidențiat, în secolele XIV-XVI, densitatea ridicată a ășezărilor umane situate în depresiuni și în zona deluroasă. „Coroborând observațiile din hartă și cartogramă, putem spune în rezumat că vechile sate și orașe din Țara Românească se concentrau mai ales în regiunea colinelor și îndeosebi pe *Piemontul Getic*, unde există 8 din cele 11 raioane cu mai mult de 75 de ășezări constatate documentar,, [Donat, 1956, p. 83]. Analiza informațiilor cu caracter istorico-geografic ne permite să conchidem că județul Vâlcea făcea parte din categoria vechilor unități sociale cu un grad ridicat de populare. Pentru a avea o situație mai bună privind popularea acestuia, s-a reluat activitatea lui I. Donat de indentificare și localizare a vechilor ășezări și s-au reanalizat ășezările menționate în intervalul amintit, utilizându-se în acest scop documentele publicate în *Documenta Romaniae Historica* și mai ales prețioasele informații cuprinse în două volume publicate de istorici vâlceni: *Tezaur medieval vâlcean* (1983) și *Comori*

arhivistice vâlcene (1985). Pentru identificarea și localizarea așezărilor dispărute s-au mai folosit: *Conscripția virмонтiană* (1722), Catagrafiile de la 1815-1831, precum și hărțile stolnicului C. Cantacuzino (1700), Köleseri (cca. 1720), Ruhedorf (1788) și von Specht (1790/91). Desigur că lista așezărilor, datorită dificultății indentificării unora dintre ele, este amendabilă. Pentru a putea realiza o analiză mai aprofundată și o abordare comparativă, satele, târgurile și mănăstirile²² identificate au fost încadrate în perimetrele fostelor plaiuri și plase existente la 1831, obținându-se situația următoare:

Așezări menționate documentar în secolele XIV-XVI

Subzona	Total		Orașe și târguri	Sate și cătune		Mănăstiri și schituri
Total	202	100,0%	2	184	100,0%	16
Oltețul	37	18,3	-	37	20,1	-
Horezu	35	17,3	-	34	18,5	1
Oltul	34	16,8	-	32	17,3	2
Râmnic	31	15,4	2	23	12,5	6
Otăsău	24	11,9	-	22	12,0	2
Cerna	22	10,9	-	22	12,0	-
Cozia	19	9,4	-	14	7,6	5

Din tabelul de mai sus constatăm că cele mai multe așezări, indentificate documentar, se aflau în subzonele Oltețul (18,3%), Horezul (17,3%), Oltul (16,8%), și Râmnic (15,4%). Aici se aflau și cele două importante centre de convergență: *Râmnicul de Sus* (târg și oraș domnesc, 1388) și *Ocna cea Mare*, (târg și salină, 1402-1418). Cele mai puține așezări se aflau în subzona Cozia (9,4%). De remarcat că cele mai multe mănăstiri și schituri se aflau în subzonele Râmnicul și Cozia. Așezările omenești, pe subzone și în ordine cronologică, sunt următoarele:

I. Oltețul: 1. Cergeani (1475), 2. Băroiu (1480), 3. Budoni (1480), 4. Băiești (1480), 5. Câinești (1480), 6. Gănești (1480), 7. Dinovo (1480), 8. Grădiștea (1489), 9. Runtea (1489), 10. Iacovile (1501), 11. Mădulari (1501), 12. Cibănești (1502), 13. Tereuja (1502), 14. Turburea (1502), 15. Preotești (1502), 16. Sârbi (1514), 17. Zătreni (1540), 18. Ulcioiu (1557), 19. Roșiile (1560), 20. Poenari (1560), 21. Sușani (1567), 22. Bălcești (1574), 23. Românești (1575-76), 24. Slăvești (1576), 25. Sinești (1576), 26. Lăcusteni (1576), 27. Fierăști (1576), 28. Bălșoiu (1576), 29. Pleșoiu (1577-79), 30. Gheroiu (1580-81), 31. Cacleți (1580-81), 32. Făurești (1594), 33. Otetelișul (1594), 34. Tetoiu (1594), 35. Novaci (1598), 36. Benești (1598), 37. Valea Făurești (1598).

²² Localizarea mănăstirilor ortodoxe menționate documentar în secolele XIV-XVI, se găsește la Ion Donat, 1966, fig. 4, p. 86.

II. Horezu: 1. Râmești (1487), 2. Horezu (1487), 3. Oteșani (1492), 4. Mateești (1501), 5. Racovița (1502), 6. Bârzoteni (1504), 7. Măldărești (1504), 8. Vaideeni (1504), 9. Cândoi (1504), 10. Zvânji (1507), 11. Milostea (1508), 12. Slătioara (1508), 13. Cucești (1509), 14. Zvorjoi (1511), 15. Marginea (1511), 16. Târsa (1512), 17. Igoiu (1520), 18. Sârbești (1520), 19. Berești (1520), 20. Mădulari (1528), 21. Florești (1975-76), 22. Urșani (1575-76), 23. Corșoru (1582), 24. Fometești (1583), 25. Marița (1583), 26. Recea (1587), 27. Negreni (1583), 28. Oteești (1587), 29. Gotca (1583), 30. Romani (1596), 31. Zăvoieni (1596), 32. Berbești (1598), 33. Greci (1598), 34. Turcești (1598). Mănăstirea Bistrița (1491-92) (vezi fig. 2).

III. Oltul: 1. Orlești (1388), 2. Dobrușa (1437), 3. Mamu (1437), 4. Șerbănești (1437), 5. Runcu (1452), 6. Crețeni (1467), 7. Spârteni (1467), 8. Mogoșești (1467), 9. Zăvideni (1478), 10. Ionești (1494), 11. Grădești (1505), 12. Voicești (1519), 13. Zlătărei (1519), 14. Stănești (1526), 15. Olteanca (1526), 16. Verdea (1526), 17. Jarostea (1526), 18. Momotești (1527), 19. Drăgășani (1535), 20. Pădureni (1537), 21. Izvorani (1547), 22. Amărăști (1547), 23. Glăvile (1547), 24. Doba (1569), 25. Fumureni (1570), 26. Prundeni (1570), 27. Strejești (1575), 28. Ohaba (1577), 29. Ștefănești (1578), 30. Nemoiu (1580), 31. Colibași (1591), 32. Călina (1591), 1. Mănăstirea Dobrușa (1520), 2. Mănăstirea Stănești (1535-36).

IV. Râmnic: 1. Râmnic pe Olt (1388), 2. Ocna cea Mare (1402-1418), 3. Hinătești (1377-1383), 4. Bogdănești (1392), 5. Ulița (1392), 6. Bujoreni (1436), 7. Olteni (1448-1456), 8. Ciofrângeni (1448), 9. Troianesti (1457), 10. Sevestreni (1464), 11. Pleșoni (1475), 12. Glodu (1488), 13. Hința (seliște - 1488), 14. Copăcelul (1489), 15. Plăviceni pe Seoș (1491-mănăstirea Bistrița), 16. Căzănești (1494), 17. Iaroslăvești (1495), 18. Titiricești (1496), 19. Stolniceni (1497), 20. Bârsești (1500), 21. Mihăești (1501), 22. Vlădești (1535), 23. Vârtop (1567), 24. Păușești (1570), 25. Cacalet (1575-76). 1. Mănăstirea Govora (XIV-XV). Într-un document 1533, noiembrie 3, se spunea că fusese zidită „de când era Țara Românească”. Dintr-un alt document din 1551, aprilie 1,

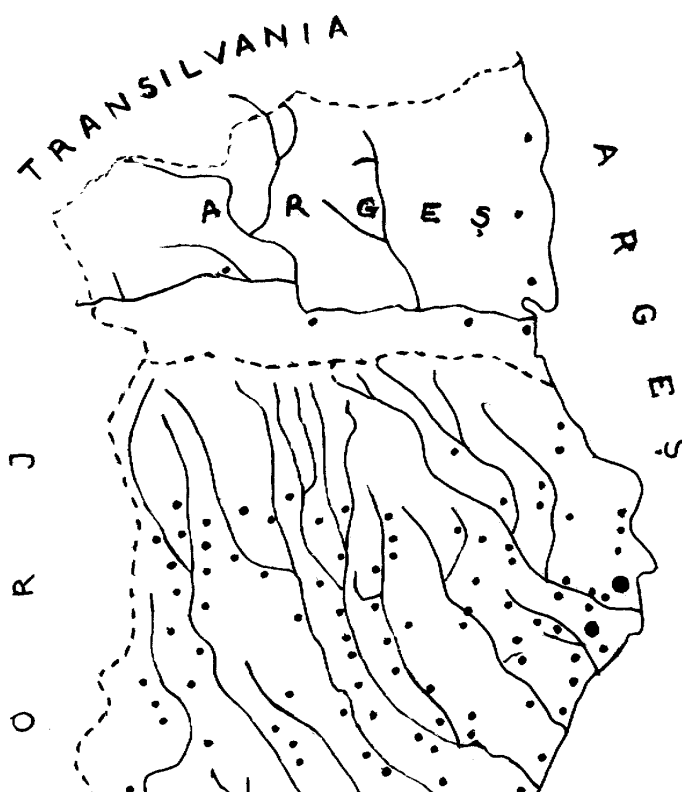

Fig. 2 Așezări din vechiul județ Vâlcea
menționate documentar în secolele XIV–XVI (reconstituire).

rezultă că a fost pustiită de cunoscutul boier Albul cel Mare în vremea lui Vald Țepeș [Stoicescu, 1966, p. 675]. 2. Mănăstirea franciscanilor ²³ „Sf. Anton de Padova”

²³ Mănăstiri sau biserici catolice întâlnim și în vechile capitale ale Țării Românești, la Curtea de Argeș, Câmpulung: Mănăstirea franciscanilor „Sf. Iacob cel Mare” refăcută ca biserică 1760 și „Cloașterul” (sec. XIV), la Târgoviște, bisericile catolice: „Sf. Francisc” și „Sf. Maria”. Existența acestora trebuie pusă în legătură atât cu activitatea misionară a ordinului franciscanilor cât și cu prezența încă din sec. al XIII-lea a sașilor, veniți în Țara Românească din Transilvania. Prezența acestora din urmă este semnalată și de G. Botero (1596): „În Țara Românească, la Târgoviște, oraș de scaun, se numără 1.000 de case de români de rit ortodox, 22 de sași catolici de limbă germană și maghiară, au două biserici, una a Sf. Francisc, măcar ruinată, alta a Sf. Maria; dar în lipsă de preoți catolici se slujesc de un luteran. Așa se purcede și la Câmpulung, oraș cu 900 de case, din care 40

(posibil secolul XIV). În legătură cu activitatea misionară a ordinului franciscanilor în Tara Românească, Nicolae Iorga scria: „În veacul al XIV-lea, când regii unguri intraseră în luptă cu Basarab, cel d'întăiu Domn a toată Tara Românească și stăpân pe amândouă malurile Oltului, ei se gândiră a câștiga prin religie pe românii îndărătnici în apărarea libertății lor” [Iorga 1928, p. 27]. Ca biserică catolică ea era ruinată la mijlocul secolului al XVII-lea [Stoicescu 1966, p. 394], 3. Arhanghel, „mănăstirea de la Râmnic” (mențiune documentară la 1535, sfârșitul secolului XIV sau începutul secolului XVI), 4. Mănăstirea Slătioarele (1568-1577), 5. Mănăstirea Olteni (1580-1590, fost sediu al Episcopiei din Râmnic), 6. Schitul Titireciu (1597).

V. *Otăsăul*: 1. București pe Luncavăț (1392), 2. Folești (1453), 3. Zătreni (1453), 4. Coșani (1453), 5. Vladimirești (1453), 6. Păușești (1453), 7. Coprozi (1453), 8. Giurgeani (1475), 9. Băbeni (1491/92), 10. Bunești (1500), 11. Stoenști (1504), 12. Slăvitești (1526), 13. Genuneni (1530-31), 14. Zornești (1548), 15. Mănăilești (1565), 16. Șerbănești (1565), 17. Căinești pe Otăsău (1565), 18. Dăești (1574), 19. Ciorăști (1574), 20. Frâncești (1580), 21. Popești (1598), 22. Surpatele (1600). 1. Mănăstirea Surpatele (începutul secolului XVI). Dintr-un document din 1613, rezultă că mănăstirea Surpați avea ocină încă din vremea lui Neagoe Basarab [Stoicescu 1966, p. 675], 2. Mănăstirea Dintr-un Lemn (mențiune documentară 1579; construită din zid la 1634-35).

VI. *Cerna*: 1. Vârloni (1469), 2. Cățeți (1480), 3. Brăești (1480), 4. Strâmbătați (1480), 5. Găgeni (1488), 6. Rogojina (1501), 7. Drăganu (1502), 8. Măciuca (1503), 9. Bătășani (1505), 10. Văleni (1505), 11. Cermeghești (1526), 12. Pesceana (1526), 13. Vețelul (1526), 14. Giulești (1536), 15. Lădești (1536), 16. Stănești (1539), 17. Dănești (1540), 18. Mijloci (1564), 19. Ulmetu (1567), 20. Mărgineni (1569), 21. Copăcenii (1580), 22. Șerbănești (1587).

VII. *Cozia*: 1. Călimănești (1388), 2. Sărăcinești (1437), 3. Cacova (1500), 4. Cheia (1502), 5. Costești (1512), 6. Olănești (1527), 7. Dobriceni (1528), 8. Bărbătești (1535), 9. Bârzești (1535), 10. Bodești (1536), 11. Pietrari (1536), 12. Muereasca (1574), 13. Comanca (1596), 14. Bogdănești (-1600). 1. Mănăstirea Cozia (mănăstirea Cozia a fost zidită în timpul domniei lui Radu I, din moment ce documentul din 20 mai 1388, al lui Mircea cel Bătrân, amintește printre daniile făcute mănăstirii: „via tot de acolo, danie boierească, după voia lui Radu voievod”, la care se adaugă și „o moară la Râmnic pe care a dăruit-o Dan voievod” – [DRH, vol. 1, *doc.* 9, p. 27]. În documentul din 8 ianuarie 1392, tot al lui Mircea cel Bătrân, se afirmă: „...am săvârșit și am târnosit și am reparat și în scurt am dăruit puțin obroc din casa mea pentru hrana călugărilor..”) – [DRH, vol. 1, p. 44], 2. Schitul Iezer (1495, amintit și în documentul din 1501 mai 22, când se spune că a rămas sărac din vremea strămoșilor lui Radu cel Mare, „foștii citori din secolele XIV-XV. După tradiție se

sunt ale sașilor catolici și tot așa la Râmnic unde se numără 20 de case de sași catolici” [Botero 1972, p. 576].

spune că ar data din timpul legendarului Radu Negru”. 3. Schitul Jghiabu (XIV-XV), 4. Schitul Sărăcinești (1437), 5. Mănăstirea Ostrov (secolele XIV- XV) este amintită în documentul din 1500, aprilie 26, când Radu cel Mare spunea: „că era ctitorită de binecinstitorii sfânt răposații domni, moșii și strămoșii noștri” [Stoicescu 1966, p. 1019], ceea ce indică o vechime destul de mare.

Așezările omenești localizate mai sus reprezintă un „eșantion” care ne va permite, utilizând informația documentară existentă pentru fiecare din ele, înseriată cronologic, să înțelegem mai în profunzime structurile și procesele sociale pe care le-au cunoscut vechile comunități rurale din zonele colinare și de munte ale Țării Românești.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- ALESSANDRESCU, CONSTANTIN, 1893, *Dicționar statistic și geografic al județului Vâlcea*, Tipografia și Fonderia de litere „Th. Bazilescu”, București.
- BĂCILĂ, IOAN C., 1924, *Oltenia sub austriei (1718-1739). Un document cartografic*, Scrisul Românesc, Craiova.
- BOTERO, GIOVANNI, 1972, *Mențiuni despre Țara Românească și Moldova*, în *Călători străini despre țările române*, vol IV, Editura Științifică București.
- CANTACUZINO, MIHAI, 1862, *Istoria Țării Românești*, editată de frații Tunsuli, tr. G. Sion, București.
- CANTACUZINO, MIHAI, 1902, *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de Nicolae Iorga, Editura Minerva, București.
- * *Catagrafia episcopiei Râmnicului la 1824, 1943*, în „Revista de istorie bisericească” an I, nr. 1, Craiova.
- CĂRABIȘ, VASILE, 1976, *Sate de moșneni din Valea Jaleșului*, Editura Scrisul Românesc, Craiova.
- * *Comori arhivistice vâlcene*, 1985, București.
- CONEA, ION, 1935, *Țara Loviștei. Geografie istorică*, Imprimeria Națională, București.
- CONEA, ION, 1938, *Corecturi geografice în Istoria Românilor*, vol. I, Imprimeria Națională București.
- DEMOLINS, EDMOND, 1901, *Comment la route a créé le type social*, 1901, vol. I, Librairie de Paris, Firmin-Didot et Cie, Paris.
- DERNSCHWAN „De Hradeczin”, HANS, 1968, *Raport privind exploatarea salinelor din Transilvania*, în *Călători străini despre țările române*, vol. I, Editura Științifică, București.
- DJUVARA, NEAGU, 1995, *Între Orient și Occident*, Editura Humanitas, București.
- * *Documenta Romaniae Historica*, seria B, veacurile XIII-XVI, Editura Academiei, București.
- * *Documenta Romaniae Historica*, 1977, seria D, vol. I, Editura Academiei, București.
- * *Documente privind Istoria României*, 1952, seria B, vol. V, Editura Academiei, București.
- * *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea. Țara Românească*, 1961, Editura Academiei, București.
- DONAT, ION, 1934, *Județul de Baltă și Banatul Severinului*, în „Arhivele Olteniei”, XIII, nr. 71-73, Craiova.
- DONAT, ION, 1939, *Cultura populară în Oltenia*, în „Sociologie Românească”, nr. 4-6, București.
- DONAT, ION, 1943, *Datele principale din istoria Olteniei până la 1600*, în Editura Ramuri, Craiova.
- DONAT, ION, 1947, *Regiuni sociale și arii de cultură*, în „Ramuri”, nr. 1, Craiova.
- DONAT, ION, 1956, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV-XVI*, în „Studii”, IX, nr. 6, București.
- FILIPESCU, IANCU, 1987, *Caracteristici ale vechilor structuri sociale. O abordare sociologico-istorică*, în „Revista de istorie”, nr. 2, București.

- FILIPESCU, IANCU**, 1996, *Cercetarea regiunilor și harta sociologică a României – proiecte majore ale Școlii sociologice de la București*, în *Școala sociologică de la București, Tradiție și modernitate*, Editura Metropol, București.
- FILITTI, IOAN C.**, 1932, *Populația Munteniei la 1857*, extras, București.
- FOTINO, DIONISIE**, 1859, *Istoria generală a Daciei, sau Transilvaniei, Țării Munteniei și a Moldovei*, vol. III, trad. G. Sion, Editura „Iosif Romanov”, București.
- GIURESCU, CONSTANTIN C.**, 1943, *Harta Stolnicului Constantin Cantacuzino*, Imprimeria Națională, București.
- GIURESCU, CONSTANTIN C. și GIURESCU, DINU C.**, 1974, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, Editura Albatros, București.
- GIURESCU, CONSTANTIN C.**, 1976, *Istoria pădurii românești*, Editura Ceres, București.
- HERSENI, TRAIAN și IONICĂ, ION**, 1940, *Plan pentru Atlasul Sociologiei al României*, în *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, I. St. S. R, București.
- HASDEU, BOGDAN - P.**, 1885, *Răspunsuri la chestionarul lingvistic (județul Vâlcea)* – manuscris, Biblioteca Academiei, București.
- IONAȘCU, IOAN**, 1935, *Contribuții la istoricul mănăstirii Horezu*, Editura Scrisul Românesc, Craiova.
- IONAȘCU, IOAN**, 1942, *Catagrafia Eparhiei Argeșului la 1824*, București.
- IORGA, NICOLAE**, 1927, *Trei plângeri diferite*, în „Revista istorică”, XIII, nr. 1, București.
- IORGA, NICOLAE**, 1928, *Istoria Bisericii Românești*, vol. I, Editura Ministerului de Culte, București.
- IORGA, NICOLAE**, 1928, *Oltenii în afară de Oltenia*, în „Revista istorică”, XIV, nr. 1-3, București.
- MARINOIU, COSTEA**, 1983, *Drumuri pe Olt*, Editura Eminescu, București.
- PANAITESCU, PETRE P.**, 1938, *Documentele Țării Românești*, vol. I, Fundația „Regele Carol I”, București.
- PANAITESCU, PETRE P.**, 1994, *Interpretări românești*, Editura Enciclopedică, București.
- PAPACOSTEA, ȘERBAN**, 1993, *Românii în secolul al XIII-lea*, Editura Enciclopedică, București.
- PUȘCARIU, SEXTIL**, 1977, *Brașovul de altădată*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- STAHL, HENRI H.**, 1958, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, Editura Academiei, București.
- STAHL, HENRI H.**, 1980, *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduiri tributale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- STOICESCU, NICOLAE**, 1966, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Mitropolia Olteniei, Craiova.
- ** Tezaur medieval vâlcean**, 1983, vol. I, București.
- TURDEANU-TOȘA, A.**, 1975, *Oltenia. Geografie istorică în hărțile secolului XVIII*, Editura Scrisul Românesc, Craiova.
- VÂLSAN, GHEORGHE**, 1971, *O fază în popularea Țării Românești*, în *Opere*, Editura Științifică, București.
- VINTILESCU, ION**, 1939, *Numiri de grupuri regionale din Mehedinți și Vrancea*, în „Sociologie Românească”, nr. 1-3, București.
- VULCĂNESCU, ROMULUS și SIMIONESCU, PETRE**, 1974, *Drumuri și popasuri străvechi*, Editura Albatros, București.

SATUL-MODEL DIOȘTI DUPĂ ȘASE DECENII

VESELINA URUCU

În evoluția oricărei așezări poate apărea la un moment dat o răscruce, o bifurcație cum o numesc geografilor moderni. Dioștiul a avut parte și el, numai în ultima jumătate de mileniu, de două mari răscruci (fig.1). Prima, la 1593–1595, când este obligat să se *rumânească* și alta, în 1938, când a luat foc. În primul caz, voința și forța coeziunii obștei îl scoate din probabilul declin social și economic ce îl aștepta, în cazul al doilea, are șansa de a fi ales de către Institutul Social Român pentru un formidabil experiment socio-economic.

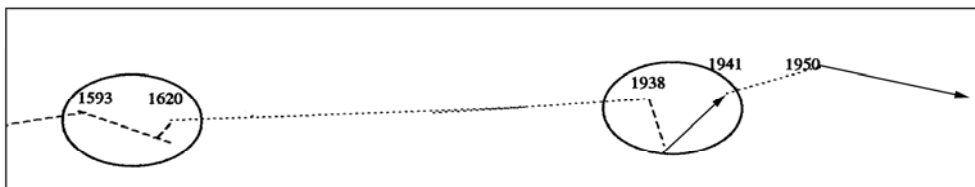

Fig. 1 - Repere în evoluția satului Dioști

În primăvara anului 1938, ca și celelalte sate românești, Dioștiul își urma evoluția ascendentă, cu dificultățile inerente ale pătrunderii lente a tehnologiilor agrare și ale modernizării vieții sociale a locuitorilor săi. Existau însă premise promițătoare. Avea atunci 1 850 locuitori și 335 gospodării și posedea 8 120 pogoane de pământ de bună calitate. Dioștenii aveau 21 mașini de treierat, 127 semănători, 32 trioare, 353 pluguri și grape de fier, 183 rarițe, 8 semănători, 4 tractoare și 390 care. În același an dintre dioșteni se ridicaseră și erau în viață, activând în sat și în alte localități apropiate, 164 intelectuali, dintre care 86 erau învățători, 15 profesori, 20 ofițeri, cât și numeroși medici și avocați etc.¹

Această evoluție ascendentă a fost pusă sub semnul întrebării de o calamitate provocată din joaca unui copil de 5 ani.

Pe 1 aprilie 1938, după amiaza la orele 16, Marian Voiculescu a aprins un foc în curte, cu tăciuni aduși din casă, lângă șira cu paie. Gospodăria Voiculescu se afla în partea de vest a localității, adică în *susul* satului.

Două condiții au transformat un fapt banal într-un fenomen de risc major:

1. satul era aproape pustiu la acea oră a zilei; doar copiii și câțiva bătrâni erau în sat, adulții fiind absenți, reținuți de muncile câmpului (arat, semănat);

¹ M. Bălăianu, *Dioștii. Pagini de istorie*, Biblioteca Academiei (manuscris), vol. VII, p. 450.

2. condițiile atmosferice deosebite; era, după o perioadă de uscăciune, sezonul când bate austrul, în ziua aceea vântul iscându-se brusc, foarte puternic, măturând satul dinspre apus spre răsărit (doar târziu și-a schimbat, pentru scurt timp, direcția de la est spre vest).

În mai puțin de o jumătate de oră vântul a aprins zeci de gospodării și anexe. Vijelia a transformat satul într-un incendiu de mari proporții: case, șire de paie, magazine, salcâmi verzi, animale, au fost cuprinse de flăcări. Au fost oameni răniți și animale arse de vii. Au venit să ajute la stingerea incendiului și la salvarea dioștenilor unitățile de pompieri din Caracal, Craiova și Slatina, regimentul 19 Infanterie și 2 Călărași din Caracal. Au venit și oameni din satele vecine, mai ales din Radomir, aflat doar la un kilometru și jumătate distanță de satul în flăcări. Focul a durat toată noaptea, atât timp cât a durat și vântul puternic. Deoarece fântânile satului își epuizaseră resursele, cisternele au fost nevoite să care apă de la 6 km depărtare. În disperarea lor, ca să stingă flăcările, oamenii au folosit chiar și oțetul și vinul pe care îl aveau în pivnițe.

Incendiul a fost stins complet abia după 3 zile, mocnind în șirele de paie și glugile de coceni. Fuseseră distruse complet 28 case și diverse construcții anexe la alte 115 gospodării. Pagubele au fost apreciate la 11–12 milioane lei, echivalând cu prețul, la data aceea, a 600 pogoane de pământ. În această situație s-a făcut un comitet de ajutorare a celor sinistrați, care a strâns de la cei ce nu fuseseră loviți de dezastru ajutoare în alimente și îmbrăcăminte. Cei rămași fără case au fost primiți de rude și prieteni.

În ziua de 6 aprilie a venit să vadă dezastrul provocat de incendiu însuși regele Carol al II-lea, cu prim-ministrul Armand Călinescu și cu alte persoane oficiale din București, Craiova și Caracal. Emoția oamenilor a fost mare. S-au împărțit bani sinistraților și s-a promis ajutor pentru reconstrucția gospodăriilor distruse. Anica lui Constantin Nițu a îngenunchiat atunci în fața regelui spre a-i mulțumi, moment immortalizat pe peliculă de cineasții vremii.

Despre marele incendiu de la Dioști s-au păstrat relatări emoționante, amănunțite, ale unor oameni simpli. Reproducem un fragment din relatările lui Pantilie I. R. Matei (Pantică al Mandii):

„luna aprilie 1, ziua vineri, a băut vântul foarte tare de se plecau pomii la pământ, ba rupea garduri și descoperea și casele. Nu se vedea satul din pulbere... Focul a început de la Marin Voicu Voiculescu. Acest om a fost în acea zi la Caracal... Prima grije am tras la grajd să scot caii; cu greu i-am scos căci nu vreau să iasă afară; i-am luat pe câte trei și amurile și i-am dus în delniță. Pe urmă m-am dus acasă, am tras căruța afară sub cerdac în mijlocul curții, crezând că o să scape; furgonul și secerătoarea am încercat în zadar, fiind singur nu le-am putut da afară. Mi-am adus aminte de mama noastră în etate de 85 ani... am luat-o în ciuș ca să o bag într-un beci la un văr. În acest timp ducându-mă acasă focul trecuse de la Nae Predescu și pe partea de miază noapte a drumului; a luat-o pe două părți. Eu nu am

avut nici un mijloc de scăpare, m-a luat de jur împrejur, așa dar nu am putut scoate nimic din toată gospodăria mea. Satul se afla tot în flăcări și în fum. Lumea toată înspăimântată țipa în toate părțile iar vitele răgeau și fugeau pe drumuri...”².

La Dioști s-a făcut, apoi, mai mult decât a se promite. S-a realizat aproape în întregime ceea ce s-a vrut a fi la vremea respectivă un sat-model.

Gândul de a transforma urmele fumegânde într-un sat-model a venit de la profesorul Dimitrie Gusti, conducătorul Fundației Culturale Regale „Principele Carol”. Sub îndrumarea și prin grija lui gândul s-a transformat în proiect. Pentru a coordona proiectul și a vedea cum merg concret lucrările, a venit personal în sat de patru ori, rămânând de fiecare dată câte 2–3 zile. Conducerea efectivă a lucrărilor a revenit sociologului Gheorghe Focșa³, care a locuit neîntrerupt în sat timp de 2 ani (1938 și 1939), identificându-se cu proiectul ce ar putea fi numit opera vieții sale.

Ideea realizării unui sat-model, pentru ceea ce trebuiau să fie satele României, este mai veche. B. P. Hasdeu o susținuse într-o serie de articole cu peste un secol în urmă (1871). Hasdeu sugera, cu ocazia înfăptuirii reformei agrare de după Războiul de Independență, să se lase în fiecare circumscripție teritorială (plasă etc.) câte o moșie care să devină sat-model pentru întreaga unitate administrativă respectivă, pledând pentru necesitatea exemplului concret de urmat. În concepția satului-model acesta trebuia să îndeplinească o misiune socială educativă și să ducă în final la îmbunătățirea vieții țaranului român.

Conceptul de sat-model a fost dezvoltat în toată complexitatea sa de școala sociologică interbelică, condusă de D. Gusti. El a izvorât dintr-o profundă cunoaștere și apreciere a valorilor tradiționale ale satului românesc, după studii amănunțite de teren, efectuate de echipe complexe, în zeci de sate din diferite regiuni ale țării, dar și din dorința de a contribui la dezvoltarea și propagarea progresului la nivelul fiecărui gospodar.

Pentru conceptul de sat-model, pe care au dorit să îl transpună în practică și, pe cât posibil, să fie generalizat, au pledat cu însuflețire și alți sociologi. Fără a fi o idee utopică, nici o concepție vizionară, satul-model era gândit ca „o altă realitate concretă mai perfectă, care, sub dinamismul idealului preconizat, crește treptat din realitatea sătească actuală, are legături temeinice cu ceea ce a fost în trecut și este încă și astăzi, civilizația noastră sătească. Satul model își propune chiar să folosească și să dezvolte sistematic elementele valoroase din civilizația tradițională a poporului nostru. De aceea el încearcă să refacă firul întrerupt sau slăbit al

² M. Bălăianu, 1985, p. 380–385.

³ Gheorghe Focșa (1903–1995), reprezentant de frunte al sociologiei românești, s-a născut la Râșcani, com. Șuletea, Tutova (jud. Vaslui). Licențiat al Facultății de Litere și Filosofie, a desfășurat o bogată activitate de cercetări complexe de sociologie rurală, cât și de etnografie și de artă populară. Numele lui rămâne legat de activitatea la Muzeul Satului, al cărui director a fost între 1948–1977, dar și a unor sate, asupra cărora a făcut cercetări amănunțite: Drăguș-Făgăraș, Drăganu-Argeș, Dioști-Romanați, Cuhea-Maramureș ș.a. Între 1938–1939 este conducător (în calitate de inspector al Fundației Culturale Regale „Principele Carol”) al lucrărilor de reconstituire complexă a satului Dioști.

bunelor noastre tradiții în obiceiuri, credințe, port, artă, tehnică și așezare gospodărească. Orice năzuință de acest fel va trebui deci să-și inițieze și întemeieze realizările pe cercetarea și cunoașterea științifică a realităților prezente obiective, cu lipsurile și calitățile reale. Fapte creatoare se întemeiază aci pe cunoașterea exactă a realității sociale actuale, dar și pe chemarea formelor de viață viitoare. Cercetarea științifică și înnoirea socială merg paralel și se sprijină reciproc când obiectul comun este viața omului în societate și necesitatea de a înălța această viață”⁴.

Gh. Focșa, puternic implicat în realizarea acestui experiment sociologic, vedea satul-model ca „unitate socială înzestrată cu toate instituțiile, organizațiile, edificiile și instalațiile tehnice care – în viața individului ca și în cea a colectivității – stimulează și adâncesc preocupările spirituale, apără și întregesc sănătatea corporală, dezvoltă forța fizică și energia vitală umană, înlesnesc și perfecționează munca brațelor omenești, înmulțind roadele acesteia. Satul model caută a fi în același timp și un exemplu concret de îndrumare și înfăptuire pentru acțiunea culturală în genere, care nu mai poate întârzia în fața verbalismului patetic. El lucrează pentru trezirea cunoștințelor, lămurirea primejdiilor și resimțirea dureroasă a lipsurilor cari determină eforturile necesare pentru remedierea lor. Experiența noastră va avea să indice normele de urmat și în alte cazuri similare: problemele, soluțiile și etapele realizării lor concrete”⁵.

Proiectul satului-model Dioști este un amplu și complex program de sistematizare rurală, ce nu a rămas doar pe hârtie. El s-a realizat, a fost transpus în practică, foarte operativ și aproape așa cum a fost gândit, bazându-se pe un studiu prealabil de documentare tehnică foarte detaliat și complet. După patru decenii, H. H. Stahl își amintea: „Cum aveam în grija mea atelierul de arhitectură prin care se pregăteau proiectele tip, ale diverselor clădiri necesare în modernizarea satelor, am urmărit activ ce se făcea la Dioști, sat în care s-a încercat prima oară edificarea unui „centru civic model”, sub diriguirea lui Gh. Focșa și în care, în 1938 am plasat o echipă, de care nu m-am putut ocupa personal, lăsând-o în grija vechilor mei colaboratori, Petre Stănculescu și Ion Gh. Filip, cu care lucraseam la Nerej...”⁶.

Conducerea întregului proiect, de la studii la construcții pe șantier, a revenit lui Gh. Focșa, la acea dată inspector al Fundației Culturale Regale. El a apelat însă la specialiști cunoscuți pentru lucrări de calitate, dar s-a bazat și pe participarea însuflețită a locuitorilor satului. Așa cum a arătat în câteva articole publicate ulterior în revista „Căminul Cultural”, dar mai ales în lucrarea *Satul model* (1941), Gh. Focșa s-a identificat cu proiectul respectiv și a căutat să-l transforme într-o acțiune cu profund conținut de pedagogie socială. Crezul ce l-a animat în această vastă acțiune, însuși autorul l-a definit mai târziu în felul următor: „prin elementele

⁴ Gh. Focșa, *Dioștii, sat model*, în „Căminul Cultural”; anul V, nr. 10–12, 1939, p. 8.

⁵ Gh. Focșa, *Satul model Dioști*, Fundația Culturală „Principele Carol”, 1941, p. 8.

⁶ H. H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, Editura Minerva, București, 1981, p. 348.

componente și modalitatea înfăptuirii lor, programul de lucru de la Dioști a urmărit realizarea concretă a unei concepții, să verifice o serie de principii pentru a demonstra valabilitatea lor generală în acțiunea de ridicare culturală a satelor”⁷.

Pentru cadrul material al programului de la Dioști, s-a urmărit sistematic îmbinarea organică între elementele de valoare din civilizația locală și regională și între elementele tehnice ale unei civilizații moderne.

Programul s-a desfășurat în 3 etape:

- etapa antepremergătoare, cea a întocmirii planurilor și proiectelor;
- etapa pregătirii elementelor implicate într-o acțiune de reconstrucție și transformare sistematică;
- etapa execuției întregului program de lucru.

În toate etapele s-a apelat la tehnicienii Fundației și ai altor instituții, ce au putut oferi informații întemeiate pe cercetări de teren. Astfel, prin Serviciul Aerofotogrametric din Ministerul Aerului și Marinei s-a întocmit planul satului după fotografii luate din avion; prin echipele Direcției Drumurilor din Ministerul Lucrărilor Publice s-a ridicat întregul plan de situație a satului cu proprietăți, drumuri, clădiri etc. la scara 1/1000; prin Serviciul Tehnic județean s-a întocmit planul de sistematizare a drumurilor vechi și trasarea celor noi etc. S-a apelat și la Institutul Geologic al României privitor la alcătuirea straturilor de pământ, la adâncimea apei potabile și la compoziția ei chimică. Ca urmare s-a dovedit necesară construcția a 14 fântâni cu alimentare din stratul acvifer de la 18–25 m adâncime. S-a impus, de asemenea, efectuarea unei rețele de canalizare. Terenul fiind plan, apa de șiroire stagna prin șanțuri, ceea ce a necesitat realizarea unei rețele de colectare a apelor reziduale și de alimentare cu apă potabilă curentă pentru instituțiile publice. A fost realizată și electrificarea satului prin construcția unei uzine termice proprii, permițând și electrificarea satului vecin, Radomir.

Pentru concretizarea conceptului de sat-model nu s-a demolat satul vechi (așa cum probabil s-ar fi procedat în deceniile 6–9), care de altfel, s-a refăcut, modernizându-se, chiar de către locuitori, cu sprijinul statului și sub îndrumarea specialiștilor Fundației. S-a optat pentru o soluție foarte judicioasă, de construire a unei părți noi, moderne, în partea de nord a vetrei vechi, făcând joncțiunea dintre vechiul sat și drumul național. În felul acesta se imprima o anumită deplasare spre nord a vetrei și a centrului civic. În consecință, s-a prevăzut construcția unui bulevard orientat N–S, de 800 m lungime, perpendicular pe cele 3 linii alungite E–V ale satului vechi (fig. 2), de altfel, și ele îndreptate și lărgite, de la 6 la 12 m, prin muncă voluntară. Obștea satului a cedat, pentru realizarea proiectului respectiv, 50 pogoane, fără a cere despăgubiri.

La capătul de sud al bulevardului, acolo unde se leagă de satul vechi, s-a amenajat noul centru civic al întregului sat, cuprinzând instituțiile centrale cu

⁷ Gh. Focșa, *Satul model Dioști*, Fundația Culturală „Principele Carol”, 1941, p. 11.

funcții sociale (primăria, școala, biserica, jandarmeria, căminul cultural, poșta, dispensarul veterinar etc.). La capătul nordic, unde se leagă de șoseaua națională București–Craiova, s-a prevăzut și s-a realizat *Camera agricolă*, constând din locuința și biroul inginerului agronom și o serie de anexe.

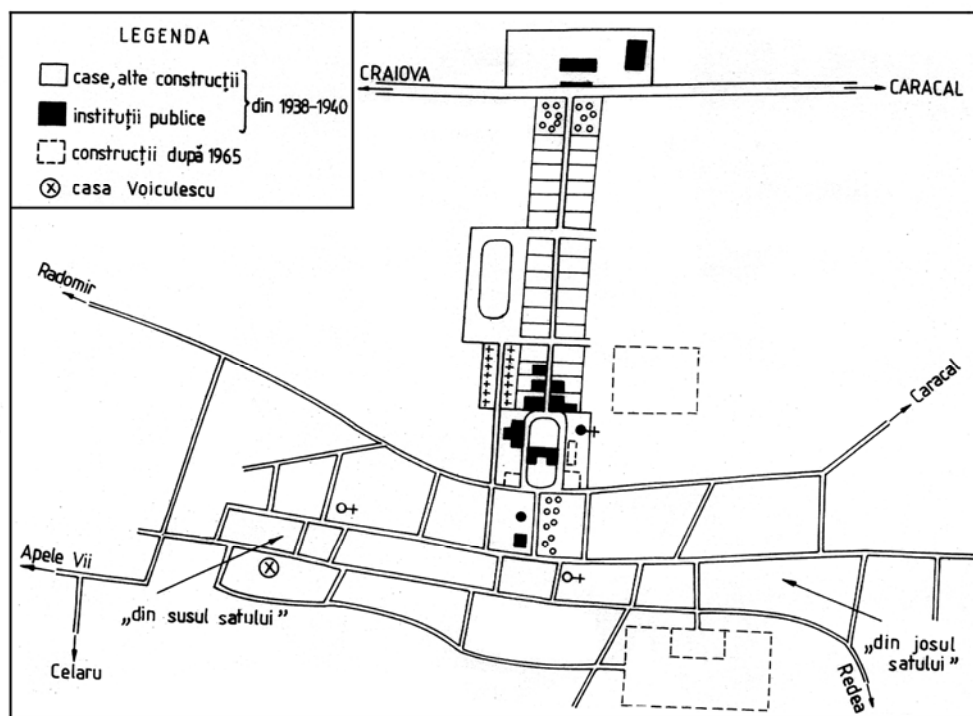

Fig. 2 – Dioști. Schița vetrei de sat.

Cu ajutorul echipelor de ingineri agronomi și topometri de la Direcția Generală a Cadastrului s-a măsurat din nou întreaga moșie a satului (8120 pogoane), punându-se borne noi și însemnându-se proprietățile individuale, ajunse să fie niște fâșii (curele) de 3–4 m lățime, pe 4–8 km lungime. Se avea în vedere o acțiune de anvergură și anume pregătirea dioștenilor ca să adopte o comasare a proprietăților într-o asociație de producție agricolă de tip modern, conturându-se ideea de *cooperativă agricolă*. S-a început cu exemplul concret al loturilor demonstrative ale pepinierii și chiar cu grădinile și livezile din fiecare gospodărie nouă. În același scop fusese prevăzută și Camera agricolă, ca un centru agronomic complet, dotat cu remiză de mașini agricole, magazie de semințe selecționate, grajduri pentru reproducători, stațiune avicolă și sericicolă etc.

Conceptul de sat-model a acordat o atenție aparte definirii dimensiunilor *gospodăriei țărănești*, căutându-se a găsi optimul pentru diferite categorii de familii. Pentru aceasta, prin cercetări sistematice de teren, s-a întocmit întreaga statistică demografică și economică a satului, urmărind raportul firesc între familie

și gospodărie, stabilindu-se tipurile de gospodării existente în sat și elementele componente. Pe baza datelor culese s-au stabilit 3 tipuri de gospodării model, care au fost repartizate noilor proprietari după 3 criterii absolut obiective :

- valoarea pagubei suferite prin incendiu (28 cazuri) sau expropriere (2 cazuri);
- numărul membrilor familiei;
- suprafața terenului de cultură posedat în câmp și de fiecare gospodar.

Dimensiunea unei gospodării a fost stabilită a fi de 3 000–3 300 m². În limitele acestei suprafețe sunt cuprinse: casa, grajduri pentru animale și alte anexe pentru mașini și unelte agricole, magazie pentru produsele recoltate etc., grădina din fața casei pentru flori, grădina de legume în partea de sud și livada de pomi în partea din spate a gospodăriei (fig. 3). Gospodăria țărănească cuprindea, bine proporționat, absolut tot ce era necesar pentru ca activitatea familiei să se desfășoare optim.

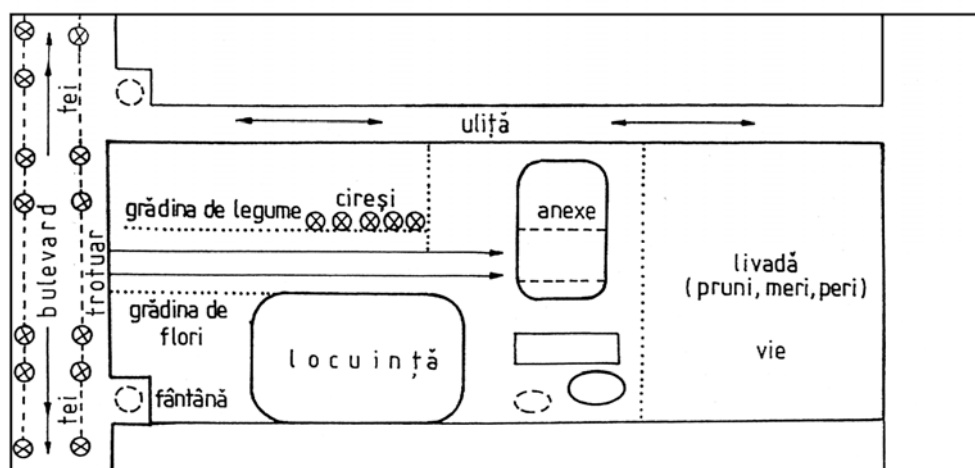

Fig. 3 – Schița unei gospodării model.

Programul de refacere a satului a fost realizat în anii 1938–1940. Au fost plantați pomi fructiferi în fiecare curte, au fost terminate în primul rând gospodăriile populației, finisându-se cu deosebită atenție, chiar și elementele de decor și de detaliu, înainte de darea lor în folosință noilor proprietari. În paralel s-a lucrat și la instituțiile publice, dimensionate optim pentru nevoile satului. În total s-au construit, de către Fundație, 38 de case noi, din care 28 pe Șantier în locul celor arse și demolate, iar 5 refăcute tot de către Fundație, dar pe vechile locuri, 3 refăcute de proprietarii lor pe locurile anterioare și 2 refăcute de Fundație, în locul celor demolate, dar mai retrase spre interiorul curții, pentru lărgirea drumurilor.

Pentru a găsi modelul de locuință adecvat s-a pornit de la tradiția locală și din cuprinsul Olteniei, preluându-se elementele de bază, de structurare a spațiului, dar și de aspect arhitectonic. Între acestea se impune a fi remarcată maniera în care foișorul, prispa și beciul au fost încadrate tipului de locuință cu mai multe camere.

O parte din lucrări, mai ales cele de construcții, au fost făcute în regie, ajutând munca de reconstrucție cu manopera gratuită a tineretului premilitar, a studenților și a sătenilor, cărora li s-a dat încadrarea tehnică necesară. Zilnic, din vara lui 1938 până în 1940, la încetarea lucrărilor, au fost pe șantier 40–100 oameni. Reconstrucția satului, conform programului Fundației, care îmbrățișa ansamblul elementelor necesare vieții satului, nu putea fi făcută fără participarea efectivă a dioștenilor. Principiul esențial al Fundației a fost de a lucra pentru sat cu satul. A fost o obligație elementară să se facă școală și chiar școală tehnică de îndrumare și dezvoltare a forțelor constructive sătești. După Gh. Focșa acesta a fost, de altfel, singurul temei care justifică existența echipei de realizare a proiectului în sat.

Posibilitatea generalizării efective a modelului Dioști nu s-a mai putut pune. Izbucnirea războiului a tăiat cursul firesc al lucrurilor. Chiar și în condiții de pace costul repetării acestui amplu act de sistematizare rurală nu putea fi suportat doar de bugetul comunal. Proporțiile neobișnuite pentru acele timpuri și mulțimea diversă a lucrărilor de la Dioști, au necesitat cantități mari de materiale, toate aduse de la distanțe considerabile.

La Dioști s-au cheltuit destui bani, aprecia în 1940 însuși Gh. Focșa. „Lucrările s-au executat de către Fundație cu sprijinul material al Ministerului de Interne, prin grija căruia s-au depus la Prefectura Romanați 28 milioane lei în contul de buget inițial în valoare de 53 milioane lei. Fundația a mai adăugat din bugetul propriu 5 598 137 lei. S-au făcut plăți în valoare totală de 23 598 173 lei. Au mai rămas urgente – aprecia la data respectivă autorul – angajamente de plăți pentru lucrări în curs de execuție – 11 335 211 lei. Pentru definitivă întregire a tuturor lucrărilor, după programul inițial, vor mai trebui 5 milioane lei. Cifrele sunt mari pentru posibilitățile satelor noastre și chiar pentru bugetul țării. Mai putem pretinde înmulțirea unor astfel de lucrări ?”⁸

Categoric, o amplă operă de modernizare radicală a satului românesc nu se putea face fără sprijinul statului. Dar, așa cum îndemna B. P. Hasdeu, efortul de a îmbunătăți viața țăranului român trebuia făcut fără odihnă prin dotarea măcar cu câte o școală, un spital etc. a satelor noastre, luând exemplul *satelor-model*, lucru ce s-a și făcut ici și colo, prin posibilitățile limitate ale satelor noastre, până „la schimbarea timpurilor”, după război. Dioștiul, de exemplu, dispunea de peste 8 000 pogoane de pământ de bună calitate și avea la data respectivă, un buget comunal de 300 000 lei anual, ceea ce nu i-ar fi permis, totuși, realizarea ansamblului lucrărilor întreprinse, doar o parte din gospodării putându-se reface cu mijloace proprii.

Lucrările de la Dioști au provocat aprecieri elogioase cu privire la concepția și execuția lor, dar și destule obiecții severe. S-au reproșat în general, așa cum a remarcat însuși Gh. Focșa după încheierea programului, proporțiile prea mari date tuturor construcțiilor și chiar frumusețea lor. Critica se referea deopotrivă la

⁸ Gh. Focșa, *Dioștii, sat model*, în „Căminul Cultural”, 1940, nr. 12, p.144–147.

edificiile publice, cât și la gospodăriile țărănești. S-a reproșat Fundației că a depășit, în cazul Dioștiului, cu cel puțin o sută de ani (!) nivelul vieții sociale a localităților rurale românești la data aceea.

Pentru Fundație, care urmărea realizarea unui ideal, îndeplinirea acestei lucrări avea o semnificație socială precisă: „să ilustreze o concepție sau o doctrină, să pună în aplicare o metodă de lucru, să servească tuturor un exemplu concret de realizare efectivă, să stimuleze și să îndrumeze puterile creatoare ale celor chemați să lucreze pentru cultura poporului. Cele dintâi eforturi s-au făcut la Dioști pentru realizarea cadrului material necesar unei vieți omenești mai înalte. Pentru aceste motive s-a căutat să se zidească edificii publice impunătoare, gospodării țărănești igienice și bine înzestrate; s-au introdus elemente de civilizație și tehnică mai avansate, dar s-au folosit și temeiurile unei vechi civilizații locale, deschizând – între altele – perspective noi pentru un stil național în construcțiile rurale”⁹.

Aceste lucrări, angajate, concepute și executate după Programul și în vederile Fundației Culturale „Regele Mihai I”, au căpătat o semnificație istorică, constituind pasul constructiv cel mai de seamă săvârșit la vremea respectivă pentru îndrumarea culturală a satelor noastre.

La Dioști s-a încercat, așa cum scria în 1940 același Gh. Focșa, „să se acopere o parte dintre multele și gravele lipsuri ale vieții satelor noastre cu un exemplu viu, care să indice calea de urmat pentru munca generațiilor viitoare. Prin această înfăptuire, Fundația a înscris cea mai luminoasă pagină din istoria încercărilor de ridicare culturală a satelor. Ea a dat un exemplu, cu dorința de a fi generalizat. Dioștiul este doar un exemplu și un îndreptar pentru cele care vor să vină. El este un deschizător de drumuri”¹⁰.

Acest proces de adâncă prefacere spirituală era însă o lucrare de îndelungă durată, poate chiar sarcina câtorva generații. Realizarea unui program ca cel de la Dioști, care cuprindea în mod concret și în germene toate liniile mari ale unui întreg sistem de refacere socială aplicabil neamului întreg, avea nevoie însă de oameni cu voință creatoare și pasiune de lucru, izvorâte din iubire adâncă de neam, așa cum s-a dovedit a fi cu prisosință însuși Gh. Focșa. Aceasta era credința lui și a întregii școli sociologice strânse în jurul lui Dimitrie Gusti. O afirma cu toată fermitatea: „Satul model – gândit ca formă ideală – nu poate primi reproșul depășirii putințelor imediate și generale de realizare concretă. Prin însăși concepția și funcțiunea lui, el trebuie să rămână dincolo de aceste putințe de realizare, constituind scopul ultim al năzuințelor creatoare pe cari le pot propune satele. El rămâne un permanent imbold către acțiune, îndeplinind prin aceasta o continuă funcțiune dinamică în viața socială. Fiind expresia unei concepții, având deci caracter de formă ideală, satul model va întruni în sine cu deosebire elementele generale ca cele mai esențiale. Elementele particulare, specifice fiecărui sat,

⁹ Gh. Focșa, *Dioștii, sat model*, în „Căminul Cultural”, nr. 12, 1940, p. 146.

¹⁰ *Ibidem*, p. 147

rezultând din împrejurări și condiții naturale sau sociale deosebite, care se vor exprima mai ales în polimorfia arhitectonică prin respectarea acestor condiții și a spiritului inventiv sătesc, nu trebuie să încurajeze, nici chiar sub acest aspect, individualitatea anarhică și improvizația”¹¹.

Pentru Dioști, Gh. Focșa va avea doar un singur regret : acela de a fi trecut lucrările în preziua terminării definitive. „Variate și amestecate motive au determinat predarea lor în zilele când se făceau ultimele eforturi de întregire. Trecute pe seama autorităților de stat, condiții excepționale – începerea războiului, n.n.– au întârziat încă reluarea și terminarea lor”¹².

Lucrările au adus laolaltă diferite categorii de oameni: săteni localnici, tineri premilitari, plugarii și intelectualii din regiune, autorități administrative de toate gradele etc.

Impactul experimentului Dioști s-a făcut simțit pe măsură ce acesta se definitiva. Elemente componente ale acestui proiect, cu deosebire instituțiile publice (căminul cultural, școala, primăria) au fost preluate și în alte sate românești sau din alte ținuturi de câmpie din sudul țării, ce și-au dorit reînnoirea centrului civic sau chiar o restructurare a acestuia.

Dioștiul a devenit cunoscut, o referință, într-adevăr un model de așezare rurală. Din păcate, războiul și apoi istoria noastră de după război au trecut în uitare o operă socială inestimabilă. O experiență atât de reușită a fost voit ignorată, de fapt anihilată, doar pentru simplul motiv de a fi o creație a regimului antebelic. Arhitecți și sociologi au refuzat să conserve (dar să mai și dezvolte!) conceptul și satul-model Dioști. Au creat, în schimb, în deceniile 8–9, printr-o sistematizare „socialistă”, elemente străine de spațiul rural unde au fost implantate. Sistematizarea satului românesc a devenit o acțiune ridicolă de mutilare a satului tradițional, de umilire a peisajului prin crearea unor imitații de suburban și de transplantare a blocurilor cu 4 nivele în sate.

Din păcate, înșiși dioștenii nu au fost în stare să apere și să păstreze ceea ce cu atâta dragoste și responsabilitate fusese creat de oameni animați de idealuri generoase. Satul în întregime, ca și alte sate românești din câmp, a intrat în declin. Instituțiile publice nu au mai fost renovate. Utilizarea lor s-a schimbat deseori. În curtea bisericii, în spațiul rezervat curții și casei parohiale, ce nu s-a mai reușit a fi înălțată, s-au construit în deceniile trecute două imobile, ca atâtea altele din perioada „socialistă”, unul pentru magazine sătești și altul pentru fosta miliție. De asemenea, în curtea școlii, unde prin programul inițial se lăsase teren pentru loturile experimentale ale elevilor, s-a construit o vilă inginerului agronom, iar în curtea de sport a copiilor, un internat.

Care este starea actuală a satului-model?

¹¹ Gh. Focșa, *Satul model Dioști*, p. 61.

¹² *Ibidem*, p. 63.

Ca și celelalte sate ale țării noastre, Dioștiul a suportat consecințele dureroaselor schimbări intervenite în România după 1949–1950. Dioștenii și-au pierdut în „procesul transformării socialiste a agriculturii” o bună parte din moșie și o dată cu ea satul a sărăcit. În deceniile 6–8 Dioștiul și-a pierdut „elita” și apoi cea mai mare parte a forței sale de muncă tânără și adultă.

În prezent, tranziția îi accentuează regresul demografic, economic și social. Înscriindu-se în procesul generalizat de declin demografic al satelor românești de câmpie, mișcarea naturală a populației dioștene este negativă, mortalitatea fiind de 11–12 persoane la mia de locuitori, iar natalitatea doar la jumătatea acestor valori. Satul continuă să piardă populație și prin plecări anuale, de cel puțin 8–10 persoane. Ca urmare, numărul total al locuitorilor a scăzut cu peste 400 de persoane după anul 1989, ajungând în prezent la mai puțin de 1 500 locuitori. Dioștiul concentrează astfel, mai puțin de 42% din populația totală a comunei, deși la începutul secolului deținea peste 54%.

În consecință, între 1989–1995, numărul gospodăriilor s-a redus cu mai mult de o pătrime. Concomitent, dimensiunile familiei s-au diminuat alarmant, jumătate din numărul acestora având două sau chiar numai câte o persoană, cel mai adesea vârstnică. Din punct de vedere al activităților economice, agricultura rămâne în continuare dominantă. Peste 93% din suprafața terenurilor agricole ale întregii comune o constituie terenurile arabile iar, în cadrul lor, 3/4 o reprezintă culturile cerealiere. Pădurea aproape a dispărut, păstrându-se astăzi doar 53 ha din fostul codru de altădată.

Poziția de reședință comunală nu îi mai conferă astăzi avantaje deosebit de importante. Sub aspectul fondului funciar, satul Dioști continuă să fie dezavantajat, el nerecuperând încă suprafețele pierdute prin expropriere și prin procesul de colectivizare. Aproape jumătate din întinderea moșiei sale antebelice a fost luată de IAS Leu și Redea, cât și de fabrica de conserve de la Caracal. Reconstituirea acesteia, deși ar constitui o condiție prioritară pentru sat, pentru a-și reface fondul funciar propriu, nu este încă exprimată cu fermitatea necesară, actuala primărie nefiind pregătită să realizeze un management adecvat situației prezente. Aceasta pentru că procesul de constituire al unei *comunități rurale locale* de tip modern este încă la început de drum. Dioștenii sunt încă o comunitate locală eterogenă. În plus managementul satului nu este distinct de cel al întregii comune și nici suficient de eficient.

Revigorarea economică și socială a satului întârzie, iar abordarea restructurării economiei pe principiul unei dezvoltări sustenabile, privilegiind practicarea unei agriculturi ecologice și a unor activități nonagricole este departe de a fi o preocupare imediată pentru conducerea actuală a comunei.

Dioștiul nu mai este astăzi satul dinamic de altădată, dar ce s-a făcut în anii 1938–1940 există încă, iar influența în viața oamenilor a fost, incontestabil, benefică. Cu ceva efort și o mai bună organizare, satul și-ar putea recăpăta în anii

următori, cel puțin în parte, dinamismul corespunzător și aspectul demn de sat reședință comunală. Există și de astă dată premise, oportunități. Chiar PROIECT CRAIOVA, în studiul de sistematizare complexă a comunei Dioști din anul 1993 recunoaște, pentru prima dată după atâtea decenii, de o manieră deschisă și oficială, valoarea deosebită ambientală, arhitecturală și peisagistică a zonei centrale a satului (centrul civic-bulevard), adică a spațiului construit cu 60 de ani în urmă pentru a fi un *model de sat românesc*. De asemenea, propune păstrarea și protejarea acestuia, ceea ce este, după părerea noastră, o necesitate urgentă, o acțiune ce depășește deja interesul strict al comunei. Propunerea face cinste autorilor și trebuie abordată, în timp real, cu toată atenția și respectul pentru valorile de patrimoniu național. Ar fi doar începutul sfârșitului unei mari nedreptăți. Este vorba, aici, de conservarea și protejarea unui experiment sociologic foarte reușit, care face cinste Institutului Sociologic Român și României de la mijlocul secolului XX.

EMIGRAREA. DIMENSIUNI, CAUZE, CONSECINȚE

MARIA FULEA

Emigrarea^{*} reprezintă prin consecințele pe plan intern în domeniul socio-economic și politic o latură negativă, o pierdere în general a valorilor umane, aceasta cu atât mai mult cu cât emigranții se caracterizează, în mare, printr-un status instructiv-educational de nivel superior.

Percepția în exterior a acestui fenomen este de țară cu carențe economice, sociale și politice.

În prezentul material ne vom referi la emigrația externă din perioada comunistă, ca și la cea din epoca de tranziție la capitalism după evenimentele din decembrie 1989, în vederea unor comparații ale acestui proces social. Vom estima amploarea și dinamica emigrației, caracteristicile demografice, instrucționale și profesionale ale emigranților, ruta geografică a emigrărilor, ca și implicațiile psiho-socio-economice ale fenomenului în speță.

I. DIMENSIUNILE EMIGRAȚIEI

Amploarea procesului emigrării populației României în perioada 1975–1995 este semnificativă, ea ajungând pe total la 595 972 persoane. Dacă însă la această cifră se adaugă și emigrația nelegală, atunci dimensiunea acestui fenomen este mai însemnată.

Seria datelor reflectă valori însemnate disperse, numărul cel mai mare al emigrărilor: 96 929 de persoane s-a înregistrat în anul 1990. O comparație evidențiază faptul că în perioada anilor 1975–1988 deci în 14 ani, au emigrat 283 803 de persoane, iar între 1989–1995 în numai 7 ani, numărul emigranților era superior: 312 169 de persoane deși condițiile socio-economice și mai ales politice, s-au schimbat. O primă cauză ar fi politica de liberalizare a emigrărilor, dar și situația generală din țară, caracteristică perioadei de tranziție. Să urmărim în continuare indicii de creștere/descrștere a emigrației legale a populației României în cele două decenii cu regimuri politice diferite (tabelul 1).

^{*} Estimările se referă doar la emigrația externă legală a României în perioada 1975–1995. Calculele din acest articol au ca sursă: *Anuarul demografic al României*, 1996, p. 512–518, Comisia Națională pentru Statistică.

Comparativ cu anul de bază 1975, în 1990 numărul emigranților peste hotare a crescut de peste nouă ori, iar față de 1989 sporul a fost de aproape 4 ori. Din anul 1990, nu cu cele mai însemnate emigrări din cele două decenii, se manifestă o curbă descendentă pentru perioada 1991–1994, apoi o tendință de creștere în 1995. Indicii de creștere în lanț reflectă neuniformitate în funcție de politica de emigrare, de statutul social al emigrantului și, nu în ultimul rând, de etnia respectivă. Oricum, dimensiunea emigrației se prezintă la cote semnificative.

II. STATUTUL DEMOGRAFIC

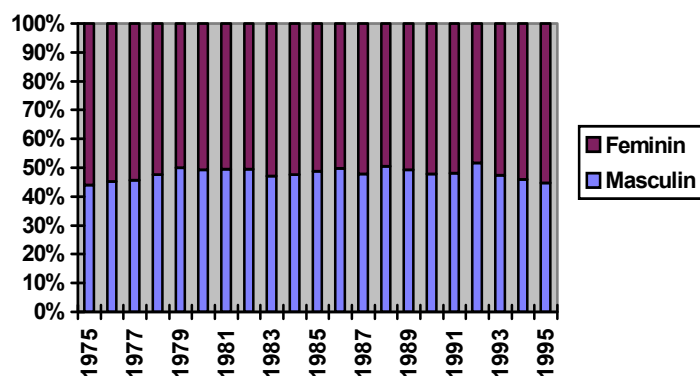
Interesant de analizat este tendința tot mai accentuată a emigrării populației feminine care, de cele mai multe ori, depășește populația masculină (tabelul 2).

Tabelul 2

Structura emigranților repartizați pe sexe (1975 – 1995)

Anul	Total	Masculin	Feminin
1975	100.00	43.95	56.05
1976	100.00	45.30	54.70
1977	100.00	45.71	54.29
1978	100.00	47.53	52.47
1979	100.00	50.10	49.90
1980	100.00	49.35	50.65
1981	100.00	49.48	50.52
1982	100.00	49.58	50.42
1983	100.00	47.16	52.84
1984	100.00	47.52	52.48
1985	100.00	48.88	51.12
1986	100.00	49.69	50.31
1987	100.00	47.84	52.16
1988	100.00	50.44	49.56
1989	100.00	49.28	50.72
1990	100.00	47.80	52.20
1991	100.00	48.03	51.97
1992	100.00	51.63	48.37
1993	100.00	47.44	52.56
1994	100.00	45.99	54.01
1995	100.00	44.70	55.30

Valoarea raportului de feminitate este superioară în cazul anilor 1975–1978; 1980–1987; 1989–1991 și 1993–1995. Numai în anul 1979, 1988 și 1992 au emigrat

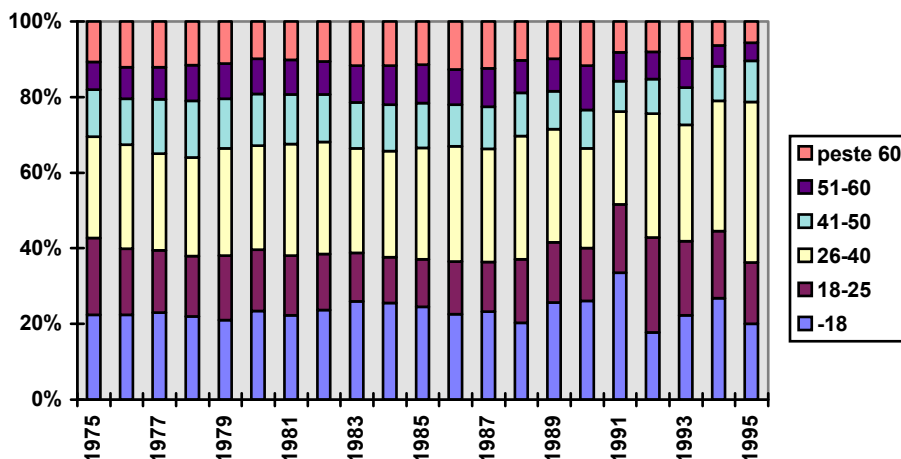
mai mulți bărbați în comparație cu femeile, valoarea raportului de masculinitate prezintă și în aceste cazuri cifre modeste. Proporția populației feminine emigrante este mai consistentă în anul 1975, 1995 și 1976. Se constată o tendință similară cu migrarea internă a populației feminine, care în ultimele decenii s-a conturat la cote superioare, comparativ cu emigrarea masculină, în special cea de tip rural-urban, din agricultură

Tabelul 3
Structura emigranților în funcție de vârstă (1975 – 1995)

Anul	Grupa de vârstă – ani						
	Total	–18	18–25	26–40	41–50	51–60	61+
1975	100.00	22.36	20.33	26.86	12.41	7.34	10.70
1976	100.00	22.47	17.48	27.51	12.15	8.32	12.07
1977	100.00	22.96	16.49	25.53	14.39	8.53	12.10
1978	100.00	21.94	15.99	26.10	14.99	9.39	11.59
1979	100.00	21.05	16.97	28.41	13.18	9.23	11.16
1980	100.00	23.36	16.22	27.50	13.70	9.40	9.82
1981	100.00	22.35	15.85	29.30	13.12	9.22	10.16
1982	100.00	23.68	14.82	29.63	12.60	8.64	10.63
1983	100.00	25.92	12.86	27.68	12.09	9.78	11.67
1984	100.00	25.24	12.05	28.71	12.28	10.08	11.64
1985	100.00	24.56	12.50	29.53	11.76	10.23	11.42
1986	100.00	22.52	13.95	30.56	10.95	9.32	12.70
1987	100.00	23.30	13.11	29.88	11.11	10.18	12.42
1988	100.00	20.28	16.75	32.58	11.46	8.62	10.31
1989	100.00	25.61	16.01	29.88	10.02	8.60	9.88
1990	100.00	26.10	14.00	26.40	10.10	11.67	11.73
1991	100.00	33.60	18.00	24.60	8.00	7.60	8.20
1992	100.00	17.78	25.06	32.73	9.18	7.22	8.03
1993	100.00	22.33	19.56	30.81	9.88	7.62	9.80
1994	100.00	26.81	17.71	34.42	9.15	5.59	6.32
1995	100.00	20.01	16.28	42.36	10.92	4.85	5.58

către ramuri non-agrar. Aceeași similitudine se manifestă și în privința vârstei migranților externi și interni. În general, migrația externă afectează grupele de vârstă tânără și relativ tânără (tabelul 3).

Distribuția emigranților în funcție de vârstă relevă ponderea semnificativă a celor încadrați în intervalul vârstei 26–40 ani, a populației sub 18 ani, de rangul al treilea fiind cei cuprinși în limitele grupei vârstei 18–25 ani, apoi cei între 41–50 ani,

pe ultimele locuri se concentrează cei între 51–60 ani și peste 61 ani. Altfel spus, emigrația externă caracterizează populația tânără și relativ tânără. Sub raport dinamic, emigrația persoanelor având vârsta de până la 40 de ani manifestă o tendință de creștere după anul 1989, pe când cele de peste 41 de ani înregistrează o curbă descendentă în același interval de timp.

Distribuția seriei reale păstrează în general o similitudine în perioada 1975–1989 și 1990–1995.

Din totalul emigranților (1975–1995) populația până la 18 ani deține o pondere de 24,20%; cei cuprinși în grupa de vârstă 18–25 ani reprezintă 15,88%, iar cei între 26–40 ani dețin 29,28%. Populația tânără și relativ tânără reprezintă 69,36% din totalul emigranților. În cifre absolute această categorie se estimează în perioada anilor 1975–1995 la 413 392 persoane. Analiza dinamicii emigrației legale în perioada post-decembristă (1990–1995) reflectă ponderea semnificativă a segmentului uman de vârstă tânără și relativ tânără în structura demografică, în speță. În perioada 1990–1995 au emigrat pe grupe de vârstă: **a.** sub 18 ani, 59 528 persoane; **b.** 18–25 ani, 40 150 persoane; **c.** 26–40 ani, 69 106 persoane; **d.** 41–50 ani, 22 378 persoane; **e.** 51–60 ani, 20 527 persoane; **f.** 61 ani și peste, 21 819 persoane. Ponderea persoanelor emigrante, care se încadrează în limitele de interval până la 40 de ani în perioada 1990–1995, se ridică la 72,28%; proporție superioară anilor 1975–1989. Această tendință de creștere a emigrărilor în perioada post-decembristă se explică mai ales prin schimbarea legislației în domeniu, deci prin politica de liberalizare a plecărilor, evident cauzele și motivațiile sunt diverse atât la nivel societal cât și individual sau de grup.

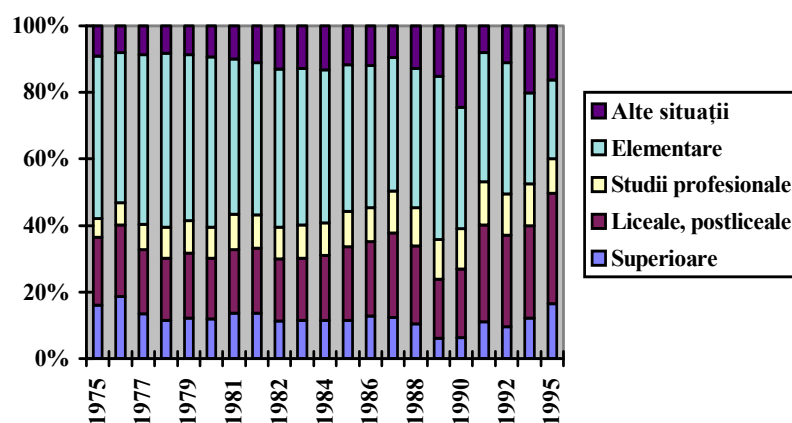
III. GRADUL DE INSTRUCȚIE

Prezentăm în continuare distribuția emigranților în funcție de statutul instructiv (tabelul 4).

Tabelul 4

Structura emigranților în funcție de nivelul de instrucție (1975 – 1995)

Anul	Total	Studii superioare	Liceale, postliceale	Studii profesionale și tehnice	Elemen- tare	Alte situații
1975	100.00	16.02	20.36	5.63	48.78	9.21
1976	100.00	18.65	21.44	6.75	45.18	7.98
1977	100.00	13.41	19.26	7.59	51.15	8.59
1978	100.00	11.58	18.65	9.15	52.46	8.16
1979	100.00	12.15	19.52	9.77	49.98	8.58
1980	100.00	11.88	18.38	9.12	51.30	9.32
1981	100.00	13.74	19.11	10.47	46.61	10.07
1982	100.00	13.64	19.46	10.15	45.72	11.03
1983	100.00	11.36	18.54	9.58	47.55	12.97
1984	100.00	11.52	18.67	9.95	47.01	12.85
1985	100.00	11.49	19.58	9.77	45.82	13.34
1986	100.00	11.56	22.09	10.53	44.10	11.72
1987	100.00	12.88	22.20	10.22	42.75	11.95
1988	100.00	12.28	25.51	12.58	39.98	9.65
1989	100.00	10.44	23.36	11.60	41.91	12.69
1990	100.00	6.00	17.90	11.80	49.20	15.10
1991	100.00	6.30	20.60	12.10	36.40	24.60
1992	100.00	11.03	29.02	13.14	38.85	7.96
1993	100.00	9.50	27.70	12.15	39.67	10.98
1994	100.00	12.16	27.68	12.76	27.18	20.22
1995	100.00	16.43	33.18	10.43	23.79	16.17

Proporția din total în funcție de nivelul de instrucție a emigranților în perioada 1975–1995 relevă următoarea situație: **a.** studii superioare, 10,86%;

b. studii liceale și post-liceale, 21,66%; **c.** studii profesionale, tehnice, 10,80%; **d.** studii elementare, 43,70%; **e.** alte situații, 12,98%. Peste 43% din emigranți aveau un statut instructiv-educational de nivel superior și mediu, ceea ce reprezintă mult. Au plecat din țară, în acest interval de două decenii, 64 708 de persoane cu studii superioare, 129 069 cu studii liceale și post-liceale, 64 378 cu pregătire profesională și tehnică. Însă ponderea majoritară este reprezentată de emigranții cu status instructiv inferior, absolvenții școlilor elementare, în total 260 422 de persoane.

Structura emigranților în funcție de nivelul de instruire în perioada 1975–1995 se prezintă diferențiat pe ani, seriile reale având un grad înalt de dispersie. În general, la cei cu status instructiv superior se remarcă o tendință de scădere, ca proporție, în 1990–1993, urmând apoi o curbă ascendentă, similară primei perioade (1975–1977). În schimb se relevă o creștere a ponderii emigranților cu statut instrucțional-educational de nivel mediu (studii liceale, postliceale și profesionale, tehnice) după anul 1991. Proporția emigranților cu statut instrucțional de nivel inferior (studii elementare) se înscrie într-o curbă descendentă între anii 1991–1995.

IV. STATUTUL PROFESIONAL

Repartiția emigranților, cu studii superioare și medii pe principalele profesii, atestă numărul însemnat al inginerilor, tehnicienilor, profesorilor, medicilor și farmaciștilor etc. (tabelul 5).

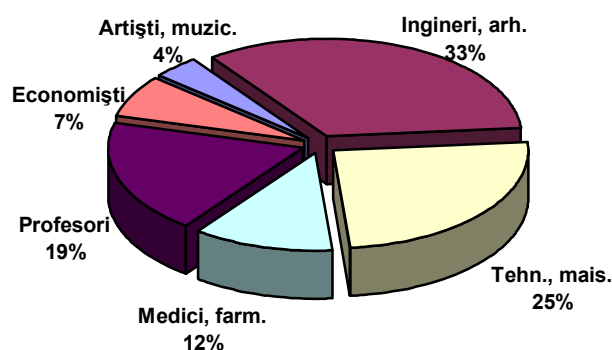
Tabelul 5

Distribuția emigranților în funcție de statutul profesional (1975–1995)

Caracteristici	Ingineri, arhitecți	Medici, farmaciști	Profesori	Economiști	Artiști, muzicieni	Tehnicienii, maiștri	Total
cifre abs.	27 015	9 430	14 696	5 363	3 045	19 774	79 323
%	34.06	11.89	18.53	6.76	3.84	24.92	100.00

În perioada 1975–1995 au emigrat, în diferite țări, 27 015 de ingineri și arhitecți, 9 430 de medici și farmaciști, 14 696 de profesori, 5 363 de economiști, 3 045 de artiști și muzicieni și 19 774 de tehnicieni și maiștri, afectând astfel categoria socială intelectuală și nu numai. În perioada postdecembristă (1990–1995) au emigrat 10 248 de ingineri și arhitecți, 2 587 de medici și farmaciști, 4 536 de profesori, 2 184 de economiști, 1 076 de artiști, muzicieni, 6 375 de tehnicieni și maiștri. Seria reală înregistrează o tendință de creștere a ratei emigrării inginerilor și arhitecților, profesorilor, economiștilor, artiștilor și muzicienilor, deci a profesiilor absolut utile și strategice în domeniul economic, social-uman și cultural, pentru orice stat care aspiră la performanță și prestigiu internațional. Hemoragia de inteligență constituie un puternic deficit în ansamblul social, o imensă pierdere umană. Cu atât mai mult cu cât în țara noastră imigrarea inteligențelor este practic

inexistentă, iar ponderea intelectualilor din aceste profesii este relativ redusă, profesia de medic, farmacist fiind deficitară.

V. Distribuția geografică

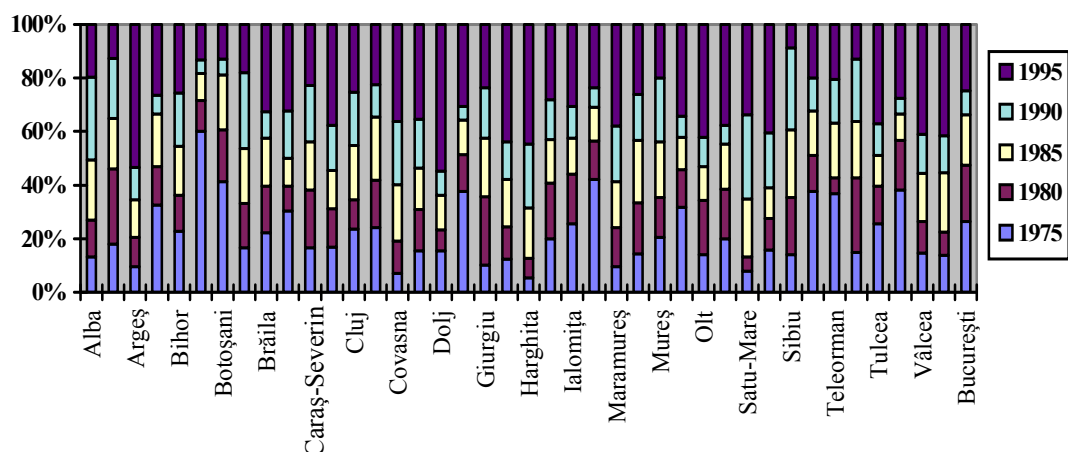
Repartiția emigranților externi pe zone geo-economice ale țării semnifică rate și dinamici diferite (tabelul 6).

Tabelul 6

Distribuția emigranților pe județe (1975, 1980, 1985, 1990, 1995)

Județul	1975	1980	1985	1990	1995
Total	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Alba	1.22	1.28	2.07	2.86	1.81
Arad	6.01	9.42	6.27	7.57	4.19
Argeș	0.22	0.25	0.32	0.28	1.22
Bacău	1.14	0.51	0.69	0.24	0.93
Bihor	3.54	2.09	2.86	3.11	3.96
Bistrița-Năsăud	5.58	1.06	0.94	0.47	1.22
Botoșani	0.77	0.36	0.38	0.11	0.24
Brașov	5.42	5.43	6.76	9.21	5.93
Brăila	0.32	0.25	0.26	0.14	0.47
Buzău	0.29	0.09	0.10	0.17	0.31
Caraș-Severin	3.03	3.95	3.30	3.82	4.16
Călărași	0.13	0.11	0.11	0.13	0.29
Cluj	3.61	1.66	3.04	3.06	3.84
Constanța	1.92	1.42	1.89	0.95	1.80
Covasna	0.23	0.40	0.70	0.79	1.20
Dâmbovița	0.17	0.17	0.17	0.20	0.39
Dolj	0.48	0.24	0.40	0.28	1.70
Galați	1.63	0.59	0.57	0.22	1.32
Giurgiu	0.06	0.15	0.13	0.11	0.14
Gorj	0.07	0.07	0.10	0.08	0.25

Harghita	0.34	0.46	1.18	1.49	2.81
Hunedoara	1.49	1.57	1.23	1.10	2.12
Ialomița	0.15	0.11	0.08	0.07	0.18
Iași	2.22	0.76	0.66	0.39	1.24
Maramureș	0.64	0.99	1.16	1.40	2.56
Mehedinți	0.21	0.28	0.34	0.25	0.38
Mureș	4.35	3.20	4.37	5.08	4.26
Neamț	0.70	0.31	0.27	0.17	0.76
Olt	0.09	0.13	0.08	0.07	0.27
Prahova	0.92	0.86	0.77	0.33	1.73
Satu-Mare	0.78	0.56	2.18	3.18	3.39
Sălaj	0.34	0.26	0.25	0.44	0.88
Sibiu	9.93	15.06	17.63	21.51	6.22
Suceava	2.53	0.92	1.11	0.84	1.34
Teleorman	0.25	0.04	0.14	0.11	0.14
Timiș	13.62	25.01	19.29	21.07	11.78
Tulcea	0.22	0.12	0.10	0.10	0.32
Vaslui	0.46	0.22	0.12	0.07	0.33
Vâlcea	0.17	0.14	0.21	0.17	0.48
Vrancea	0.13	0.08	0.21	0.13	0.39
Municipiul București	24.62	19.42	17.56	8.23	23.05

Distribuția emigranților pe județe păstrează în general aceeași concentrare interzonală, deși gradul de dispersie se menține la cote semnificative. Ierarhizarea județelor după rangul ponderal relevă clasamentul în anul 1990: I. Sibiu; II. Timiș; III. Brașov; IV. Municipiul București; V. Arad; VI. Mureș; VII. Caraș-Severin; VIII. Satu-Mare; IX. Bihor; X. Cluj, deci județe din Ardeal și Banat. În anul 1995 ierarhizarea județelor se prezintă: I. Municipiul București; II Timiș; III. Sibiu; IV. Brașov; V. Mureș; VI. Arad; VII. Caraș-Severin; VII. Bihor; IX. Cluj;

X. Satu-Mare, deci tot zone din Banat și Transilvania, cu excepția Municipiului București, care deține peste 23% din totalul emigrărilor externe.

În perioada anilor 1975–1989 se exteriorizează tendințe similare de concentrare pe județe a persoanelor emigrante în alte țări. Cele mai reduse cote de emigrație se concentrează în zonele din Moldova și Oltenia. Migrația masivă din Banat și Transilvania este determinată de numărul însemnat al populației germane, care a plecat în proporții foarte mari.

VI EMIGRAȚIA PE NAȚIONALITĂȚI

În funcție de naționalitate emigranții se distribuie în perioada comunistă și apoi de tranziție spre economia de piață după cum se arată în tabelul 7.

Tabelul 7

Structura emigranților în funcție de naționalitate (1975–1995)

Anul	Români	Germani	Maghiari	Evrei	Alte naționalități
1975	30.60	40.11	6.55	20.33	2.41
1976	34.29	34.28	8.13	21.40	1.90
1977	26.83	55.08	7.96	7.87	2.26
1978	29.61	55.58	6.88	6.06	1.87
1979	35.90	50.45	6.19	5.72	1.74
1980	33.49	55.07	5.62	4.40	1.42
1981	39.55	47.63	6.36	4.83	1.63
1982	40.00	44.94	7.61	5.75	1.70
1983	36.47	51.11	6.45	4.51	1.46
1984	35.68	48.26	8.50	5.78	1.78
1985	37.70	47.01	8.93	4.25	2.11
1986	35.50	41.62	15.64	4.10	3.14
1987	39.35	39.90	13.18	4.37	3.20
1988	34.53	28.79	31.44	2.81	2.43
1989	35.65	35.28	24.42	2.44	2.21
1990	24.64	61.98	11.39	0.77	1.22
1991	43.72	35.25	16.97	1.17	2.89
1992	58.11	28.42	11.31	0.72	1.44
1993	47.78	32.23	17.38	1.20	1.41
1994	59.18	23.71	14.63	1.03	1.45
1995	72.86	11.32	14.05	0.51	1.26

În perioada 1975–1995 au emigrat 227 540 de români, 257 512 de germani, 77 733 de maghiari, 21 759 de evrei și 11 428 populație de alte naționalități. În cifre relative structura pe naționalități a emigranților se estimează: 38,18% români, 43,21% germani, 13,04% maghiari, 3,65 evrei și 1,92% alte naționalități.

Evoluția emigrației înregistrează o curbă ascendentă pentru populația de naționalitate română în toți anii, concentrări mai mari remarcându-se în 1984, 1985, 1989, în special în 1990, 1991–1992 și 1994–1995.

Populația germană a emigrat masiv în anul 1978, 1980, 1982–1991, dată după care se conturează o curbă descendentă. Maghiarii au un flux migratoriu mai accentuat în anii 1989–1990. Migrația la evrei caracterizează în special perioada 1975–1989.

Diminuarea considerabilă a ratei migrației în ultima perioadă, a germanilor și evreilor se explică prin reducerea numerică a celor rămași în țara noastră. Din aceste două etnii au rămas în țară în general populația inactivă, segmentul pensionari, care nu se pot încadra în muncă în altă țară, în schimb, forța de muncă, populația activă a emigrat masiv.

VII. EMIGRAȚIA PE ȚĂRI

Ruta geografică a emigrărilor este diversificată cuprinzând state atât din Europa, cât și din alte continente atractive sub raport economic și cu posibilități de ocupare a forței de muncă, chiar dacă nu întotdeauna în profesia lor (tabelul 8).

Tabelul 8

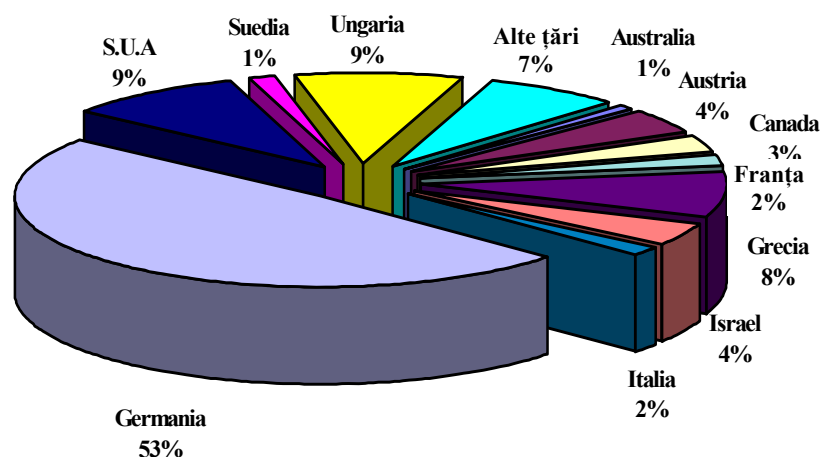
Distribuția emigranților după țara de destinație (1975 – 1995)

Țara de destinație	cifre absolute	%
Australia	5 776	0.97
Austria	27 583	4.63
Canada	19 709	3.31
Franța	13 428	2.25
Grecia	51 272	0.87
Israel	26 173	4.39
Italia	12 085	2.03
Germania	313 698	52.64
S.U.A	60 550	10.16
Suedia	7 858	1.32
Ungaria	57 194	9.60
Alte țări	46 746	7.83
Total	595 972	100.00

Ruta geografică a emigranților reflectă diferențieri însemnate între țările beneficiare ale acestui capital uman. În funcție de ponderea emigrărilor externe (pentru perioada 1975–1995) statele primitoare se ierarhizează astfel: I. Germania; II. S.U.A; III. Ungaria; IV. Austria; V. Israel; VI. Canada; VII. Franța; VIII. Italia; IX. Suedia; X. Australia; XI. Grecia.

Emigrarea masivă în Germania caracterizează în special populația de etnie germană (sași, șvabi), iar în Israel au plecat de pe teritoriul țării noastre evreii. Plecărilor însemnate în Germania se concentrează între anii 1977–1992 culminând

cu 1990 când au emigrat 66 121 de persoane. Seria de date pentru perioada 1975–1995 privind emigrările în S.U.A. reflectă un grad de dispersie redus, plecări mai consistente s-au înregistrat în anii 1984–1985 și 1990–1991. În Ungaria s-a intensificat

rata emigrărilor între anii 1988–1990, urmând o curbă descendentă, dar mai consistentă decât între anii 1975–1987, cei care au plecat fiind, în general, maghiarii din Transilvania. În schimb, în Israel, populația evreiască a emigrat mai mult între anii 1975–1990.

VIII. CAUZE ȘI CONSECINȚE

Cauzele și motivațiile migrării sunt multiple și variate, începând cu cele generale obiective care țin de trăsăturile caracteristice sistemului socio-economic și politic și terminând cu cele de natură psihologică de grup sau individuală.

Despre dimensiunea emigrației legale cu caracter permanent este suficient să subliniem faptul că, dacă n-ar fi părăsit România, în anul 1995 am fi avut cu 19,29% mai mulți medici și farmaciști. Numărul inginerilor și arhitecților care au emigrat între anii 1975–1995 depășește cu 3 250 persoane, absolvenți ai învățământului tehnic superior public și particular din anul universitar 1994–1995, iar cel al economiștilor reprezintă 66,56% din totalul absolvenților din științele economice din același an. Profesorii care au emigrat din țară (1975–1995) depășesc cu 2 878 de persoane efectivul absolvenților învățământului universitar pedagogic din anul 1994–1995, iar artiștii și muzicienii au plecat de 4,3 ori mai mulți decât

absolvenții din învățământul superior cu profil artistic din același an universitar^{Or}, constituind o grea pierdere pentru poporul român, pentru țară.

Evident, acestea sunt emigrările legale, dar dimensiunea plecărilor este mult mai consistentă, dacă se iau în considerare și cele cu caracter ilegal, care sunt semnificative, mai ales după 1989.

Migrația de reîntoarcere se situează la cote reduse în perioada post-decembristă și, de cele mai multe ori, nu are un caracter definitiv.

România poate oferi stabilizarea și stabilitatea populației numai în condițiile consolidării statului de drept, a democratizării reale a vieții sociale și a asigurării unui standard de viață relativ similar cu cel al statelor moderne, civilizate.

Cauzele emigrației în perioada totalitarismului rezidă, atât în sistemul centralismului economic și social excesiv, în simularea unei democrații așa-zis socialiste în care inițiativele personale sau de grup erau restrictive, cât și în procesul de alienare, în general, a individului.

Incompatibilitatea dintre natura relațiilor sociale de tip socialist și evantaiul aspirațional al diferitelor categorii socio-profesionale, în special al intelectualilor, a determinat și favorizat emigrarea în țările capitaliste cu o economie performantă și o reală democrație. Într-o țară ca România, cu o economie în declin și un nivel de trai redus, emigrarea pentru unii era singura soluție viabilă. Faptul că în România, înainte de evenimentele din decembrie 1989, sistemul promovării pe linie socio-economică și politică nu se realiza de regulă după criteriile performanței profesionale și se practica pe scară largă o tendință de răsturnare a valorilor, de accesibilitate în funcții de conducere și de decizie, în multe cazuri a nonvalorilor, a creat un curent larg răspândit de insatisfacție socială.

Pe de o parte, în condițiile în care în sistemul totalitar libertățile cetățeanului erau îngrădite, libertatea de conștiință era interzisă, iar libertatea presei încălcată prin cenzură, s-a creat astfel un curent de opinie defavorabil, o tendință de emigrare reală și latentă, legală sau ilegală tot mai accentuată. Pe de altă parte, tratarea cu dispreț a intelectualității autentice, a specialiștilor din diferite domenii de activitate și, în final, marginalizarea acestei importante categorii sociale a determinat „hemoragia” de inteligență. Au emigrat nu numai intelectuali ci și alte categorii sociale. Motivațiile sunt diversificate, de la aderarea la altă politică, la posibilitatea de afirmare profesională, la accederea la un statut social superior și până la realizarea unor venituri consistente și, deci, la asigurarea unei vieți confortabile.

După decembrie 1989 procesul migrațional a continuat, uneori la cote mai mari, deși sistemul politic s-a schimbat, iar drepturile omului, libertatea cuvântului, a presei, a convingerilor religioase etc. sunt garantate.

* S-a estimat pe baza datelor cu privire la sistemul de învățământ din: *Învățământul în România – date statistice* – Comisia Națională pentru Statistică, ediția 1996 și *Statistica socială*, culegere de date, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1996.

Tranziția la economia de piață solicită, pe de o parte, pentru mulți români sacrificii prea mari, ce depășesc uneori gradul de suportabilitate, și toate acestea într-o țară în care se mai mențin în funcții de conducere și decizie persoane din eșalonul doi al structurilor comuniste și al poliției politice, iar clasa politică românească nu și-a demonstrat pe deplin eficacitatea socială și prestigiul scontat. Pe de altă parte, tergiversarea realizării reformei pe baza schimbărilor structurale și din această cauză, scăderea dramatică a standardului de viață a unor categorii sociale, au favorizat în continuare tendința de emigrare în state capitaliste cu economii puternic consolidate. În special categoria intelectualilor bugetari obțin venituri reduse în comparație cu cei din țările dezvoltate, iar marginalizarea lor continuă și în prezent.

Neconcordanțele dintre nivelul așteptărilor după 1989 și situația reală nesatisfăcătoare exteriorizate prin: derută, confuzie, incertitudine, manipulare, diversiune, corupție, promovate de unele forțe politice retrograde, precum și lipsa coeziunii sociale manifestate pe fundalul unei economii în criză, o stare de apatie, de disconfort pentru mulți indivizi au dus, în final, la decizia de a emigra. Nu trebuie să extrapolăm această optică asupra tuturor emigranților, percepția socială depinde în primul rând de gradul de instruire. Unii au plecat din motive personale – reîntregirea familiei sau din unica dominantă de a câștiga mai mult – alții din considerente profesionale etc.

Dramatic este însă faptul că au plecat și pleacă intelectualii, o inestimabilă bogăție națională, așa-zisul „aur cenușiu”, dificil de înlocuit într-un termen scurt și presupunând mari costuri. Emigrarea intelectualilor, indiferent de structura socio-ocupatională, constituie nu numai o sărăcire socială și culturală, dar și un deficit financiar. S-au investit capital uman și fonduri importante în formarea lor instructiv-educatională. Paguba este cu atât mai mare cu cât emigrează populația tânără și relativ tânără – populația activă – care ar fi putut munci mulți ani pentru România.

Ceea ce caracterizează emigrația în perioada comunistă și apoi în cea de tranziție consistă în dimensiunea ei apreciabilă și în caracterul ei permanent, definitiv, tendința de remigrare fiind practic redusă sau având un specific temporar.

Se pleca și din România capitalistă antebelică, dar în proporții mult inferioare, iar migrația de reîntoarcere era aproape generală. Românii atunci aveau mai dezvoltată conștiința națională, veneau să contribuie la propășirea neamului.

RELAȚIILE EXTRACONJUGALE ÎNTRE OPȚIUNEA PERSONALĂ ȘI JUDECATA MORALĂ

Dr. SORIN M. RĂDULESCU

A. SEXUALITATEA POLIGAMICĂ DIN PUNCT DE VEDERE ISTORIC ȘI CULTURAL

Dintre numeroasele funcții ale căsătoriei, *reglementarea monogamică a sexualității* pare a fi o funcție principală. Relația care se stabilește, în orice societate, între controlul instinctului social și căsătorie este interpretată, adeseori, de către unii sexologi, ca o relație de la cauză la efect, în sensul că instinctul sexual condiționează mariajul, iar acesta permite, la rândul lui, regularizarea și *normalizarea* relațiilor sexuale, în concordanță cu normele societății respective.

În realitate, această interpretare este o prejudecată, un clișeu tributar unor judecăți limitate care pun accentul, în căsătorie, pe sexualitatea de natură convențională, în forma ei „burgheză”. Întemeierea unei familii și a unei legături durabile între soți nu se poate limita la relațiile sexuale care, fără îndoială, sunt importante, dar nu atât de esențiale pe cât crede simțul comun. Multe familii, care cuprind parteneri de vârstă mijlocie, funcționează foarte bine și în absența unor raporturi sexuale satisfăcătoare între parteneri, fiind centrate pe numeroase alte sarcini sau roluri familiale, printre care pot fi menționate, cu precădere, creșterea și educația copilului¹.

Din acest punct de vedere, se poate aprecia, pe de o parte, că familia ca instituție socială condiționează, de fapt, structura și funcționalitatea mariajului, care este, între altele, și o formă de conviețuire sexuală a celor doi parteneri. Pe de altă parte, căsătoria, ca instituție circumscrisă familiei, nu reglementează decât acele raporturi sexuale care, în funcție de normele sociale recunoscute, sunt axate pe procreare și, de aceea, sunt socialmente admise.

În ceea ce privește „principiul” sexualității monogamice, se poate admite, în concordanță cu constatările diverselor cercetări antropologice și etnologice, că acesta a fost recunoscut, în viața socială a mai multor popoare, ca soluția *optimă*, atât din punct de vedere demografic ori economic, cât și moral sau religios. Totuși, aceasta nu înseamnă că mariajul a fost considerat, în toate societățile și în toate

¹ Helmuth Schelsky, *Sociologie de la sexualité*, tradus din germană, Paris, Gallimard, 1965.

timpurile, ca un loc „exclusiv” al relațiilor sexuale întreținute de partenerii de cuplu. În multe comunități tradiționale, convențiile sau cutumele admiteau sau chiar solicitau imperios întreținerea unor relații sexuale extraconjugale, fie în forma sexualității „ospitaliere”, fie în forma celei „religioase”.

George Murdock a arătat, de exemplu, că 20% din culturile iliterate permiteau raporturile sexuale extraconjugale între o persoană căsătorită și alta necăsătorită, în timp ce aproximativ 60% permiteau asemenea relații între cumnați². Cercetând dosarele „relațiilor umane” din 148 de societăți iliterate, existente la Universitatea Yale, Murdock a subliniat faptul că „tabuul adulterului” a existat aproape la toate popoarele, dar în forme diferite: „*Tabuurile privind adulterul sunt extrem de răspândite, deși, adeseori, ele sunt, mai degrabă, încălcate, decât respectate. Ele există în 120 din totalul celor 148 de societăți din eșantionul folosit de noi și pentru care există date disponibile. În cele 28 de societăți rămase, deși este strict interzis, adulterul nu este dezaprobat din punct de vedere social; el este permis în mod condiționat în 19 societăți și permis în mod liber în 5 societăți. Trebuie subliniat, totuși, că aceste cifre sunt aplicabile numai la relațiile sexuale întreținute cu o persoană care nu este rudă sau este o rudă foarte îndepărtată. O majoritate substanțială din toate societățile permit însă relații extramaritale cu rude apropiate (cumnați – s.ns.)*”³.

La rândul lor, cercetând modelele sexuale existente în 190 comunități arhaice, C. Ford și F. Beach au descoperit că 39% dintre ele admiteau întreținerea de relații sexuale extraconjugale⁴.

Alți doi cercetători, G. Broude și S. Green, au investigat atitudinile cu privire la sexualitatea extraconjugală existente în 116 societăți, constatând următoarele⁵ : în 43% din totalul societăților investigate, adulterul este permis numai soțului și interzis soției; în 23% adulterul este condamnat social și sancționat atât în cazul implicării soției, cât și a soțului; în 22% infidelitatea conjugală este condamnată în cazul implicării ambilor soți, dar soția este pedepsită mai sever decât soțul; în 11% relațiile extraconjugale sunt permise atât soțului, cât și soției.

Sexualitatea extraconjugală a fost însă, discriminatorie aproape la toate popoarele care aveau norme diferite pentru bărbați și femei. A. Kinsey și colaboratorii au evidențiat, în acest sens, că 50% din toate societățile cunoscute interziceau adulterul pentru femei, 40% îl permiteau numai în ocazii speciale (în cadrul unor ceremonii) și doar 10% îl admiteau în toate circumstanțele⁶. Din punct de vedere istoric și cultural – aprecia A. Kinsey –, spre deosebire de relațiile

² George Peter Murdock, *Social Structure*, New York, The Macmillan Company, 1949.

³ *Ibidem*, p. 265.

⁴ Clellan S. Ford, Frank A. Beach, *Patterns of Sexual Behavior*, New York, Harper and Brothers, 1953.

⁵ G. J. Broude and S. J. Green, *Cross Cultural Codes on Twenty Sexual Attitudes and Practices*, în „*Ethology*”, nr. 15, 1976, p. 409-429.

⁶ Alfred C. Kinsey, Wardell B. Pomeroy, Clyde E. Martin, Paul H. Gebhard, *Sexual Behavior in the Human Female*, Philadelphia, W. B. Saunders Co., 1953.

sexuale preconjugale, relațiile sexuale extraconjugale au fost mult mai sever reglementate și erau mai restrictive pentru femei, decât pentru bărbați⁷.

E. R. Mahoney, autorul unei cărți reprezentative cu privire la sexualitatea umană, oferă, în acest sens, numeroase exemple de discriminare a femeii⁸: În Mesopotamia, de exemplu, în cadrul civilizației cuprinse între Tigru și Eufrat, adulterul era absolut interzis pentru femei, fiind privit ca o amenințare pentru proprietatea soțului. Pentru incași, adulterul constituia un delict grav, soțul având dreptul să-și omoare soția dacă aceasta se angaja în raporturi sexuale extraconjugale. În cadrul populației indiene din Mexic, femeia era condamnată la moarte pentru asemenea delict, spre deosebire de soț, care nu primea nici o sancțiune indiferent de circumstanțele infidelității sale conjugale. În vechiul Egipt, relațiile extraconjugale ale soțului erau permise, în timp ce femeii i se interzicea categoric acest lucru, sub amenințarea arderii pe rug. Populația ebraică avea o serie de reglementări similare, soțul având dreptul să întrețină relații sexuale și cu alte femei, spre deosebire de soția căreia i se interzicea adulterul, apreciat ca un delict extrem de grav, sancționabil prin aplicarea pedepsei cu moartea. Această lungă tradiție cu caracter discriminatoriu s-a menținut în tot cursul Evului Mediu, în Renaștere și ulterior, în întreaga perioadă care a marcat trecerea la epoca modernă.

Norme și reglementări cu privire la sexualitatea preconjugală și cea extraconjugală au existat aproape la toate popoarele. Spre deosebire însă de relațiile sexuale extraconjugale, cele preconjugale au beneficiat de norme mai precise, care stabileau *vârsta* de la care bărbații și femeile își pot începe viața sexuală și condițiile în care aceste relații pot fi desfășurate. Cel mai adesea, asemenea relații erau întreținute fără a constitui o premisă sigură pentru contractarea unor căsătorii. Acest model de sexualitate preconjugală, în cadrul căruia sexualitatea era despărțită de dragoste sau afecțiune, a reprezentat, ulterior, în epoca modernă și contemporană, un element determinant pentru practicarea „sexului impersonal”, ca mod principal de socializare sexuală a bărbaților sau de căutare a plăcerilor sexuale, în absența oricărui atașament afectiv față de partenerul de sex.

O dată cu schimbările intervenite în viața comunităților tradiționale, cu modificările intervenite în regimul proprietății, al bunurilor și în statutul social al membrilor familiei, monopolizarea sexualității monogamice de către familie, în forma exclusivității relațiilor sexuale între soți, a devenit, treptat, atributul principal al familiei moderne. Dincolo de aceste tendințe, repartizarea rolurilor sexuale a rămas inegală, în beneficiul exclusiv al soțului și în detrimentul soției. Astfel, începând din epoca modernă, soțul este acela care are dreptul de a încălca principiul exclusivității, al sexualității monogamice, putând întreține, mai mult sau mai puțin disimulat, relații cu mai multe femei, în timp ce soția trebuie să rămână

⁷ Alfred C. Kinsey, Wardell B. Pomeroy, Clyde E. Martin, *Sexual Behavior in the Human Female*, Philadelphia, W. B. Saunders Co., 1948, capitolul 19 (*Extra-marital Intercourse*), p. 583-594.

⁸ E. R. Mahoney, *Human Sexuality*, New York, McGraw-Hill, Inc., 1983, p. 251.

acel model de *virtute*, care diferențiază femeia „respectabilă” de amantă, metresă, întreținută sau prostituată.

Asemenea diferențe între parteneri și-au găsit chiar o justificare culturală și biologică. Helmuth Schelsky observa, în acest sens, că orice societate care solicită o castitate prenupțială absolută nu se arată intransigentă decât în privința femeii, deoarece potențele sexuale ale femeii trebuie rezervate viitorului familiei, în timp ce bărbatul se bucură de o libertate sexuală absolută.

Emile Durkheim, de exemplu, marele fondator al sociologiei franceze, a încercat să justifice „antagonismul” celor două sexe, prin „caracterul nelimitat (*anomic*) al dorinței genezice” a bărbatului și prin „natura limitată” a dorinței sexuale a femeii⁹. Nu este vorba aici de o legitimare a inferiorității femeii, ci de o încercare de explicație a cauzelor pentru care femeia concepe ca fiind excesive reglementările impuse de viața conjugală în epoca modernă¹⁰. Trebuințele sexuale ale femeii – aprecia Durkheim, la sfârșitul secolului trecut, sunt mai difuze și mai restrânse prin însăși natura ei *biologică*. De aceea, căsătoria monogamică nu-i este utilă, decât pentru procreare, nu pentru restrângerea dorințelor sale sexuale, care oricum sunt *natural* limitate. Pentru bărbat, dimpotrivă, căsătoria, prin principiul sexualității de tip monogamic, are o serie de efecte benefice, deoarece determină o reglementare indispensabilă tendințelor sale *naturale* de a se pierde în „infiniul dorinței” (în *anomie sexuală*), cărora nu li se poate sustrage, în pofida normelor sociale existente. Dacă femeia are nevoie de libertate – pare să conchidă, în mod paradoxal, Durkheim – bărbatul are nevoie de constrângere, ambii factori constituind echilibrul căsătoriei în epoca modernă.

Efectuând o clasificare istorică a tipurilor cele mai răspândite de căsătorie, în funcție de libertatea sau constrângerea sexuală, de normele morale sau juridice impuse partenerilor, Helmuth Schelsky a distins următoarele forme monogamice sau poligamice¹¹:

a. *poligamia relativă* – soțul poate să aibă mai mult decât o singură soție, iar soția are dreptul de a-și părăsi soțul, nici unul dintre parteneri nefiind obligat să conviețuiască, în cuplu, pe viață; obligați să conviețuiască împreună pe viață;

b. *poligamia absolută* – femeia este obligată să se dedice, din punct de vedere sexual, exclusiv soțului, în timp ce acesta are, în mod legal, dreptul de a avea mai multe partenere de sex legitime;

c. *monogamia moderată* – ambii soți sunt obligați, în principiu, să se subordoneze principiului sexualității monogamice, dar au dreptul fiecare de a-și schimba partenerul prin procedura legală a divorțului;

d. *monogamia absolută* – ambii parteneri sunt obligați să conviețuiască, în tot cursul vieții lor, în cadrul cuplului. Totuși, spre deosebire de soție, soțul se bucură

⁹ Emile Durkheim, *Le suicide. Etude de sociologie*, Paris, F. Alcan, 1897.

¹⁰ Sorin M. Rădulescu, *Homo Sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană*, București, Edit. „Șansa”, 1994, p. 168.

¹¹ Helmuth Schelsky, *Op.cit.*, p. 50-51.

de o mai mare libertate sexuală și are mai multe șanse de a se recăsători, în cazul decesului partenerei.

Toate societățile care au adoptat ca regulă monogamia sau poligamia absolută, bazată pe castitatea prenupțială a femeii – conchidea Schelsky – au admis relațiile sexuale preconjugale sau adulterul numai pentru bărbat și ele au făcut aceasta prin intermediul unei instituții acceptată social, care a fost și este prostituția. O asemenea instituție s-a dovedit a fi un mod principal de practicare a relațiilor extraconjugale de către bărbat, întrucât constituie „cel mai mic” pericol pentru interesele nonsexuale ale familiei și într-o oarecare măsură, chiar o stabilizează¹².

Ultima formă de căsătorie bazată pe monogamia absolută, a fost specifică mai ales familiei burgheze, în cadrul căreia soțul putea întreține, mai mult sau mai puțin disimulat, raporturi sexuale extraconjugale. Motivul principal pentru care societatea burgheză îi oferea soțului mai multă libertate sexuală decât soției, consta în ideea unanim acceptată că orice act de adulter săvârșit de femeie are consecințe ireparabile asupra căsătoriei și familiei, implicit asupra copiilor rezultați din conviețuirea comună.

În societatea contemporană, o dată cu emanciparea femeii și cu extinderea avortului, această idee și-a pierdut mult din semnificația originală, dar a rămas ca un gen de „ideologie justificatoare”, cu caracter discriminator, pentru permisivitatea sexuală acordată bărbatului și pentru constrângerea sexuală a femeii. Discriminarea celor două sexe, cel puțin din punct de vedere al dreptului bărbatului de a întreține relații sexuale preconjugale și extraconjugale, și interdicția pentru femeii de a întreține raporturi sexuale altele decât în cadrul căsătoriei, se menține încă, pe de o parte, nu atât pe baze biologice, cât pe considerente morale. Pe de altă parte, așa cum au subliniat nu o dată mișcările feministe, perspectiva sau „șansa” ca bărbatul să întrețină relații extraconjugale depinde, în primul rând, de starea de dependență economică și socială a femeii și de caracterul discriminatoriu al legislației existente. În multe țări, se menține încă și astăzi aceeași segregare între sexe și aceleași principii care au ghidat viața familiei burgheze. Există, astfel, convenții nescrise cu privire la idealul „virginității”, prin interdicția sexualității preconjugale a femeii, și cu privire la dreptul bărbatului de a se „socializa” sexual înainte de căsătorie. Pe de altă parte, există judecăți morale care apreciază că o soție care întreține relații sexuale extraconjugale este o „târfă”, în timp ce soțul, dacă are asemenea relații, are o deplină justificare, în primul rând, de natură biologică.

Chiar și ideea, des vehiculată în sociologia familiei, conform căreia mama este un „lider afectiv”, iar tatăl este un „lider instrumental” se aliniază aceleiași ideologii menționate, care admite că soția are numai obligații casnice, iar soțul are dreptul să-și concentreze energia și asupra altor domenii decât familia. Prostituția, însăși, ca instituție, nu este altceva decât o formă de preservare a monogamiei sau

¹² *Ibidem*, p. 57.

poligamiei absolute, care permite practicarea relațiilor preconjugale și conjugale numai de către bărbați. Cazurile de prostituție masculină, în societatea contemporană, sunt rare (și) pentru faptul că bărbatul ar trebui să-și asume un rol preponderent feminin¹³, al femeii „nerespectabile”, iar femeia nu are nevoie, obligatoriu, să se socializeze sexual sau să întrețină raporturi sexuale conjugale doar prin intermediul prostituției.

Indiferent de premisele sale istorice, principiul monogamiei a permis, treptat, erotizarea relațiilor între membrii cuplului căsătorit, de la rațiunile utilitare, dominante în familia burgheză, la valențele afective manifestate prin intermediul dragostei și chiar al pasiunii.

B. CONDIȚII PRINCIPALE ALE ANGĂJĂRII ÎN SEXUALITATEA EXTRACONJUGALĂ

În perioada contemporană aceste valențe reprezintă, în mare parte, mobilurile principale ale alegerii partenerului de viață și încheierii unei căsătorii. Totuși, întrucât viața familială este caracterizată de o serie de compromisuri, dificultăți sau griji materiale, în numeroase cazuri, erodarea relațiilor între parteneri și slăbirea erotismului apar ca efecte inevitabile ale unei situații în care familia rămâne un simplu loc de „refugiu”, în care sarcinile instrumentale înlocuiesc, treptat, motivațiile afective și dorințele erotice. Vârsta mijlocie a partenerilor pare să corespundă cel mai bine acestei substituirii, deși nu constituie o excepție singulară. În multe cazuri, chiar în cel al familiilor tinere, abandonarea speranței de a găsi satisfacții sexuale legitime în relațiile cu partenerul de viață implică căutarea altui partener sexual din afara cuplului. Din acest punct de vedere, dificultățile prin care trece familia nou constituită pot reprezenta o premisă a deturnării intereselor partenerilor din domeniul sexual conjugal spre alte arii de interes nonsexual sau sexual extraconjugal.

Aceasta nu înseamnă că sexualitatea extraconjugală este determinată doar de decepțiile și dificultățile vieții familiale, care poate implica, în alte cazuri, raporturi sexuale satisfăcătoare între soți și menținerea unui grad de erotism suficient de înalt pentru a nu solicita schimbarea partenerului.

Un rol important în căutarea unor „aventuri” amoroase în afara cuplului – observă unii sexologi – îl exercită, între altele, și „*instinctul sexual poligam*” al omului, ca și nevoia sa permanentă de încălcare a interdicțiilor morale. „*Monogamia absolută, care încearcă să restrângă relațiile sexuale ale partenerilor la raporturile conjugale* – sublinia Helmuth Schelsky – *dă naștere la*

¹³ Sorin M. Rădulescu, *Sociologia și istoria comportamentului sexual „deviant”*, București, Editura „Nemira”, 1997.

noi motive de adulter și marchează caracterul relațiilor extraconjugale care rezultă dintr-o relaxare morală și dintr-o slăbire a vigoriei sale în materie de moralitate sexuală”¹⁴.

Spre deosebire de morala perioadei victoriene, caracterizată de duplicitate, păstrarea „aparențelor” și conflictul între „gând” (fantezie) și „faptă” (trecerea la act), morala perioadei contemporane este dominată de contradicția existentă între libertățile sexuale, proclamate prin intermediul mass-media sau al mișcărilor întreprinse de către diversele „subculturi” sexuale și rigorile normative menținute în legislație. În plus, comparativ cu trecutul, în perioada contemporană nu lipsesc posibilitățile, șansele și ocaziile pentru întreținerea unor raporturi extraconjugale. Dacă în cazul bărbaților, asemenea oportunități sunt potențate și de existența prostituției ca instituție, în cazul femeilor, sfera ocaziilor este mai restrânsă și limitată la raporturi cu persoane din anturaj.

C. CONSTATĂRI ALE UNOR STUDII EMPIRICE CU PRIVIRE LA CAUZELE ȘI MOTIVAȚIILE ADULTERULUI

Dat fiind caracterul său extrem de intim și secret, amploarea sexualității extraconjugale este dificil de estimat. Cel puțin în România, date fiind slabele preocupări dedicate acestui domeniu, nu există nici un fel de date. Totuși, în alte țări au fost și mai sunt întreprinse o serie de cercetări, care vizează evidențierea diverselor forme de sexualitate preconjugală și extraconjugală, ca și modul de desfășurare și de concepere, de către partenerii de cuplu, a sexualității la nivelul familiei.

Rapoartele Institutului Kinsey pentru cercetarea sexualității, care au inițiat primele studii în acest domeniu, au demonstrat, de exemplu, încă din deceniul 5, că aproximativ un soț din doi și o soție din patru a avut, la un moment dat, în timpul căsătoriei relații extraconjugale. Cu alte cuvinte, circa 50% din populația masculină și 25% din populația feminină a Statelor Unite a comis acte de adulter sancționate de normele morale și legale¹⁵. Vârsta reprezintă o variabilă importantă, majoritatea celor care au dat asemenea informații având vârsta mijlocie.

În anul 1973, același Institut Kinsey estima că peste 50% din întreaga populație căsătorită din Statele Unite, din care circa 60% bărbați și aproximativ 40% femei, au întreținut relații extraconjugale¹⁶. Probabilitatea de angajare în asemenea relații crește o dată cu vârsta femeii, este mai înaltă la generațiile tinere și mai consistentă în cazul celor care nu sunt activi din punct de vedere religios.

Conform constatărilor acelorași rapoarte, sexualitatea extraconjugală este strâns legată de cea preconjugală. Astfel, o pondere ridicată din subiecții care s-au

¹⁴ Helmuth Schelsky, *Op.cit.*, p. 59.

¹⁵ *Ibidem*, p. 60.

¹⁶ Eve Baguedor, *Is Anyone Faithful Anymore?*, în „Journal of Marriage and the Family”, nr. 32 (February), 1973, p. 123-126.

angajat în relații sexuale premaritale s-au angajat ulterior și în raporturi extraconjugale. Dacă în cazul bărbaților, ponderea acestor relații a fost estimată, așa cum am consemnat mai sus, la 50%, în cazul femeilor, circa 29% din cele cu antecedente sexuale preconjugale s-au implicat, în timpul căsătoriei, și în relații sexuale extraconjugale¹⁷. Numai 13% din femeile care s-au măritat virgine, au declarat că au întreținut asemenea relații.

Studii similare au evidențiat faptul că experiența sexuală preconjugală și cea extraconjugală se conjugă cu nivelul de instrucție, mai ales în cazul bărbaților¹⁸. Astfel, bărbații cu niveluri de instrucție mai reduse par să aibă mai multe relații sexuale preconjugale și extraconjugale, decât cei cu niveluri de instrucție mai ridicate. Totuși, această corelație apare validă numai în cazul căsătoriilor încheiate la vârstele cele mai tinere. În cazul căsătoriilor încheiate mai târziu, bărbații cei mai instruiți par să întrețină cel mai frecvent raporturi sexuale extraconjugale, datorită unei socializări sexuale mai timpurii, din timpul anilor de studiu.

În cazul femeilor, vârsta este o determinantă importantă. Astfel, soțiile de vârstă mijlocie par să întrețină mai frecvent relații sexuale extraconjugale, decât cele mai tinere. Într-o cercetare întreprinsă în anul 1977, C. Tavris și S. Saad au evidențiat următoarele procente de infidelitate conjugală a soțiilor, în funcție de diferite grupuri de vârstă¹⁹: sub 25 ani – 20%; între 25–29 de ani – 29%; între 30–34 de ani – 30%; între 35–39 de ani – 39%; 40 de ani și peste – 40%.

Alte studii au arătat, dimpotrivă, că soțiile cele mai tinere sunt mai înclinate către infidelitate conjugală. Totuși, vârsta nu reprezintă o determinantă decât în relație cu alte variabile, printre care durata căsătoriei, interesul manifestat față de sexualitate, valorile morale etc.

Statusul social este o altă variabilă importantă care pare să condiționeze sexualitatea extraconjugală. Deși procesul de democratizare specific „civilizației” de tip occidental a determinat o omogenizare relativă a comportamentului sexual caracteristic diverselor clase sociale, sexualitatea extraconjugală este specifică, se pare, acelor categorii sociale definite de un status social mai înalt.

Aceste constatări sunt însă diferite de cele rezultate din studiile sociologice europene. Într-o cercetare întreprinsă asupra unui lot de 6 000 de soții britanice, E. Chesser a constatat, de pildă, că majoritatea celor investigate nu și-a manifestat niciodată un interes deosebit pentru relații sexuale extraconjugale, dar acest interes cel puțin din punct de vedere „teoretic”, este mai mare la soțiile care au un mariaj nereușit sau nu au decât puține satisfacții sexuale în raporturile cu soții lor. În ceea

¹⁷ Ira L. Reiss, *Premarital Sexual Standards in America*, Chicago, Illinois, The Free Press of Glencoe, 1960, p. 169.

¹⁸ Alfred C. Kinsey, Wardell B. Pomeroy, Clyde E. Martin, *Sexual Behavior in the Human Female*, Philadelphia, W.B. Saunders Co., 1948.

¹⁹ C. Tavris and S. Saad, *The Redbook Report on Female Sexuality*, New York, Delacorte Press, 1977.

ce privește concepțiile lor, peste o treime din cele chestionate au declarat că soții preferă, în general, sexualitatea extraconjugală, chiar dacă au o viață sexuală conjugală fericită²⁰.

O anchetă întreprinsă, în Franța, asupra unei teme similare a evidențiat că peste jumătate din femeile interviewate consideră că „aproape toți bărbații” își înșală soțiile, în timp ce o cincime declară că „destule femei” își înșală soții. Din lotul investigat, cele care cred cel mai mult în posibilitatea adulterului sunt persoanele din mediul urban, necăsătorite, de vârstă mijlocie. Cu privire la gravitatea adulterului, 32% din lot consideră că adulterul este mai grav atunci când este comis de soție, doar 3% apreciază că el este mai grav atunci când este comis de soț și 50% crede că adulterul este scuzabil pentru acei bărbați care angajează doar o relație sexuală episodică, dar este de neiertat în cazul în care soțul se implică emoțional²¹.

Un studiu și mai complex întreprins de cercetătorul american, Harold Christensen, asupra atitudinilor față de adulter în Danemarca, comparativ cu cele specifice populației din două zone (Midwestern și Intermountain) situate în Statele Unite, a ajuns la următoarele concluzii²²:

- cele trei loturi investigate sunt caracterizate fiecare de norme sexuale diferite: *permissive* (populația daneză), *moderate* (populația din Midwestern – S.U.A.) și *restrictive* (populația mormonă din regiunea Intermountain – S.U.A.);

- atitudinile față de adulter, care depind de toate aceste norme, sunt mai permissive în Danemarca și mai restrictive în Intermountain, dar în timp ce în Danemarca au un grad mai ridicat de toleranță față de infidelitatea conjugală a femeii, în Intermountain sunt mai tolerante față de relațiile extraconjugale ale bărbatului. În mod comparativ, atitudinile care caracterizează populația din Midwestern sunt mai eterogene;

- gradul de *dezaprobare* manifestat față de adulter depinde de numeroși factori printre care: *sexul* (femeile sunt mai puțin tolerante, decât bărbații), *nivelul de instrucție* (cei mai instruiți sunt mai intoleranți), *statusul social* (cu cât acest status social este mai înalt, cu atât gradul de dezaprobare este mai mare), *frecventarea bisericii* (cei mai activi din punct de vedere religios se arată mai puțin toleranți), *modelul de căsnicie a părinților* (cei care provin din familii „fericite” dezaprobă mai intens adulterul), *nivelul de educație sexuală* (cei care au beneficiat de mai multe surse de educație sexuală sunt mai intoleranți), *gradul de satisfacție față de interacțiunile cu sexul opus* (cu cât acest grad este mai mare, cu atât intoleranța este mai ridicată) și *atitudinile restrictive față de sexualitate*, în general

²⁰ Eustace Chesser, *The Sexual, Marital and Family Relationship of the English Woman*, Watford, Hutchinson's Medical Publishing Limited, 1956, p. 441-519.

²¹ French Institute of Public Opinion, *Patterns of Sex and Love: A Study of the French Woman and Her Morals* (translation in English), New York, Crown Publishers, Inc., 1961, p. 179-194.

²² Harold T. Christensen, A. Cross, *Cultural Comparison of Attitudes Toward Marital Infidelity*, în „International Journal of Comparative Study”, volume III, Number 1, September 1962, p. 124-137.

(cei care au atitudini mai restrictive sunt și cei mai intoleranți față de infidelitatea conjugală);

– majoritatea subiecților din cele trei loturi investigate este mai tolerantă față de adulter atunci când acesta este privit ca un episod temporar petrecut într-o perioadă de lungă absență a partenerului din cămin. Dimpotrivă, gradul de intoleranță este mai mare atunci când adulterul este privit ca o relație de dragoste cu o persoană necăsătorită și, mai ales, căsătorită;

– în toate cele trei loturi chestionate, femeile tind să fie mai puțin permissive, decât bărbații.

Deși depășite de actualitatea imediată, de noile atitudini față de sexualitate manifestate în acest domeniu, constatările tuturor acestor studii și cercetări ar putea servi, credem, pentru o investiție de ansamblu a modelelor de sexualitate existente în țara noastră (aflate și ele în „tranziție”), o arie de studiu ignorată până acum de sociologii români.

D. TIPURI DE RELAȚII ȘI MOBILURI EXTRACONJUGALE

Cauza principală pentru care bărbații întrețin, mai frecvent decât femeile, relații sexuale extraconjugale – apreciau sexologii, acum câteva decenii – o constituie „*dublul standard*” prin intermediul căruia este evaluată sexualitatea femeilor și a bărbaților, judecată în baza căreia bărbatul, ca „lider instrumental” sau ca reprezentant al „masculinității”, are un plus de privilegii sexuale față de femeie care, ca reprezentantă a „sexului slab”, trebuie să se mențină castă până în perioada căsătoriei. *Dublul standard* a determinat și încă mai determină, convingerea larg împărtășită că există două categorii de femei: cele „respectabile”, care nu au voie să se angajeze în relații sexuale preconjugale, și cele „lipsite de respectabilitate” (prostitute sau „amante”), care sunt destinate socializării sau plăcerilor sexuale ale bărbatului. Această (pre)judecată a fost respinsă de mișcările feministe, care au militat și mai militează încă pentru egalitatea bărbatului și a femeii, contra oricăror discriminări în materie de sex, apreciind că nu poate exista segregare între sexualitatea masculină și cea feminină. Sub influența ideologiilor feministe, numeroase femei au apreciat că nu există un drept *exclusiv* al bărbaților în materie de sexualitate preconjugală sau extraconjugală.

Totuși, nu sunt nici astăzi rare cazurile de femei care aderă, ele însele, la *dublul standard* al sexualității, chiar dacă acesta este discriminatoriu în ceea ce le privește. Această apreciere are ca suport empiric convingerea persistentă a multor femei că experiențele sexuale preconjugale și extraconjugale constituie, cu prioritate, un „drept” al bărbatului, care are, în mod „natural”, resurse și dorințe *sexuale diferite* de cele ale femeii.

Dincolo de aceste influențe, constatările diverselor studii întreprinse de sociologi au arătat că sexualitatea extraconjugală se corelează esențial cu

sexualitatea preconjugală, perioada anilor de socializare sexuală fiind cea mai propice pentru asimilarea unor convingeri culturale durabile cu privire la rolurile bărbatului și ale femeii.

Toate aceste corelații trebuie tratate însă cu prudență, deoarece nu întotdeauna sexualitatea extraconjugală este legată cauzal de cea preconjugală, putând interveni numeroase variabile adiționale. Printre ele pot fi menționate, ca *motive* principale de adulter: dorința de răzbunare față de partenerul de căsătorie; nevoia de independență și libertate, separarea, pentru o lungă perioadă de timp, a partenerilor; incapacitatea, indusă de boală, a unuia dintre soți; insatisfacțiile sexuale din cadrul căsătoriei; „ocaziile” și „incitațiile” determinate de unele persoane din anturaj etc. Adeseori, chiar și partenerul de căsătorie tolerează, iar în unele cazuri, „încurajează” asemenea relații extraconjugale. Tendința spre „libertinaj” sexual este specifică mai ales acelor categorii sociale din mediile artistice, de exemplu, unde modelele de sexualitate sunt mai „deschise” și mai puțin supuse rigorilor morale. Alteori, ambii parteneri sunt conștienți că au o căsătorie eșuată, dar pentru „păstrarea aparențelor”, mai ales atunci când au copii, decid să conviețuiască în continuare, deși fiecare își are propriul partener sexual din afara căsătoriei.

Existența dublului standard de apreciere a sexualității, ca și despărțirea sexualității de dragoste sau afecțiune, reprezintă încă o premisă pentru potențarea unor legături extraconjugale. Din acest punct de vedere, chiar sexualitatea preconjugală poate naște o dilemă reală, care încurajează pe ambii parteneri să întrețină relații sexuale în afara cuplului: „Dacă bărbatul are raporturi sexuale cu *logodnica* (s.n.s.: *prietena*) lui, el își poate pierde respectul față de ea, iar ea se poate simți chiar vinovată; dacă ambii se abțin să întrețină relații sexuale unul cu altul, bărbatul poate căuta satisfacții sexuale în altă parte, existând, astfel, o bază pentru infidelități ulterioare”²³.

De asemenea, un soț care împărtășește convingerile determinate de dublul standard, se angajează mai frecvent în relații sexuale extraconjugale, ceea ce împinge, adeseori, pe soție, din motive de răzbunare, să-și caute, la rândul ei, un alt partener sexual. Răzbunarea generată de infidelitatea partenerului – aprecia Kinsey – reprezintă unul dintre cele mai importante motive de adulter. Răzbunarea nu este însă, așa cum am menționat deja, unicul motiv care determină ca anumite persoane căsătorite să-și „înșele” partenerul de cuplu.

John Cuber a evidențiat, în acest sens, trei tipuri principale de relații adulterine²⁴:

a. *relații cu caracter „compensator”* – care apar ca urmare a dificultăților existente într-un mariaj caracterizat de conflicte, neînțelegeri frecvente,

²³ Ira L. Reiss, *Op. cit.*, p. 171-172.

²⁴ John F. Cuber, *Adultery: Reality versus Stereotype*, în vol. *Extramarital Relations* (Gerhard Neubeck - ed.), New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice - Hall, 1969, p. 190-196.

incompatibilități sporite între parteneri. Aceste relații presupun, adeseori, implicarea emoțională și pot constitui, în unele cazuri, baza pentru divorț și, respectiv, încheierea unei noi căsătorii cu noul partener sexual;

b. relații cu caracter „substitutiv” – care se dezvoltă ca efect al separării soților pentru o perioadă mai îndelungată de timp (datorită detenției unuia dintre parteneri, satisfacerii stadiului militar de către soț, călătoriei prelungite în străinătate a unuia sau altuia dintre soți etc.). Asemenea relații au loc, de obicei, fără implicare emoțională, fiind doar de scurtă durată, până la revenirea partenerului în familie;

c. relații de tip „poligamic” – care apar în condițiile unei conviețuiri satisfăcătoare între soți, dar se datorează tendințelor unuia sau altuia de a depăși cadrul strict al sexualității monogamice. Cel mai adesea, aceste relații presupun un „acord” între soți, care se simt liberi să-și aleagă partenerii sexuali pe care îi doresc, cu condiția păstrării unității căsătoriei. Un cuplu care acceptă asemenea relații este denumit de către N. O’Neill și G. O’Neill²⁵ „*mariaj deschis*” denumire sugestivă pentru a marca „noul stil de viață” al cuplurilor „moderne”.

Cel de al treilea tip de relații extraconjugale este similar, în mai multe privințe, *familiei grup*²⁶, ca tip de „devianță colectivă” prin care soții, de comun acord și în mod deliberat, își schimbă partenerii de sex cu membrii altor cupluri. Studiile, mai mult sau mai puțin recente, dedicate relațiilor din *familia-grup*, evidențiază că ele se manifestă ca un gen de „prelungire” a raporturilor conjugale, având un caracter planificat, acceptat de către ambii parteneri, sprijinit chiar de norme și valori subculturale. În acest sens, familia-grup este „parte a unei subculturi care are un sistem de valori distinct, așa-numita «filosofie a plăcerii erotice prin schimb sexual» și are, de asemenea, norme explicite care guvernează relațiile partenerilor”²⁷. În Statele Unite, o asemenea sub cultură, sprijinită de baruri, cluburi și publicații speciale, este denumită *swinging* (*swing* desemnează, în engleza americană, atât „rotirea”, cât și „excitarea”, dar și „libertatea” de a face ceva conform „înclinațiilor naturale”). Gilbert Bartell aprecia că relațiile de *swinging*, sunt angajate, cel mai frecvent, de cupluri tinere și mijlocii, formate din membri ai clasei de mijloc, care au venituri relativ ridicate și care, exceptând asemenea practici sexuale, au un comportament extrem de convențional²⁸. În plus, deși implică „schimbul sexual” între partenerii unor cupluri diferite, *familia-grup* nu este incompatibilă cu monogamia, deoarece soții nu sunt geloși, nu se simt „înșelați” și nu se implică în relații emoționale „competitive”²⁹.

²⁵ Nena O’Neill and George O’Neill, *Open Marriage: A New Life Style for Couples*, New York, M. Evans, 1972.

²⁶ John N. Edwards, *Extramarital Involvement: Fact and Theory*, în „The Journal of Sex Research”, nr. 9 (August), 1973, p. 210-224.

²⁷ George O’Neill and Nena O’Neill, „Patterns of Group Sexual Activity”, nr. 6 (May), 1970, p. 106.

²⁸ Gilbert D. Bartell, *Group Sex*, New York, Peter H. Hyden, 1971, p. 24-45.

²⁹ George O’Neill and Nena O’Neill, *Op. cit.*, p. 105.

Subcultura *swinging-ului*, care îmbină relațiile conjugale cu cele extraconjugale, este apreciată de sociologii americani ca fiind componenta unui „nou stil de viață, care pune sub semnul îndoielii valorile convenționale din ariile sexuale și nonsexuale”³⁰. Există, în acest sens două tipuri de *swingeri*: cel de agrement, care folosește *familia-grup* pentru satisfacerea unor plăceri sau dorințe cu scop recreativ și cel *utopist*, care apără ideologia practicării sexualității în comun și a „dragostei libere”, fiind interesat, mai degrabă, de dezvoltarea unor raporturi emoționale, decât de sexul ca atare. Acesta din urmă respinge, de fapt, familia nucleară și solicită înlocuirea ei cu alte forme, printre care „*căsătoria în comun*”³¹.

În mod evident, relațiile sexuale extraconjugale se limitează la familia-grup, care este, după părerea mai multor specialiști, o formă extremă a „deviației sexuale cu caracter de grup”. Există numeroase alte tipuri și forme de asemenea relații, care pot merge de la simpla „fantasmă” (*păcatul* prin intermediul gândului), la flirt, comentarii licențioase și glume cu substrat erotic, până la activitatea sexuală propriu-zisă. Ca tip de comunicare sexuală prin intermediul unor gesturi și cuvinte, flirtul constituie, de exemplu, o formă aparte de infidelitate conjugală, în măsura în care implică un interes, mai mult sau mai puțin erotic, manifestat în afara mariajului, fiind, din acest punct de vedere, o relație *nonmonogamică*³². Chiar dacă nu implică, obligatoriu, contact fizic, flirtul, manifestat fie în forma cuvintelor cu substrat erotic, a mângâierilor și chiar a sărutului cu alt partener decât soțul, constituie, totuși, un factor de *risc* pentru contractarea unor relații sexuale extraconjugale.

Între alte forme de activitate în afara căsniciei, J. Gagnon și C. Greenblat mai disting următoarele³³:

a. *legături „accidentale”*, care nu se petrec decât o singură dată, cu ocazia unor întâlniri episodice, determinate de circumstanțe neașteptate și neplanificate. Ele nu presupun nici un fel de implicare emoțională și nu au nici un efect negativ asupra căsătoriei;

b. *legături „temporare”*, care au o durată mai mare decât cele accidentale, presupunând o oarecare implicare emoțională. Cel mai adesea, aceste legături au un caracter secret, clandestin, contribuind la motivații excitante și la incitarea spiritului de aventură (conform zicalei: „*Fructul oprit este mai dulce*”). Din acest punct de vedere, ele pot contribui la afectarea căsătoriei, cu atât mai mult cu cât orice relație sexuală satisfăcătoare, care se menține în timp, poate determina sentimente de apropiere și angajare față de noul partener de sex. Acest lucru este și

³⁰ Conform cu Alfred M. Mirande, *The Age of Crisis: Deviance, Dizorganization, and Societal Problems*, New York, Evanston, San Francisco, London, Harper and Row, Publishers, 1975, p. 341-342.

³¹ Alfred M. Mirande, *Op. cit.*, p. 342.

³² E. R. Mahoney, *Op. cit.*, p. 252-253.

³³ J. H. Gagnon, C. S. Greenblat, *Life Designs: Individuals, Marriages and Families*, Glenview, Illinois, Scott, Foresman and Co., 1978.

mai probabil în condițiile în care unul dintre cei doi „amanți” este o persoană necăsătorită. Ca efect, numeroase legături temporare devin permanente, solicitând desfacerea vechii căsătorii și încheierea alteia. În alte cazuri, aceste legături ajung la un punct de criză, fiind întrerupte brusc datorită intervenției soțului sau soției ori datorită unui conflict puternic intervenit între partenerii de sex;

c. *legături „puternice”*, care au o calitate și o durată mai mare decât cele temporare, datorită unei implicări emoționale mai intense și unei anumite viziuni asupra viitorului, în sensul existenței unui „acord” între cei doi parteneri de sex asupra eventualității unei căsătorii, atunci când circumstanțele existente vor face posibil acest lucru. Legăturile de acest tip se pot prelungi ani de zile, fără a atinge punctul de criză caracteristic multor legături temporare. Trăsătura de bază a acestor legături o reprezintă, pe de o parte, dragostea între ambii parteneri de sex și participarea lor la o serie de activități comune, altele decât cele sexuale. Pe de altă parte, ele pot fi potențate de o boală prelungită sau un handicap al partenerului de căsătorie ori de absența îndelungată a acestuia din familia legal constituită.

Ca un tip de legătură sexuală extraconjugală aparte, foarte puțin cercetată de sociologi din acest unghi de vedere, o reprezintă, mai ales în cazul bărbaților, *relația cu prostituatele*. Diferitele studii întreprinse în Occident asupra prostituției au arătat că cei mai frecvenți clienți sunt bărbații căsătoriți, de vârstă mijlocie, care solicită prostituatelor practici sexuale „deosebite” (sex oral sau anal, de exemplu), care nu pot fi realizate cu soțiile. Prostituția apare, astfel, atât ca instituție de socializare sexuală, cât și ca mijloc compensator pentru absența unui erotism satisfăcător în cadrul familiei.

Clasificarea diverselor tipuri de legături sexuale extraconjugale poate permite, astfel, o înțelegere mai adecvată a motivațiilor și activităților erotice din cadrul căsătoriei, deoarece constituie un gen de „substitut funcțional” pentru neîmplinirile și neînțelegerile existente în familie și chiar o premisă a încheierii unei noi căsătorii.

Este totuși evident, că și o căsătorie fericită, în care soții se iubesc, se înțeleg din punct de vedere sexual și se angajează, fără reținere, în tot felul de practici sexuale, nu elimină complet riscul implicării în asemenea legături „paralele”. Dacă în cazul bărbaților, până la un punct, se poate invoca „instinctul poligamic”, în cazul femeilor se poate vorbi de tendințe pronunțate de „liberalism sexual și social”: *„Legăturile extraconjugale în care se implică nu vizează doar sexul, ci și dragostea (...). Aceste femei nu se angajează în sexualitatea extramaritală pentru a scăpa de o situație conjugală intolerabilă. Ele au, pur și simplu, capacitatea și tendința de a iubi doi bărbați în același timp”*³⁴.

Încă de acum cinci decenii, A. Kinsey constata că circa 10% din femeile căsătorite se implică în legături extraconjugale intense din punct de vedere emoțional. Constatări asemănătoare au fost făcute de numeroși sexologi și

³⁴ E. R. Mahoney, *Op. Cit.*, p. 257.

sociologi în deceniile care au urmat, care au evidențiat faptul că liberalismul sexual conjugat cu liberalismul general în stilul de viață are un rol important în implicarea sexuală extraconjugală a femeii. Diferite studii au demonstrat că, în numeroase cazuri, sexualitatea extraconjugală nu reprezintă o amenințare pentru familia legal constituită, ci dimpotrivă, poate contribui chiar la consolidarea ei.

Rezultatele obținute în urma desfășurării unor anchete rămân încă contradictorii și ele diferă de la o țară la alta.

Dincolo de aceste contradicții, sexualitatea extraconjugală este o temă incitantă, care ar putea releva multe din „necunoscutele” vieții intime ale indivizilor în relație cu o serie de norme, valori sociale și culturale. Abordarea acestei teme de interes, deopotrivă pentru sociologia vârstelor familiei și sociologia devianței, presupune, ea însăși, toleranță ca și un anumit grad de *liberalism* al cercetătorului, care trebuie să se abțină de la utilizarea clișeelelor și (pre)judecăților morale, constatând pur și simplu, în spirit durkheimian, realitățile, fără nici un fel de judecată de valoare.

Tranziția de la anumite modele de sexualitate la altele, de la diverse atitudini în acest domeniu la altele, constituie, în fond, o arie complementară de studiu pentru investigarea, între altele, a noilor practici și stiluri de viață caracteristice României, în perioada postdecembristă.

ISRAEL. IMPACTUL ACTIVITĂȚII UMANE ASUPRA MEDIULUI

VESELINA URUCU

Situat dincolo de Grecia însorită și de insula Creta, între Mediterana și Marea Moartă, Israelul reprezintă o parte, deși ca întindere foarte mică (aproape cât Oltenia noastră), din ceea ce, de-a lungul a multor milenii, a fost o vatră de civilizație, un „pământ al făgăduinței”, un spațiu de confruntări nesfârșite între populații înrudite ori venite să-și asigure, aici, stăpânirea lor vremelnică.

Israelul este un pământ străvechi. Aici, în zorii istoriei omenirii, s-a născut iudaismul și, cu 2000 de ani în urmă, creștinismul.

Statul Israel (*Eretz Israel*) este însă tânăr, fondat cu 50 de ani în urmă, conform rezoluției Adunării Generale a Națiunilor Unite din 29 noiembrie 1947, de către evrei veniți din peste 70 de țări, animați de dorința milenară de a întemeia un stat al lor pe pământul biblic. Aici, într-un interval de timp scurt, israelienii au reușit să creeze un stat modern, cu o economie printre cele mai avansate din lume, cu o industrie și tehnologie de vârf, cu un sistem de servicii financiare sofisticate, cu un stil de viață și cultural în care tradiția și modernul se îmbină fericit. De aceea, pe lângă istoria extrem de bogată sau pelerinajul la locurile sfinte ale creștinătății, islamismului ori iudaismului, Israelul poate fi nebănuit de interesant, pentru cine vine aici pentru prima dată, prin ceea ce acesta a reușit să devină în numai o jumătate de veac. Orice călător ajuns în Israel va fi impresionat și va căuta să înțeleagă modificările radicale aduse de israelieni peisajului mediteranean tradițional, atât de asemănător, fie că te afli în zona litorală a Orientului Mijlociu, în sudul Europei mediteraneene ori în nord-vestul african maghrebin.

Pământ uscat, coline domoale și platouri joase de piatră, smocuri de ierburi și tufișuri țepoase, măslini bătrâni, migdali și portocali, mai rar câte o livadă împrejmuțată cu pietre sau cactuși... Orașe albe cocoțate pe spinarea colinelor. Lumina orbitoare a soarelui și arșița amiezii, mai ales de vară. Șapte–opt luni fără ca din ceruri să cadă o picătură de apă... Acesta este peisajul geografic tipic din jurul Mediteranei, aproape neschimbat din vremurile biblice și până în mijloc de secol XX. Doar oamenii și orașele lor s-au înmulțit. Orașele au crescut, revărsându-se în afara zidurilor de piatră alb-gălbuie, ocupând tot mai mult spațiu pe colinele din imediata lor apropiere.

Pe bucățile lor de pământ mediteranean, cu puține terenuri fertile și multă piatră seacă, israelienii au reușit, în numai câteva decenii, cu multă muncă și

tenacitate, investind bani și inteligență, să modifice radical peisajul tradițional, să creeze un peisaj nou, puternic antropizat și complet subordonat nevoii de a obține maximum de eficiență din utilizarea lui.

În mijlocul litoralului israelian „a explodat” **Tel Avivul**, orașul cu un nume atât de pitoresc: Colina Primăverii. Preluând funcțiile urbane ale milenarei cetăți Jaffa – Yafo în ivrit (evreit), ebraica modernă, vorbită astăzi de poporul israelian – satul de pescari de la începutul secolului, aflat la nord de zidurile cetății, s-a transformat în cel mai dinamic centru urban al țării. Capitală a statului Israel până de curând (1995), Tel Aviv-Yafo este principalul centru economic al țării, conferindu-și importante și complexe funcții urbane. El își continuă, îndeosebi după 1990–1995, expansiunea urbană de invidiat.

Tel Avivul, singur ca localitate, are poate o jumătate de milion de locuitori, dar împreună cu orașele noi apărute lângă el ca ciupercile după ploaie (Ramat Aviv, Ramat Gan, Bat Yam, Holon, Tetah, Tiqwa ș.a.), de fapt cartiere ale metropolei urbane, constituie o arie metropolitană de 1,9 milioane locuitori. Raportată la totalul populației țării, de aproape 6 milioane locuitori în prezent, concentrarea urbană respectivă este remarcabilă și continuă să crească. A fost gândit să fie un orașel cochec pe malul Mediteranei, cu arbori viguroși, ale căror coroane bogate să fie la fel de înalte ca blocurile cu 3–4 nivele, stil „anii 50”. Din lipsă de spațiu, astăzi se înalță pe verticală. Sunt deja în construcție blocuri turn de câte 45–50 etaje, la care constructorii români își aduc din plin contribuția. Privit dinspre mare, orașul își arată riviera luxoasă, cu imobile înalte de 10–20 etaje, ultramoderne. Cartiere de locuit noi înlocuiesc peste noapte construcțiile din perioada antebelică, dar și pe cele ale mijlocului de secol. Ramat Gan este astăzi centru mondial al diamantelor. O industrie și cercetare de vârf – informatică, automatică, tehnologii noi – High Tech, cum i se spune cu nereținută mândrie, dau aripi orașului.

Nu este nevoie să petreci multe săptămâni aici pentru a simți dinamismul vieții ce pulsează în orașe sau noile așezări rurale. Cea mai șocantă expresie a acestui fenomen este creșterea urbană extrem de rapidă din ultimele 3–4 decenii și mai ales de după 1990. Urbanul avansează, pornind de la orașele de pe coasta Mediteranei (ele însele extrem de dinamice) sau de la orașele dezvoltate în interiorul arid al țării, de la Ierusalim și Beersheva (scris și Be’er Sheve) în spațiul rural existent anterior, dar, în același timp, irumpe, se instalează, prin implementare de activități non-agricole, chiar în așezările tipic rurale ori în apropierea acestora. Este tot mai dificil de a distinge azi urbanul de rural, de a le delimita, după criterii clasice ce nu se mai potrivesc stării de fapt de aici. La dimensiunile reduse ale spațiului național și în condițiile progresului tehnologic actual rapid, nu te poți opri să te întrebi dacă nu cumva orașului îi va aparține în curând întreg pământul țării.

La sud de Tel Aviv se află orașul **Ashdod**, al doilea port al Israelului după Haiffa. Are astăzi 145 000 locuitori, dublându-și populația numai în ultimele două

decenii. La începutul secolului era un sătuc lângă mare. După 1956 s-a construit un oraș întreg, după un plan dinainte stabilit. În 1964–1965 au venit primii emigranți din România și din Maroc. S-au înălțat primele blocuri, aidoma celor din București, de-a lungul bulevardului ce ducea la portul ce se construia și el tot atunci. A fost un exemplu de foarte bună conviețuire între evreii ce vorbeau idiș și cei ce vorbeau arabo-marocana. Orașul s-a dezvoltat ca port și centru industrial.

După 1989–1990 au început să vină masiv evrei din țările fostei Uniuni Sovietice, întâi din Țările Baltice și Bielorusia, apoi din Rusia. Astăzi peste 40% din populația orașului vorbește rusește.

Ashdod este un oraș frumos. Fiecare nou cartier are un alt tip de locuințe, imobile luxoase ce se înalță pe verticală, vile elegante, apartamente accesibile noilor sosiți. La început, blocurile aveau 3–4 nivele, acum „turnurile” se înmulțesc. Se construiesc repede, ușor, direct pe nisipul câmpiei litorale sau pe nisipul plajei. Totul este gândit de la început, sunt trasate și amenajate străzile, este realizată rețeaua electrică, cea de alimentare cu apă cât și cea de canalizare, apoi se ridică locuințele. Zidurile sunt subțiri, ușile nu sunt strict necesare în interiorul apartamentelor, aparatele de aer condiționat mențin o temperatură confortabilă. Un apartament modest, de două camere (60 mp), costă 180 000 dolari aici. La Tel Aviv sunt, însă, și apartamente dotate cu tot ce se poate pentru un confort modern, dar care se vând cu peste 1 milion de dolari.

Deși țara este mică, spațiul de construit nu pare a lipsi în Israel. Orașele se înalță pe verticală, dar mai mult se revarsă pe coline, de-a lungul litoralului. La numai 62 km spre răsărit de Tel Aviv se află **Ierusalimul**, Ierusalaim, cum îi spun locuitorii săi. Cele două orașe, fosta și actuala capitală a statului, reprezintă două universuri total diferite, dar complementare. Legate printr-o autostradă modernă, iluminată în întregime de cum se lasă seara, sunt separate însă, prin milenii de istorie. Dacă Tel Aviv este un oraș laic, dinamic, centrat pe viitor, Ierusalimul este cetatea sfântă, orașul certitudinilor eterne, al zelului religios și al istoriei trecute. Este orașul de aur, cetatea eternă, orașul lui David. Este locul de încrucișare a drumurilor dintre Orient și Occident, dintre lumi și popoare extrem de diferite. Aici, într-un spațiu restrâns se găsesc cele mai importante locuri sacre pentru cele trei mari religii monoteiste ale lumii: iudaismul, creștinismul și islamismul.

Mariajul între vechi și modern, între atașamentul la tradiție și cursa pentru viitor se reflectă chiar în structura orașului, unde monumentele istorice se învecinează cu realizări ale epocii moderne, creând o panoramă uluitoare. Pe pantele colinei Ghețimani, lângă grădina cu măslini bătrâni în care a poposit Isus înainte de a intra în cetate, se ridică astăzi Biserica Națiunilor (construită în 1924). Pe colinele ce înconjoară orașul vechi s-au construit cartiere noi, cu vile moderne, contrastând cu locuințele modeste și austere de altădată. În partea de est a Ierusalimului se găsesc alături, ultimul zid al Templului, de fapt un rest probabil din zidul care ar fi susținut la origini fundațiile Templului lui Solomon, dar și

stânca de pe care se zice că Mohamed a urcat la ceruri, inclusă ulterior în incinta Moscheii Omar, denumită din această cauză și Domul stâncii. Nu există alt loc pe lume care să fie atât de venerat de evrei, ce vin să se roage și să-și manifeste durerea lor la Zidul plângerilor, după cum pentru Creștinătate locurile unde a început creștinismul sunt tot ce poate fi mai sfânt.

Oraș sfânt a trei religii, Ierusalimul este unic. Caracterul sacru și universalitatea orașului fac pe mulți să îl considere ca centrul universului. Incontestabil, Ierusalimul are farmecul unui simbol fără vârstă.

Desfășurat pe pantele domoale ale unor coline joase, este un oraș unde istoria a generat o evidentă segregare etnică și religioasă. În cartierul arab, în care se intră prin poarta Damasc, se amestecă într-o dezordine pitorească, alături de palestinieni, egipteni, irakieni, libanezi, sirieni, beduini. Piața este centrul vieții populare. Sukurile (bazarurile) orașului vechi sunt ținute de arabi. Orașul modern este locuit de evrei.

Am intrat în orașul încărcat de istorie prin poarta Damascului, străbătând, pentru a ajunge la Mormântul sfânt, vechiul și întinsul cartier comercial arab, mult prea puțin diferit de oricare alt mare suk din vestul Mediteranei. Ierusalimul poate fi văzut cu ochii plini de venerație ai credinciosului și, în acest caz, impresiile sunt copleșitoare, dar și prin ochii geografului venit să înțeleagă mai bine dimensiunile și funcțiile celui mai important oraș religios al omenirii. Nu sunt în măsură să mai adaug nimic semnificativ la ce s-a scris despre acest oraș. Poate doar convingerea în eternitatea lui. Unic și indivizibil spiritual, după reunificarea lui în 1967 a înregistrat o creștere demografică continuă, având astăzi mai mult de o jumătate de milion de locuitori, extinzându-se spre deșertul Iudeii prin numeroase cartiere noi, satelit. Devenit capitală politică a Israelului, Ierusalimul își are asigurată o certă dezvoltare modernă. Depinde de „gospodarii” marelui oraș ca acest dinamism urban să nu impieteze asupra imaginii lui de oraș aparținând patrimoniului universal.

Israelul nu are resurse naturale importante. Din acest punct de vedere țara este mai degrabă săracă. Câmpia litorală, ținutul cu condițiile naturale cele mai favorabile, nu este întinsă. Apa este puțină. Resursele umane constituie principala sa bogăție, nu prin număr, adică prin cantitate, ci prin calitatea acestora, prin inteligență, pregătire și educație în spiritul competiției strânse pentru a fi totdeauna câștigător. Omul într-adevăr sfințește locul, iar când efortul acestuia nu rămâne singular, ci se înscrie într-un efort organizat al unei comunități umane bine definite, orientat într-o direcție precisă, sprijinit și printr-o politică oficială stimulatorie, rezultatele sunt cu totul remarcabile.

Agricultura Israelului este, fără îndoială, cel mai semnificativ exemplu despre ceea ce se poate face când există o dorință reală de a se face ceva în acest domeniu. Astăzi, în Israel, agricultura nu mai este decât într-o mică măsură o activitate tradițională, exercitată încă de către populația arabă în Galileea sau în alte câteva locuri muntoase. Am văzut o bună parte din câmpia litorală și am încercat să

înțeleg evoluția agriculturii moderne în condițiile naturii de aici și ale formelor specifice de proprietate și producție agricolă.

În partea central-nordică a câmpiei litorale am rătăcit prin ținutul **Hasharon** (ha Sharon). Aici se află puține kibuturi, dar numeroase moșavuri – moșav (moshava) la singular și moșovim (moshavim) la plural – care se desfășoară ca niște ulițe drepte de-a lungul drumului ori ca niște cercuri închise, mai rar având o „vatră” ceva mai complicată decât aceste forme geometrice.

Moșavul (cu semnificația de „colonie”) este forma actuală cea mai răspândită de locuire și de activitate în spațiul rural. Apare ca o grupare de circa 50-60 de case (mai recent vile din ce în ce mai confortabile) cu un mic teren în jur sub formă de gazon presărat cu flori și cu 1-2 portocali sau, după gust, mangotieri ori migdali sau alți arbori fructiferi. Fiecare familie are drept de proprietate asupra casei și a terenului din jurul ei, cât și asupra unei părți (egală pentru toți) din terenul agricol al moshavului (care este exploatat însă ca o singură tarla, indiviză) ori dispune de o participare (la fel egală) în alte activități non-agricole ale moshavului (poate fi un atelier mecanic, atelier de mobilă, confecții textile etc.).

Spre deosebire de moshav, kibutul este o formă de conviețuire comunitară, un stil de viață. Dreptul de proprietate se restrânge doar la locuință. Restul bunurilor aparțin indivizibil colectivității. Activitățile, de orice fel, productive ori servicii, se desfășoară în comun sau prin rotație de către toți membrii kibutului. Primele kibuturi au luat ființă la sfârșitul secolului trecut și, după o primă fază dificilă, au reușit să se dezvolte. Astăzi au evoluat și s-au adaptat cerințelor noi ale vremurilor. Multe dintre ele desfășoară activități non-agricole, cu precădere industriale performante sau practică o agricultură extrem de rentabilă, deținând ferme moderne de animale (găini, curci, vaci pentru lapte) sau cultivând flori ori legume.

Între kibuturi și moșavuri se află o formă intermediară – moshava shitufi – în care proprietatea privată se extinde de la locuință și la petecul de pământ din jurul casei, dar restul terenurilor agricole sau al altor mijloace de producție rămâne în proprietatea indiviză a grupului de familii. Ultimele decenii, și mai ales ultimii ani, au adus o impunere a formei de proprietate privată asupra terenurilor agricole, o impunere a inițiativei individuale de valorificare a producției, precum și o extindere a modului individual de a-și construi locuința și organiza viața familială. Oamenii vor tot mai mult confort material, dar și unul psihic, ieșind din uniformitate și banalitate.

Hasharon este o imensă livadă. Altădată o patrie a măslinilor creșcuți după cum a dat Domnul și doar în timpurile moderne după cum a vrut stăpânul terenurilor respective, Hasharon în anii '90 era o imensă grădină de portocali, exportul portocalelor făcându-se sub cunoscutul label Jaffa, numele portului și cetății Yafo. În ultimii ani suprafața livezilor de citrice se reduce continuu. Portocalele nu se mai vând așa de bine pe piața externă. Câștigul nu mai justifică

menținerea livezilor îmbătrânite și nici întinerirea multora. Sunt lăsate să se usuce. În locul lor se cultivă alți arbori fructiferi, exotici, cu origini în regiuni geografice foarte diferite. Cele mai rentabile par a fi însă culturile de flori, de obicei în sere, pentru a limita vaporajul. Se cultivă flori speciale, delicate, cu tulpini ierboase, de diferite origini, mediteraneene și chiar australiene, ce se exportă zilnic în Olanda, la bursa florilor de la Haga, de unde ajung apoi pe piețele din lumea întreagă.

În ultimul deceniu florile au devenit cultură privilegiată de substituție a citricelor. Portocalii, mandarinii și lămâii, s-au mutat în **Neguev**, pustiu din peninsula Sinai. Tot acolo se cultivă intensiv și legume de tot felul, cu deosebire tomate, cele de mărimea cireșelor, agreabile la gust, foarte apreciate pe piața europeană. Se fac patru culturi pe an, asigurând piața europeană pe timpul iernii. Câștigurile sunt mari. În fâșia de pustiu ce continuă spre sud de Marea Moartă, evreii nu fac agricultură, ci, mai degrabă, industrie agricolă. Pe suprafețe limitate, în sere, unde solul este un amestec de nisip cu pământ adus din câmpia litorală, îmbogățit cu îngrășăminte naturale, se cultivă intensiv, după tehnologii sofisticate legume, arbori fructiferi, flori. Irigarea se face picătură cu picătură la rădăcina plantei. Un sezon agricol, adică jumătate de an până la venirea căldurilor excesive din timpul verii, permite obținerea unor câștiguri ce justifică investiții pentru tehnologii agricole ultraperformante. Soarele este generos aici, lumina este din plin, deseori forțându-se scurtarea perioadei de maturare prin iluminat artificial în cursul nopții. Căldura este în exces. Cu alte cuvinte, pe cultivatorul israelian nu îl costă decât apa, mâna de lucru și știința de a face agricultură eficientă. Apa se asigură din pânza freatică de adâncime, prin sisteme complet informatizate. Forța de muncă, necesară în număr mic, este ieftină. Sunt destui tailandezi și filipinezi fericiți să aibă de lucru în Israel.

La circa 40–50 km sud de Tel Aviv, la **Mazliah**¹, am vizitat o fermă de animale, de tip familial. Numele de Mazliah, care ar putea fi tradus în românește prin „cel ce are succes”, se potrivește celor doi frați ce se ocupă, împreună cu un tailandez, de această afacere. Ferma îi ocupa unuia din frați, cu care am discutat, numai o parte din timp, interesându-l să-și mai ia o a doua activitate. De altfel, mulți tineri recurg la „pluriactivități” din dorința de a câștiga mai bine și a căuta ceea ce li se potrivește ori le convine, pentru a obține maximum de eficiență în munca lor.

Ferma de la Mazliah este specializată pe monoproducția de lapte. Afacerea fusese începută de tatăl tinerilor patroni cu 14–15 ani în urmă, când acesta cumpărase câteva vaci Holstein. Acum aveau 65 de vaci în perioada de lactație și alte câteva gestante, cât și destui viței de diferite vârste. Pe viței urmau să-i vândă la un an, doar vițelele fiind păstrate pentru lapte. Ferma are 2 ha teren, din care mai puțin de jumătate era amenajat pentru procesul tehnologic al producției de lapte. Restul era cultivat pentru furaje, construcții (vilă pentru proprietari, cabană pentru tailandezi).

¹ Despre Hasharon și Mazliah am mai relatat în revista „*Lumea Magazin*”, nr. 3/1998.

Furajele se asigură de pe 40 ha de teren arabil, din care jumătate le aparținea, iar altă jumătate era închiriat de la diverse persoane. În afară de furajele (păioase) cultivate, hrana consta din concentrate. Ceea ce mi s-a părut deosebit de interesant a fost organizarea fermei după criterii de eficiență, de maximizare a acesteia, considerându-se că randamentul pe vacă este satisfăcător, doar dacă aceasta produce cel puțin 9 000 l/an, deși la o producție de 2 000 l/an ea și-ar fi acoperit costul a ceea ce-i revenea în procesul de producție ca hrană, îngrijire, desfacere a producției etc. Erau și vaci ce produceau 10 000 l/an la un singur muls, obținându-se 11–15 litri sau chiar mai mult.

Fiecare vacă era supravegheată automat, întreg procesul tehnologic fiind informatizat. La fiecare muls se afișa instantaneu producția medie zilnică, dar și pe muls, cantitatea mulsă la momentul respectiv, calitatea laptelui etc. Toate aceste date erau centralizate continuu de computerul firmei, care dispunea, tot automat, cantitatea de nutrețuri concentrate pe care trebuia să o primească și chiar o primea, tot automat, fiecare vacă, atunci când trecea foarte disciplinat prin strunga de la „masa de concentrate”.

Pentru a nu-și risipi energia, vacile se mișcau puțin, doar câțiva metri de la mulgătoare la staulul de hrană. Nu li se acorda beneficiul promenadei pe pajiște și nici al unei îngrijiri (periat, spălat) afectuoase, cum am considera necesar noi să facem, românii sau europenii, în general. Vacile de la Mazliah erau doar simple obiecte de produs lapte, lapte bun calitativ și mult ca număr de litri.

Dimensiunea fermei, ca număr de animale, era reglată după producția totală de lapte, care nu trebuia să depășească o anumită cotă ce se fixează de către Ministerul Agriculturii fiecărei ferme. În cazul depășirii cotei, producătorii primesc amenzi teribil de descurajatoare. Prietenii noștri, care puteau produce mai mult decât cota acordată oficial, aranjaseră să-și cumpere încă o cotă de la alți producători. Prin acest sistem, statul urmărește ca producția de lapte să asigure consumul intern, dar să se mențină și interesul producătorilor pentru a produce lapte. Totul se reduce la o anumită stabilitate, fără oscilații mari, ale prețurilor la lapte pentru vânzare de către producător și cumpărare de către consumator. La sfârșitul anului trecut prețurile erau mai interesante decât de obicei pentru producători, deoarece importul de lapte praf a fost foarte mic, pe piața mondială nefiind ofertă mare de lapte. Ca urmare, cererea internă s-a menținut ridicată.

În spațiul rural, terenul agricol este înghițit cu lăcomie de construcții, i se dă o altă utilizare, non-agricolă. Agricultura are nevoie de puțin teren, randamentele ridicate permițând restrângerea terenurilor cultivate. În plus, există alternativa transferului agriculturii în Neguev, aceasta având aici un caracter intensiv preorășenesc, fiind orientată spre consum urban și spre export.

În Israel, activitățile agricole (nu agricultura în concepția clasică) se desfășoară astăzi după criteriul unei maxime eficiențe. Oricine are capacitatea să investească și să organizeze o afacere rentabilă, în condițiile concrete locale, face...

agricultură și face atât timp cât câștigă suficient ca să-i justifice activitatea. În caz contrar, se apucă de altceva. Nu așteaptă să ajungă în situație critică, ci își pregătește din timp alte alternative. Nu se mai practică monocultură (cerealică sau de alt fel) sau monoactivități agricole decât în cazul unei specializări ridicate și al unei eficiențe economice foarte mari. Cel mai adesea, în spațiul rural se desfășoară pluriactivități, iar agricultorul nu mai este, ca la noi, țăranul care să trăiască dintr-o muncă tradițională pe un petec de pământ (din țara lui) ce l-a moștenit de la părinți. Cei care desfășoară activități în agricultura israeliană sunt întreprinzători care cumpără pământ sau îl închiriază pentru a desfășura o activitate rentabilă, de esență agricolă, dar și non-agricolă, fie că este vorba de turism, diverse alte servicii, activități industriale, construcții etc.

S-a modificat însuși felul de a privi spațiul rural, ce nu mai este conceput ca un spațiu eminemant agricol. În Israel, doar 3–4% din populația țării este ocupată în agricultură și tot mai puțin teren poate produce cantități tot mai mari de bunuri agricole. Nu mai este o agricultură, așa cum o făceau părinții noștri și cum o știam noi prin tradiția moștenită. Din anumite puncte de vedere este bine. Tehnologia agricolă israeliană a atins cote foarte înalte, printre cele mai înalte din lume. Se investește mult în cercetarea științifică pentru agricultură iar rezultatele sunt pe măsură. Poate s-a minimalizat latura ecologică și umană a activităților agricole și non-agricole din spațiul rural. O maximă eficientizare a activităților agricole se răsfrânge, incontestabil, asupra calității vieții, care pierde prin ignorarea laturii culturale și afective.

Fără îndoială, în Israel am văzut un alt model de dezvoltare și un alt mod de viață, puternic dependent de tehnologii de vârf.

PE DRUMURI BUCOVINENE

MIRIAM MUNTEANU

Cu ocazia sărbătoririi a 500 de ani de la victoria lui Ștefan cel Mare la Codrîi Cosminului, Liga Studenților din Universitatea București a organizat între 24–28 Octombrie 1997 o acțiune socioetnoculturală în Bucovina. Este a treia acțiune în Bucovina a Ligii Studenților. Acestea au ca scop principal apropierea, strângerea legăturii cu frații noștri români bucovineni. În cadrul acestei acțiuni au fost aduse pentru școlile române din Bucovina cărți de literatură, manuale în limba română. Deși Ministerul Învățământului promisese 80 000 de cărți pentru această acțiune, un tir cu câțiva studenți urmând să plece mai devreme și să colecteze cărți și manuale de la școlile din drumul spre graniță, în ultimul moment (cu o zi înainte) s-a anunțat că nu mai pot fi date cărțile. A trebuit să plecăm doar cu câteva sute de cărți din cele 80 000 promise.

Delegația a cuprins 230 de persoane (studenți ai Universității București), organizatorii fiind cei din ligă; vicepreședintele ligii a asigurat buna desfășurare atât a deplasării, cât și a activităților programate. La nivelul cel mai înalt, acțiunea a fost condusă de Romeo Moșoiu, fostul președinte al Ligii Studenților din Teologie, actualmente consilier prezidențial.

Văzută din punctul meu de vedere, acțiunea în sine, pe lângă apropierea prin comunicare directă și conștientizarea la fața locului a problemelor reale cu care se confruntă românii bucovieni, ne-a făcut brusc, amplu și intens mai conștienți de condiția noastră națională, ne-a resuscitat sentimentul național.

Cum intri în granița Ucrainei, „recele” te izbește în față, atât la propriu, cât și la figurat; de îndată ce cobori din autocar pentru a primi viza de intrare, simți cum atmosfera se răcește brusc; cu răceală te întâmpină și vameșii ucraineni care nu vor să vorbească decât limba ucraineană. Din acest impas ne scot bucovinenii, studenți la Universitatea București, care sunt împreună cu noi. Și totuși, nu se termină totul aici: așteptând confirmarea de la Kiev pentru a ne putea continua drumul, brusc, toată vama se întunecă – „s-a oprit curentul” – ceea ce ne aduce aminte de orele petrecute în întuneric înainte de '89; la ei persistă încă acest regim.

După graniță, prima oprire am făcut-o la biserica din Hrușăuți, biserică ce urmează să fie sfințită. Cu toate că nu era terminată, biserica a fost sfințită la împlinirea a 500 de ani de la victoria lui Ștefan cel Mare. Ceea ce te izbește prima oară aici este mărimea acestei biserici raportată la satele mici și situația generală în care se află Bucovina. Secretul ni se va dezvălui puțin mai târziu.

Toți 230 suntem cazați în satele de români Hrușăuți și Voloca; atmosfera este familiară, se vorbește numai românește, începând de la simplul „bună ziua” dat pe drum, până la predarea în școală. Felul caselor și mai ales al fântânilor seamănă foarte mult cu cele din zona Sucevei, fapt care este normal. Românii de aici sunt foarte bucuroși să ne primească, totul este „pentru Români” (ca oaspeți români, suntem invitați la masă, la discotecă, consumația fiind suportată de gazde).

În prima zi mergem în Cernăuți, ne oprim în cimitirul unde este înmormântat Aron Pumnul, cimitirul de la Horecea. Entuziasmul cu care intrăm este umbrit de lucrurile pe care le auzim aici de la ghidul care ne însoțește. După 1940, români, polonezi, nemți, evrei, ortodocși și catolici și-au construit un cimitir comun. Deportarea în Siberia a românilor, fuga unora dintre ei în România, au lăsat mormintele părinților, fraților fără nici un apărător aici în Cernăuți. Acestea au fost profanate de către ucraineni, apoi, pe motivul neîngrijirii, mormintele profanate au fost vândute, de administrația cimitirului, unor străini. Oasele românilor putrezeau în șanțuri, neavând nici un apărător. „Nici morții nu pot avea liniște?” Blițurile noastre clipesc palid peste pietrele sparte de mormânt și crucile smulse de la capul celor care se odihnesc „pe vecie”. Tragic este că același lucru se întâmplă și astăzi. Noaptea, mormintele românilor sunt profanate, crucile sunt decapitate, iar a doua zi, pe motivul neîngrijirii lor, acestea sunt vândute. Acum, lângă cimitir, se află o unitate militară și soldații ucraineni se mai joacă trăgând la țintă în crucile de la capul românilor.

În aceeași zi mergem la cea mai nordică cetate a lui Ștefan cel Mare, cetatea Hotin. Aici, unde trebuia să fie granița de drept a României, cântăm „Noi suntem români” și jucăm Ciuleandra; tricolorul României atârna pe cetate... suntem urmăriți și filmați dintr-o mașină străină grupului nostru... ziarele ucrainene încep să riposteze, se scrie despre noi. Și probabil, nu de bine... Cetatea este foarte asemănătoare cu cea din Suceava, Ștefan cel Mare este punctul de legătură, fiind simbolul de rezistență al bucovinenilor. Fiecare școală românească are un tablou cu Ștefan cel Mare, care atârna falnic, fie în cabinetele de istorie, fie pe culoare. Hotin, cetatea construită de Ștefan cel Mare, are zidurile mângălite numai în ucraineană; nici o literă a alfabetului latin nu se vede. Unde sunt românii? Deznaționalizarea se face la orice nivel. Pe platoul de la intrarea în cetatea Hotinului se află monumentul lui Sagaidacin, conducător al cazacilor, pe a cărui placă scrie: „luptător pentru eliberarea Bucovinei de sub asuprirea Românească” (!?!).

A doua zi mergem la sfințirea bisericii noi din Hrușăuți. La acest eveniment trebuiau să participe și oficialități românești (prefecții de județe). Autoritățile ucrainene nu au fost prea primitive, drept pentru care doar președintele Constantinescu a fost reprezentat de consilierul Romeo Moșoiu care, după slujbă, a prezentat mesajul oficial al acestuia.

Biserica este foarte mare; ea a fost finanțată de sătenii din Voloca și Hrușăuți care își pot permite acest lucru datorită faptului că s-au specializat în confecționarea

rochiilor de mireasă. Toți sătenii confecționează rochii de mireasă – bărbați, femei, copii... Fiecare familie are mai multe mașini de cusut și se lucrează cam 6 rochii de mireasă pe zi (în cazul unei familii cu copii), și 4 rochii (pentru o familie fără copii). Rochiile sunt vândute în bazar la Cernăuți. Totul este organizat, sătenii cumpără material adus din Turcia și, după ce confecționează rochiile, le vând la angroșiști. Rochiile bucovinenilor au succes, atât în restul Ucrainei, cât și în România, China etc. Aceste sate sunt o excepție, în restul Bucovinei situația, sub aspect material, este tragică; profesorii, de exemplu, nu își primesc salariul mai multe luni de zile și, într-un sfârșit, primesc salariu în produse ca: zahăr, făină, cărămizi și, în principal, votcă ucraineană. Cu toate acestea, oamenii au bani, pentru că se construiesc foarte multe case; la fiecare 50 de metri îți sare în ochi o altă casă în construcție. Unii își construiesc chiar „palate” (în drumul nostru cu autocarul am zărit o casă cu 40 de camere, în construcție, casă renumită în zonă). Situație materială grea, dar căsuțe în construcție la tot pasul – paradoxal la prima vedere... Stăm de vorbă cu un fost profesor de istorie de acolo, care ne rezolvă enigma: situația fiind atât de grea, economia subterană și mafia sunt foarte mari în zonă.

După sfințire, românii sunt invitați la masă. Multe feluri de mâncare și multe cântece. Tot într-un cântec plecăm spre stejarul lui Ștefan cel Mare și Sfânt, stejar bătrân, de 500 de ani. Pădurea fiind tânără, e singular stejarul împrejmuit, cu cruce în față. Aici se face o slujbă de pomenire pentru căpitanul Cosma, victorios în bătălia de la Codrii Cosminului. La această slujbă participă preotul din Ceahor (sat bucovinean), preotul din Hrușăuți și Episcopul de Rădăuți. Toți stăm împrejurul gărdulețului care împrejmuește stejarul mare și gros. Ne prindem de mână. Hora Unirii se rotește în jurul stejarului, urmează Ciuleandra, atmosfera se încălzește... Ceva deranjează, dar entuziasmul unui student la teologie, energic, nu poate fi oprit. Lângă stejar, în Codrii Cosminului auzi parcă zgomotul de săbii, te uiți printre copaci și vezi luptători, închizi puțin ochii și ești în mijlocul lor... Ziua o încheiem la casa de cultură din satul Voloca. Are loc un spectacol de muzică și dans folcloric; pe lângă bucovineni participă și ansambluri românești din București, Cluj și Timișoara. În timpul spectacolului are loc obișnuita oprire de curent; pe întuneric se încălzește atmosfera cu cântec românesc.

Ziua a treia este foarte importantă, vom lua contact cu tinerii bucovineni români care au optat să învețe în limba română. Profesorii din școli ne spun că nu toți părinții optează pentru învățământul în românește. Asta se întâmplă pentru că românii bucovineni nu își pot continua studiile în română. În Universitatea din Cernăuți nu se poate studia în română, singura secție de limba română este în cadrul facultății de litere, secția de română. Pe părinți îi costă prea mult să-și trimită copiii la studii superioare în România, drept pentru care optează, de la început, pentru limba ucraineană, limba oficială, limba cu care se vor descurca mai departe. Primul sat în care mergem este un sat mixt, se numește Molodia. Satul are o școală cu clase ucrainene și românești, puține în raport cu cele ucrainene.

Directoarea acceptă cărțile; deși e româncă, vorbește destul de greu românește, dar un telefon, care ne întrerupe discuția, ne relevă cât de bine se descurcă în ucraineană. Ni se spun lucruri interesante despre organizarea școlii și despre programa de învățământ. Clasele de români nu se pot constitui dacă nu cuprind cel puțin 17–18 elevi (un număr destul de mare pentru un sat); pentru a fi înființate clasele, se strâng elevi din clasele a II-a, a III-a și a IV-a la un loc și învățătorii lucrează în trei schimburi pentru a putea acoperi necesitățile. Orele de istoria românilor au fost scoase din programa de învățământ în urmă cu doi ani, au fost trecute ca opționale (pe motivul că materia este foarte încărcată) și, rămase la decizia directorului, treptat au fost uitate... Și totuși, literatura este română... În satul următor, Dinca, școala este mare și stabilă. Descărcăm cărțile fără probleme, sunt primite cu mare bucurie; aici toată școala e de români. Surpriză: tocmai se pregătește un spectacol cu cântece și poezii istorice prilejuit de aceeași ocazie pentru care noi suntem aici, victoria lui Ștefan cel Mare de acum 500 de ani. Fiind o școală mare, într-un sat integral de români, profesorii își pot permite să organizeze o sărbătoare cu caracter național. Alte școli, după cum ne vor spune profesorii respectivi, nu își permit acest „lux”. Fetele din clasa a XI-a ne cântă special, pentru că nu avem timp să asistăm la manifestare. Vocea lor încă mai răsună, purtată de vânt, în urechile noastre. Ieșim grăbiți din clasă pe fondul cântecului „Noi suntem români”. Una din profesoarele de aici ne spune ce posibilități au cei care termină: ori urmează cursurile universitare la Chișinău în ucraineană, ori așteaptă vreo bursă din partea fraților români.

Interviu realizat cu Ana Strelciuc – profesoară de limba și literatura română la școala medie Dinca, raionul Hliboca, regiunea Cernăuți:

V-am ruga, dacă puteți, să ne spuneți câteva din problemele românilor de aici și cum cu ce dificultăți se confruntă ei.

Dificultăți, desigur, avem destul de multe și nepronunțate, de exemplu, eu ca profesoară am foarte multe greutăți. Nu avem manuale care să corespundă întocmai programei, nu avem unde să privim un spectacol în limba noastră maternă.

Copiii cum se comportă la orele de limba română?

Copiii noștri nu pot să asculte, în fapt de seară, în preajma culcatului, o poveste în limba română, ei nu au un vocabular bogat de unde ar putea să se inspire, spre exemplu, nu avem nici teatre în limba maternă, avem puține emisiuni (în limba maternă), avem doar o unică emisiune la radiodifuziunea Cernăuți, o jumătate de oră pe zi. Avem și alte probleme: una dintre ele e salariul; nu ni se plătesc salariile la timp, nu putem să ne abonăm la ziarele la care ne abonam pe timpuri. Eu, de exemplu iubesc foarte mult revista „Literatură și Artă”, de doi ani de zile nu mă mai pot abona la această revistă. În școli este frig, e greu să propagi cuvântul matern, acea scânteie frumoasă pe care trebuie să o iradiem copiilor noștri. Ne vine greu din mai multe privințe și cel mai greu e că nu avem manuale, nu avem opere pe care le-ar putea citi copiii, nu avem originalul. Cele mai multe despre scriitorii clasici află din cuvântarea mea. Avem puține manuale și nu avem pe fiecare bancă manuale care să corespundă programei. Și din cauza asta, sigur, că ne este destul de greu, dar ne menținem prin toate eforturile, ne menținem ca să nu ne pierdem, să nu ne rătăcim. Facem cât putem.

Următoarea școală la care lăsăm cărți este tot cu predare integrală în limba română; aici întâlnim aceleași probleme. Întâlnim oameni hotărâți să meargă înainte, oameni sensibili... Asistăm la cel mai înduioșător moment: un profesor de franceză intră pe lângă noi în școală, se uită la cărți, deschide una și îi dau lacrimile... „Nu-mi vine să cred ce ați făcut” – e tot ce poate spune printre lacrimi... Unul dintre noi vrea să-i ia un interviu, el pleacă pe scări scuzându-se că nu poate spune nimic.

Interviu realizat cu Ana Vladimira – profesoară de istorie la școala medie Oprișeni, raionul Hliboca, regiunea Cernăuți:

V-am ruga să ne spuneți câte ceva despre manualele de istorie în limba română pe care le studiază copiii la această școală.

Cât privește literatura istorică pentru elevii care își fac studiile în această școală sunt mai multe de spus. În primul rând, noi suntem o minoritate națională aici, pe teritoriul nostru bucovinean. Noi cunoaștem din istorie că acest teritoriu este al nostru și nu al nimănui; cu literatura avem multe probleme, mai ales cu literatura istorică la clasele mari. E dureros că noi românii nu avem cum să facem lecții, să înștiințăm elevii, sau mai bine zis, să îi familiarizăm cu istoria poporului nostru, poporul român provenit de la daci și romani. Facem lecții și trebuie să atragem mai mult atenția asupra istoriei poporului român. Nu avem manuale de literatură istorică românească, absolut de loc, ne putem folosi doar de o singură carte, a lui Panaitescu, de *Istoria românilor*. Ne-am dori să putem studia mai mult, dar programa la procesul instructiv-educativ la noi în școală (chiar în toate școlile românești de pe acest teritoriu) nu prevede studierea și familiarizarea elevilor cu istoria poporului român. Deci, totul lasă de dorit foarte mult și aș vrea să mă audă frații mei, românii, că noi avem în sufletul nostru o durere foarte mare, că avem așa lipsă mare de literatură și știință în patria noastră Bucovina.

În ceea ce privește materialul didactic ce ne puteți spune?

Materialul didactic, la fel ca și literatura științifică, lipsește. În unele școli găsim tablouri care să arate o bălăie, dar asta mai mult din istoria universală. Oricum, rămâne de dorit.

Ce ne puteți spune despre viața românilor de aici, nu neapărat legată de școală, cum se trăiește în general?

Cât privește viața poporului român, din punct de vedere economic și social (politic nu, că nu facem noi politica), lasă mult de dorit. Greutăți sunt în toată Ucraina, dar mai mult la noi, că noi suntem minoritățile naționale. În Bucovina, viața socială e cam sub semnul întrebării. Dacă nu e salariu, știți prea bine că apar multe neajunsuri. Sperăm că statul ucrainean să aibă atenție și pentru noi românii. Să facem și noi în viitor pentru elevii noștri ceva pentru a-și termina studiile și a deveni cetățeni organizați numiți ucraineni, dar în sufletul lor să fie adevărați români.

Vă mulțumim!

Ultimul sat în care mergem cu cărți este satul Corovia. Satul este mixt, români și ucraineni împreună. Ucrainenii învață într-o școală nouă, mare și spațioasă, școala veche este cedată claselor de români. Directorul este comun și este ucrainean. Cu toate acestea ne primește foarte bine, numai că nu ne vorbește în românește. Ne dăm seama că înțelege destul de bine românește, dar de vorbit ne vorbește în ucraineană. Traducătorii sunt doi soți profesori la școala românească,

de la ei aflăm că directorul nu vrea să vorbească românește, că de fapt înțelege bine limba română. Fiind naționalist convins, profesorii români de aici nu sunt lipsiți de greutate. În formarea claselor întâmpină dificultăți cu numărul de elevi (în sensul că niciodată elevii români nu sunt destui pentru a forma o clasă); aceasta a rămas singura piedică deocamdată.

Ne întoarcem entuziași, cu misiunea îndeplinită: am dat cărți fraților noștri.

În drumul de întoarcere spre casă ne oprim la Mănăstirea de la Putna. Eu personal o văd pentru prima oară. Cum se putea încheia mai bine acest periplu pe drumuri bucovinene?...

CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, *Educația adulților în schimbare*, București, Editura Fiat Lux and ANUP, colecția „Educația Permanentă”, 1997

A învăța să înveți sau cum să înveți – subliniază, încă de la început, autorul lucrării – „*iată o paradigmă oportună și la vârsta adultă, astfel spus, poate mai oportună decât la orice vârstă*” (p. 7). Această idee constituie, de fapt, firul director al lucrării pe care o prezentăm, dedicată unei problematice extrem de actuale cu care se confruntă sistemele educaționale din lumea contemporană. Propunându-și să prezinte importanța acestei problematice atât în întreaga lume, cât, mai ales, în societatea românească de astăzi, autorul schițează, mai întâi, câteva repere teoretice în cadrul cărora sunt evidențiate particularitățile educației adulților și relația acesteia cu alte tipuri de educație, pentru ca apoi, să dedice cea mai consistentă parte din lucrare studiului concret al acestei forme de instrucție activă, așa cum se manifestă ea în țara noastră, în contextul trecerii de la sistemul instituțional centralizat la cel descentralizat.

Educația adulților este definită în mod semnificativ de către autor ca un „*proces de emancipare și transformare rațională a societății în schimbare și transformare*” prin intermediul căreia se transmit „*tehnici de gândire și comportament necesare individului, inclusiv în situații de criză socială și personală*” (p. 7). O asemenea definiție sugerează, atât caracterul esențial al acestui tip de educație, cât și rolul său într-o societate în care schimbarea și transformarea constituie trăsături permanente, așa cum este cazul societății românești. Constând, între altele, în însușirea unor capacități de autoconducere, autodisciplină, autonomie sau autoînțelegere, a unor mijloace de căutare și verificare rapidă și eficientă a informației și, nu în cele din urmă, în capacitatea de a fi solidar și util în cadrul grupului, educația adulților – observă autorul – permite identificarea unor noi soluții la problemele de viață, dobândirea unor deprinderi și corectarea unor atitudini, contribuind la realizarea obiectivelor pe care și le propune un individ, mai ales, într-un climat de nesiguranță și tensiune. În acest sens, spre deosebire de educația tinerilor caracterizată, în cea mai mare parte, prin dependență și lipsă de autonomie, educația adultului presupune, în primul rând, autonomie, autocontrol, autoinstrucție și autoeducație. Pentru acest motiv, cultura adulților este o cultură „de vârstă”, în evoluție permanentă, care se delimitează de cultura tineretului, ce poate fi privită drept o cultură „de generație”, prin maturitatea, experiența, realismul, profesionalismul și pragmatismul individului matur (p. 8).

Educația adulților se află însă în relație directă cu celelalte componente ale contextului educațional al societății, care cuprinde – așa cum evidențiază autorul – educația *informală* (nestructurată prin mijloace specifice), cea *nonformală* (extrașcolară) și cea *formală* (școlară). Regăsindu-se, mai cu seamă, în registrul educației *nonformale*, educația adulților este axată pe valori, atitudini, stiluri de viață și modele de acțiune, fiind legată, între altele, de educația permanentă, care nu este atât un domeniu educativ, cât mai degrabă un principiu, care structurează implicit și activitățile axate pe educația adulților (p. 10). Deși se referă la dimensiuni caracteristice oricărei forme de educație, scopurile, obiectivele, mijloacele și formele de organizare ale educației adulților au un specific aparte, care vizează atât asimilarea de noi cunoștințe, cât și capacitatea de a dobândi o competență sporită în acțiunile întreprinse, prin (auto)educarea reacțiilor, afectelor și atitudinilor. Același specific aparte caracterizează cele trei componente de bază ale procesului care caracterizează, în ansamblul său, educația adulților: formarea motivației (care are ca scop stimularea participării active la viața socială), instruirea (care se referă la asimilarea unor cunoștințe și formarea de deprinderi necesare pentru a putea influența activ mediul de viață) și exercițiul participării (care vizează o structurare permanentă a capacității și competenței participative și este inclus în celelalte

„*Revista Română de Sociologie*”, serie nouă, anul IX, nr. 3–4, p. 327–332, București, 1998

componente menționate). Educația adulților are în esența ei, o dimensiune culturală intrinsecă (p. 12), în sensul că stimulează autoeducarea și instruirea, favorizând modelarea componentelor spirituale ale personalității indivizilor. Pe de altă parte, ea integrează, în mod firesc, domeniul recalificării și al perfecționării profesionale, fiind de o covârșitoare importanță pentru dobândirea capacității de a face față schimbării sociale (p. 31).

Ocupându-se, în continuare, de prezentarea succintă a unor orientări în domeniul educației adulților din câteva țări europene (Anglia, Belgia, Danemarca și Germania), autorul nu ignoră tradițiile și experiențele românești, prezentând programul haretian de „educație populară”, ideea cercetare-acțiune prezentă în Școala Sociologică de la București, diferitele activități întreprinse, mai ales, în perioada interbelică, de fundațiile și asociațiile care și-au propus educarea categoriilor sociale lipsite de pregătire culturală. Nu în ultimul rând sunt prezentate activitățile întreprinse, în domeniul educației adulților, de către instituțiile culturale dinainte și după 1989.

Cea mai importantă parte din interesanta lucrare scrisă de Constantin Schifirneț este dedicată cercetării educației adulților, autorul prezentând, în acest sens, constatările unui studiu întreprins în perioada 1994–1996 sub egida Asociației Naționale a Universităților Populare (ANUP) și a Asociației Universităților Populare din Germania (DVV). Așa cum arată autorul, începând din anul 1993, cele două instituții organizează anual mai multe ateliere de lucru cu managerii instituțiilor de educație a adulților (membri ai ANUP). Participarea la aceste ateliere a oferit ocazia autorilor studiului și, în primul rând, autorului, de a verifica capacitatea societății românești de a se ralia imperativelor educației adulților și de a testa modul în care instituțiile culturale competente (universitățile populare, casele de cultură, bibliotecile, muzeele) se confruntă efectiv cu această sarcină. Relația dintre cerere și ofertă în domeniul educației adulților, la fel ca și eficacitatea managementului educațional sunt principalele elemente luate în discuție, împreună cu schițarea unor soluții și metode de optimizare.

„Programele instituțiilor de educație pentru adulți – conchide autorul – au o finalitate concretă, numai dacă răspund nevoilor reale ale adultului, renunțând la exegeze sau speculații pe seama culturii, transformând-o astfel în fetiș. Cultura este și experiență, mod de viață. Nu se reduce la acestea, însă, așa cum a arătat și cercetarea din acest volum; oamenii așteaptă de la instituțiile de educație o apropiere mai mare a lor de condiția umană în mediul ei concret de existență” (p. 125).

Propunând cititorului această problematică de stringentă actualitate, Constantin Schifirneț, cunoscut de altfel prin contribuții de marcă în domeniul filosofiei și sociologiei culturii, elaborează o lucrare care seduce atât prin consistența argumentării, cât și prin modul extrem de agreabil în care este redactată.

Dr. Sorin M. Rădulescu

Dr. ION VLĂDUȚ, *Sociologia juridică în opera lui Dimitrie Gusti*, Editura Lumina Lex, București, 1997

Valorificarea moștenirii culturale și științifice românești a cunoscut o puternică revigorare după evenimentele care s-au petrecut în țara noastră în decembrie 1989, dovada fiind numeroasele reeditări ale operelor unor mari personalități ale culturii și științei noastre naționale.

Printre marii gânditori români din perioada interbelică a căror operă reprezintă un important reper teoretic și metodologic și pentru actuala generație, se numără, fără nici o îndoială, și Dimitrie Gusti. Într-un număr impresionant de studii și monografii, cercetători mai vechi și mai noi au încercat să surprindă multiplele dimensiuni ale vieții, operei și activității sale. Din păcate, foarte puține exegeze întreprinse asupra operei gustiene au prezentat interesul reputatului nostru savant pentru

cercetarea fenomenului juridic. Și aceasta în ciuda faptului că problemele dreptului l-au preocupat pe D. Gusti în foarte mare măsură.

Este meritul dr. Ion Vlăduț care prin monografia sa, intitulată sugestiv *Sociologia juridică în opera lui Dimitrie Gusti*, a reușit să scoată la lumină acest bogat pilon al gândirii gustiene. Și acesta nu fără temei, pentru că, investigând cu meticulozitate vasta operă teoretică și empirică pe care ne-a lăsat-o moștenire D. Gusti, autorul reușește să identifice în cuprinsul acesteia un ansamblu de idei, teze, principii metodologice și cercetări empirice care, deși destul de risipite, dau contur unei veritabile sociologii a dreptului.

Adevărul este că D. Gusti, ca și alți cercetători români ai dreptului din perioada interbelică, precum Eugeniu Speranția sau Mircea Djuvara, pentru a cita numai două dintre cele mai prestigioase nume în acest domeniu, a avut meritul de a fi abordat fenomenul juridic din perspectiva benefică a sociologiei.

De aceea, este un merit incontestabil al lui Ion Vlăduț care, în mod inspirat, pe parcursul cărții sale a reușit să organizeze și să sistematizeze logic întreaga creație sociologică juridică a lui D. Gusti după ipoteza profesorului francez de drept civil și sociologie juridică, Jean Carbonnier, privind problematica sociologiilor juridice particulare ce-și fac tot mai mult loc în rândul sociologiei dreptului.

Pentru acest motiv, în lucrarea sa dr. Ion Vlăduț a dedicat capitole întregi unor sociologii juridice particulare pe care le-a surprins în creația sociologico-juridică gustiană.

Încă din primul capitol al lucrării, intitulat *Doctrină și metodă*, într-o abordare ce încearcă și reușește, în bună măsură, să depășească acel stereotip axiologic reducăționist din anii totalitarismului, autorul prezintă doctrina de sociologie, etică și politică a lui D. Gusti și metoda monografiei sociologice pe care acesta a promovat-o în cercetările sale, creând astfel cadrul teoretic necesar dezvoltării problematicii sociologiei gustiene a dreptului.

Capitolul al doilea, *Fundamentele sociale ale dreptului. Relațiile dreptului cu alte fenomene sociale*, dezvoltă concepția sociologică gustiană asupra dreptului, pe care autorul o conturează prin câteva idei de bază: dreptul este „un aspect al vieții sociale”; dreptul este un fenomen cu „un caracter vădit social” ce decurge din geneza, evoluția și scopurile sale. Astfel, după Gusti, dreptul „nu poate izvorî decât din societate”; el se schimbă o dată cu societatea și are ca scop „coerența” și „coeziunea socială”; „înfățișează morală minimă” (în sens de morală absolut obligatorie și indispensabilă pentru societate); „legiferează... ca drept public momentele politice” etc. Caracterul social al dreptului rezultă și din concepția sa asupra „dreptului viu” care, după sociologul român, reprezintă „dreptul existent efectiv în cadrul unui grup social”, precum și din necesitatea înlăturării „dreptății legale” – „condiție indispensabilă pentru funcționarea vieții sociale” Așa după cum susține autorul, toate aceste idei și teze, integrate în doctrina de sociologie, etică și politică a fenomenului Școlii Sociologice de la București, reprezintă fundamentul teoretic al întregii creații sociologico-juridice gustiene.

În cel de-al treilea capitol, *Sociologia dreptului constituțional și a instituțiilor politice*, autorul relevă, în principal, exigența impusă de D. Gusti ca principiile și codificările constituționale să aibă drept fundament teoriile sociologice și juridice despre individ, societate și stat și, nu în ultimul rând, realitățile specifice națiunii respective. În spiritul acestei cerințe Dimitrie Gusti a formulat câteva principii ce trebuie respectate în procesul codificării constituționale: „să fie adaptată la experiența specifică națiunii”, „să nu fie copia unei constituții ideale”; să formuleze „politicește și juridicește” în mod solemn „psihologia socială, starea economică, dezideratele dreptății sociale și aspirațiile etice ale națiunii”, constituția să reprezinte însăși „conștiința națională codificată”; să completeze drepturile individului cu datoriile acestuia față de societate etc.

În capitolul IV, *Sociologia dreptului civil*, dr. Ion Vlăduț scoate în evidență intenția de care s-a bucurat în preocupările lui D. Gusti instituția proprietății. Pornind de la studiul gustian intitulat *Chestiunea agrară*, în acest capitol, autorul apreciază că, în lucrarea amintită, D. Gusti face o analiză juris-sociologică a regimului proprietății agrare din România de la întemeierea statelor feudale până la

sfârșitul secolului al XIX-lea. Important este, după opinia autorului, faptul că în această analiză D. Gusti surprinde o problemă specifică sociologiei dreptului care, în esență, se referă la condiționarea istorico-politică a regimului proprietății agrare, precum și la consecințele economico-sociale ale diferitelor reglementări de „drept obișnuielnic” și de „legea scrisă” în materia proprietății funciare.

Capitolul V, *Sociologia dreptului internațional public*, tratează realizările gustiene în perimetrul acestei sociologii juridice particulare, prin abordarea problematicii principiilor și subiectelor dreptului internațional public (statul național, *Societatea Națiunilor*, iar mai târziu O.N.U.), regimul juridic al navigației pe Dunăre și a marilor probleme sociologice și juridice ale războiului și păcii.

O idee definitorie pentru sociologia gustiană a dreptului internațional public, căreia autorul monografiei îi conferă o înaltă valoare, este aceea potrivit căreia, în concepția lui Gusti, „cea mai înaltă normă politică” ce se impune a sta „la baza legalității internaționale” trebuie să fie „armonia desăvârșită dintre scopurile naționale și cele umanitare” (este vorba despre scopurile umanității ca tip de unitate socială).

Capitolul VI, *Elemente de sociologie legislativă*, este destinat evidențierii contribuțiilor mai importante pe care D. Gusti le-a avut în domeniul sociologiei legislative juridice și al sociologiei legislative empirice. Astfel, în ceea ce privește sociologia legislativă teoretică, autorul scoate în evidență cerințele impuse de profesorul Gusti celor antrenați în procesul legislativ: 1. „cunoașterea exactă a trebuințelor particulare și concrete ale țării”; 2. „pătrunderea justă a spiritului vremii”; 3. „cunoașterea aprofundată a științei sociale”, care ține de procuparea lui Gusti de a pune știința sociologică „în serviciul socializării procesului legislativ” prin „utilizarea competenței dezinteresate a specialiștilor”; 4. „perspicacitatea pentru intuitura răului social”; 5. „imaginația constructivă pentru descoperirea soluțiilor menite a tămădui răul”; 6. „formularea juridică-tehnică a acestor soluții”.

Poate, așa cum constată și realizatorul monografiei, dacă parlamentul de astăzi al României ar respecta cerințele formulate de D. Gusti, legile adoptate n-ar mai fi atât de incoerente și inefective, încât să se constituie, ele însele, de multe ori, în factori generatori ai anomiei sociale.

În cea de-a doua parte a acestui capitol, dr. Ion Vlăduț afirmă că D. Gusti a dezvoltat cu succes o adevărată sociologie legislativă empirică. Pentru a-și menține această afirmație, autorul face trimitere la bogata activitate de cercetare de teren pe care sociologul român a inițiat-o și desfășurat-o în timpul ministeriatului său la **Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor** (1932–1939), cu scopul realizării reformei legislației școlare și culturale românești, iar mai târziu, în vederea preparării *Legii serviciului social*, adoptată în 1938.

În baza realizărilor lui D. Gusti în domeniul cercetărilor sociologice de teren prelegislative, autorul pledează pentru înfăptuirea unui act de dreptate în ceea ce-l privește pe părintele Școlii Monografice de la București care, după opinia sa, deține întâietate pe plan mondial, atât în ceea ce privește formularea „aspirațiilor legislative” ale sociologiei dreptului, cât și în ceea ce privește „primatul trecerii la act” în acest domeniu, față de cercetătorii americani Cohen, Robson și Bates, cărora, pe baza unei cercetări din anul 1958, li se atribuie, de regulă, prioritatea în acest domeniu.

Capitolul VII, *Cercetarea monografică a manifestărilor juridice ale unităților sociale*, cuprinde, în prima parte, valoroase constatări relative la îndelungata tradiție românească a monografiilor sociologice și problemele metodologice privind cercetarea monografică a manifestărilor juridice ale unităților sociale. Aici se insistă mai mult asupra atenției pe care profesorul Gusti o acorda cercetării dreptului obișnuielnic, fenomenelor de drept civil (în special, instituția proprietății și aceia a familiei) și, nu în ultimul rând, fenomenelor de drept penal (cu privire, mai ales, la problemele criminalității).

În finalul capitolului, autorul susține că, deși investigațiile monografice n-au avut niciodată drept obiectiv principal studierea manifestărilor juridice ale unităților sociale, cercetarea acestora s-a bucurat constant de atenția profesorului Gusti și a monografiștilor. Și exemplifică prin câteva manifestări juridice investigate în satul românesc interbelic, precum: viața juridică din satul Nerej,

„invazia” proprietății private asupra terenului comun din același sat, proprietatea agrară din satul Șepreuș, înzestrarea cu pământ a copiilor de către părinți și proprietatea funciară în România după marea reformă agrară din 1919–1922.

În ultimul capitol (VIII), care privește *Actualitatea sociologiei juridice a lui D. Gusti*, autorul după ce relevă perenitatea sociologiei juridice teoretice a patriarhului sociologiei românești, subliniază cu pertinență rolul sociologiei legislative în realizarea reformei juridice în condițiile tranziției sociale pe care o parcurge țara noastră.

O mențiune aparte merită pledoaria sa, făcută în finalul acestui capitol, pentru recuperarea monografiei gustiene sub forma *monografiei juridice* și includerea ei, alături de sondajul de opinie legislativă, analiza sociologică a jurisprudenței, experimentul legislativ etc., în rândul metodelor de cercetare ale sociologiei dreptului.

În opinia autorului, contribuțiile pe care D. Gusti și le-a adus în domeniul cugetării jurist-sociologice, dar mai ales al sociologiei juridice empirice ne îndreptățesc să-l așezăm la loc de seamă printre fondatorii sociologiei românești a dreptului.

Având în vedere multiplele valențe teoretice și metodologice ale monografiei dr. Ion Vlăduț, se poate spune că demersurile sale investigaționale privind recuperarea și repunerea în circuitul științific național a creației sociologico-juridice originale a lui D. Gusti și-au atins pe deplin scopul.

Prin conținutul său informațional de mare interes, lucrarea se constituie într-un util instrument de lucru pentru cadrele didactice și studenții din facultățile de drept și sociologie. Totodată, lucrarea sa prezintă interes pentru cercetătorii din domeniul sociologiei și al dreptului și, nu în ultimul rând, pentru toți cei angrenați în procesul de elaborare și aplicare a legilor.

De asemenea, considerăm că în această perioadă în care nevoia înțelegerii mecanismelor sociale ale dreptului, când „ne aflăm în fața unei mișcări a juriștilor către sociologie (Jean Gaudenet), întâlnirea cu ideile și soluțiile gustiene, ce pot oferi sugestii valoroase pentru edificarea unei ordini juridice favorabile schimbărilor ce se petrec în societatea românească posttotalitară, nu poate fi decât benefică.

Dr. Dan Banciu

GIANCARLO MILANESI, JOZE BAJZEK, *Sociologia della religione*, Editrice Elle Di ci Leumann, Torino, 1990

Deși se prezintă modest, ca „un manual de introducere în sociologia religioasă”, cartea celor doi autori discută principalele capitole aflate astăzi în atenția cercetătorilor și a celor care predau această disciplină în instituțiile de învățământ superior, mai ales din Europa. Autorii au o îndelungată experiență în studierea fenomenului religios selectând din mulțimea preocupărilor de sociologia religiilor, afirmate mai ales după ultimul război mondial, pe cele de bază, care oferă absolventului unei instituții de învățământ superior un suport informativ minim pentru înțelegerea vieții religioase. Celor care vor aprofunda cunoașterea din perspectiva sociologică a religiozității le este recomandată o bibliografie care cuprinde peste 500 de titluri. Textul lucrării face efortul să expună cât mai mult și mai clar, în cât mai puține cuvinte și pagini. Chiar prin titlul lor, capitolele oferă o imagine a preocupărilor care se află de multă vreme în atenția sociologiei religiei, elaborată mai ales în urma studierii comunităților de credincioși din țările predominant catolice: obiectul și metoda sociologiei religiei, procesele de instituționalizare a experienței religioase, cultura și socializarea religioasă, religia ca factor de integrare socială și ca factor de schimbare, metamorfoza religiei în societatea industrializată și practica religioasă în faza de tranziție, privatizarea religiei și religiozitatea populară, procesele de secularizare și viitorul religiei.

Lucrarea reia tematica unei lucrări mai vechi, a lui Giancarlo Milanesi, apărută cu 15 ani în urmă, dar bibliografia ei o recomandă ca pe o carte foarte actuală, mai ales în cazul țărilor care abia acum își conturează preocupările în acest domeniu. J. Bajzek a introdus capitole noi destinând-o „unui public larg de cititori, care vor găsi aici informațiile și stimularea culturală care se așteaptă de la un manual introductiv” (p. 5). În cazul României, care abia acum își elaborează o problematică proprie a sociologiei religiilor, mai ales asemenea manuale de bază sunt căutate de public.

Unele capitole depășesc preocupările „clasice” din domeniu și încearcă o cuprindere a varietății de opinii, chiar o lărgire a perspectivei sociologice, referindu-se și la alte domenii ale religiologiei (psihologia religiei, filosofia religiei, hermeneutica, morfologia religiei ș.a.).

Definind preocupările specifice sociologiei religiei, sunt conturate problemele de interes sociologic, referitoare la comunitățile religioase. Aceste comunități sunt discutate și în interiorul lor, dar și în restul contextului social (relațiile lor cu alte subsisteme sociale, precum și influența factorilor sociali asupra religiozității). Se resimte uneori, în lucrare, dimensiunea teologică a preocupărilor și raportarea cunoașterii sociologice la dogmele bisericii catolice, dar autorii afirmă, încă din primele pagini, că „sociologia religiei nu este o știință normativă” (p. 11), punând pe primul plan observarea fenomenului religios pe care îl descrie și îl interpretează, fără a face recomandări care pot ajunge uneori un misionarism deghizat, precizând astfel caracterul neteologic al acestei discipline.

Indirect, însă, ambianța catolică în care a fost elaborată se resimte. Raportarea se face la valori specifice acestei religii, o preocupare deosebită în legătură cu instituționalizarea actului credinței, interesul pentru modernizare și secularizare, statutul religiei în societățile industrializate, practica și apartenența religioasă în statele cu o populație catolică numeroasă ș.a.

Din perspectiva proprie, nu lipsită de originalitate, „manualul” de sociologia religiei propus de cei doi autori rămâne de referință în această perioadă de început a sociologiei religiilor din România.

Constantin Cuciuc

PROGRAM MANAGERIAL PRIVIND STRATEGIA DE MODERNIZARE A ACTIVITĂȚII INSTITUTULUI DE SOCIOLOGIE AL ACADEMIEI ROMÂNE

I. ARGUMENTUM

Prezentul program managerial reprezintă o *propunere* și o încercare de modernizare, atât a *concepției* de organizare a planului de cercetare a institutului, cât și a *conținutului* activităților de cercetare științifică și valorificare publicistică a muncii cercetătorilor. Întrucât principalii beneficiari ai acestei modernizări sunt, în primul rând, *cercetătorii* și *personalul auxiliar cercetării*, strategia propusă urmărește prioritar perfecționarea calitativă a activității de cercetare științifică al cercetătorilor. Pentru acest motiv, strategia propusă presupune, nu atât schimbarea sau „schimbarea schimbării”, cât mai ales *continuitatea* și *revalorizarea* unor rezultate benefice ale Institutului în plan științific și publicistic, cât și *abandonarea* unor elemente disfuncționale care au constituit surse de frustrare sau chiar de tensiune între unii cercetători.

Programul managerial propus urmărește, totodată, fundamentarea activităților științifice ale Institutului pe ideile de *competență*, merit și valoare atât în privința recunoașterii și recompensării diferențiate a activității cercetătorilor valoroși, cât, și în privința descurajării treptate a celor mai puțin performanți, soluțiile avansate reprezentând doar un suport perfectibil.

II. OBIECTIVELE PRINCIPALE ALE STRATEGIEI DE MODERNIZARE

1. Contextul realizării strategiei de modernizare

Institutul de Sociologie reprezintă o importantă unitate de cercetare în domeniul sociologiei teoretice și aplicative, având o tradiție și o experiență care au consacrat-o printre cele mai apreciate centre de cercetare științifică din țară. Principalele particularități care au conferit acest prestigiu Institutului de Sociologie constau în:

a. derularea și finalizarea unor *cercetări fundamentale și empirice* (teoretice, metodologice și aplicative) într-o serie de probleme și domenii sociale de maximă importanță pentru societatea românească (cum ar fi, de pildă, cele privind reforma și tradiția, cultura și mass-media, religia și sectele religioase, privatizarea și sindicalismul, corupția și crima organizată etc.);

b. structurarea unui grup de *cercetători valoroși*, recunoscuți ca specialiști deosebiți în anumite ramuri ale sociologiei (sociologia religiei, sociologia muncii, sociologia crimei, istoria sociologiei);

c. publicarea, de către cercetătorii Institutului, a unor *cărți, tratate, manuale, studii și articole*, care s-au bucurat de o audiență deosebită în comunitatea sociologică;

d. participarea unor cercetători la *stagii de specializare și de documentare* în străinătate, ca și prezența la o serie de congrese, sesiuni și reuniuni științifice internaționale.

Paradoxal, aceste particularități specifice Institutului de Sociologie au generat și o serie de „efecte secundare perverse”, disfuncționale ce au marcat activitatea institutului, cum ar fi:

a. dispersia exagerată a cercetătorilor pe teme de cercetare care țineau mai mult de preferințele lor individuale și mai puțin de cele ale exigențelor științifice, de unde și existența unor „suspiciuni” și „susceptibilități” nefondate între cercetători, care au împiedicat concentrarea acestora pe teme prioritare fundamentale;

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul IX, nr. 3–4, p. 333–347, București, 1998

b. apariția și menținerea unui climat științific „liniștitor” și „asigurător” (prin finanțarea temelor de cercetare din bugetul Academiei Române) la mulți cercetători, care nu s-au preocupat de contractarea unor teme cu beneficiari externi sau de obținerea unor granturi prin sistemul academic sau universitar;

c. ponderea relativ ridicată a cercetătorilor care nu s-au remarcat printr-o valorificare publicistică deosebită sau nu au reușit încă să-și finalizeze tezele de doctorat;

d. folosirea unei politici de promovare și recompensare a personalului, fundamentată pe menajarea „susceptibilității” cercetătorilor și mai puțin pe recunoașterea calității și meritelor acestora;

e. absența unui management financiar și administrativ, capabil să susțină în orice moment activitatea de cercetare și valorificare publicistică a cercetătorilor.

2. Motivația strategiei de modernizare

Consistența, funcționalitatea și prestigiul Institutului de Sociologie implică o serie de motivații ce țin de factorii sau elementele strategiei de modernizare și care privesc:

a. politica de cercetare științifică fundamentală, mai explicit calitatea și tipul acestor cercetări;

b. politica de recrutare, promovare și recompensare a corpului de cercetători și a personalului auxiliar;

c. politica de valorificare publicistică și practică a rezultatelor cercetărilor întreprinse;

d. politica adoptată de structurile de conducere ale Institutului (director, director științific, secretar științific, consiliul științific) în direcția multiplicării formelor de cooperare cu alte institute sau centre de cercetare similare din țară și străinătate;

e. politica de management financiar și administrativ

III. DIRECȚIILE PRIORITARE DE MODERNIZARE A ACTIVITĂȚILOR INSTITUTULUI DE SOCIOLOGIE ȘI SOLUȚIILE PROPUSE

1. Activitatea de cercetare științifică

1.1. În acest domeniu, modernizarea urmărește concentrarea forțelor de cercetare ale Institutului pe o serie de teme majore și fundamentale care să fie realizate de către colective largi de cercetători. Asemenea teme fundamentale trebuie să includă, de pildă:

- studierea atitudinilor și opiniilor populației față de tranziție și reformă;
- schimbări în modelele familiale și comportamentul demografic al populației din România;
- modele socioculturale de consum în procesul de tranziție;
- societatea civilă și asociațiile religioase;
- relațiile interetnice și toleranța interetnică în România;
- întreprinderile și syndicatele în perioada de tranziție.

1.2. Menținerea unui echilibru optim între cercetarea teoretică fundamentală și cea empirică și renunțarea la anumite teme de cercetare nerelevante sub raport teoretic, metodologic și aplicativ.

1.3. Diversificarea formelor și modalităților de susținere logistică a proiectelor de cercetare, prin organizarea și finanțarea unei rețele teritoriale de operatori de anchetă.

1.4. Obținerea (solicitarea) de granturi de cercetare prin sistemul academic și universitar intern și internațional.

1.5. Revigorarea formelor de cooperare și colaborare cu sistemul universitar sociologic (organizarea de practici de cercetare ale studenților, conducere și îndrumare de lucrări de diplomă, predare de cursuri și seminarii etc.), pe teme de cercetare comune.

1.6. Încheierea de contracte de cercetare cu instituții guvernamentale și neguvernamentale, în vederea obținerii de subvenții și sponsorizări suplimentare.

1.7. Modernizarea posibilităților de prelucrare și calcul a rezultatelor cercetărilor întreprinse, prin alcătuirea unei bănci de date și achiziționarea de soft specific și performant cercetării sociologice.

2. Activitatea de informare și valorificare a rezultatelor cercetărilor întreprinse

2.1. Facilitarea accesului cercetătorilor la informația de specialitate, prin computerizarea datelor privind domeniul de cercetare abordat și racordarea Institutului de Sociologie la rețeaua Internet.

2.2. Multiplicarea sau tipărirea rezultatelor relevante a unor cercetări sub forma unor „Caiete de studii și sinteze” sau a unei „Arhive de cercetare sociologică”, realizate sub egida Institutului.

2.3. Organizarea unor numere tematice sau comemorative ale „Revistei Române de Sociologie” cu ajutorul cercetătorilor, ca și revigorarea activității acestei reviste (personalul redacțional, colegiul de redacție etc.), în vederea stimulării cercetătorilor la publicare.

2.4. Încheierea de contracte de editare și publicare cu diverse edituri interesate de cercetarea sociologică, ca și valorificarea rezultatelor cercetărilor prin intermediul mass-mediei.

2.5. Întreprinderea unor demersuri pentru organizarea și funcționarea unei microedituri în cadrul Institutului de Sociologie, prin participarea benevolă a cercetătorilor interesați.

3. Activitatea de selectare și promovare a personalului

3.1. Diminuarea și eliminarea treptată a unor disparități apărute în structura pe sexe și vârste a personalului de cercetare și a celui auxiliar cercetării.

3.2. Sprijinirea efectivă a cercetătorilor la sistemul de perfecționare profesională prin doctorantură, prin suplimentarea numărului de locuri și a conducătorilor de doctorat din Institut.

3.3. Selectarea, promovarea și recompensarea cercetătorilor exclusiv pe criterii de competență, merit și valoare, ca și acordarea de gradații, premii, salarii de merit, cote-părți din contractele de cercetare numai în funcție de criterii științifice și nu pe principiul relațiilor personale (și, inter-personale).

3.4. Descurajarea treptată, dar constantă, a cercetătorilor neperformanți și orientarea acestora către alte domenii de activitate.

3.5. Definirea mai clară a atribuțiilor și responsabilităților personalului auxiliar cercetării, prin stabilirea lunară, trimestrială și anuală a obligațiilor profesionale, ca și repartizarea mai judicioasă a acestora în funcție de prioritățile planului de cercetare.

4. Activitatea de management financiar și administrativ

4.1. Organizarea unei evidențe contabile operativă și computerizată privind distribuția și situația la zi a resurselor financiare ale Institutului.

4.2. Definirea și repartizarea mai judicioasă a beneficiilor realizate din contractele extraplan, din sponsorizare sau din granturi de cercetare, prin orientarea lor prioritară în direcția îmbunătățirii dotărilor tehnice ale Institutului (aparatură de calcul, de multiplicare, procurare de cărți și reviste pentru bibliotecă etc.)

4.3. Definirea și delimitarea mai clară a structurilor administrative ale Institutului și stabilirea detaliată a responsabilităților personalului administrativ, inclusiv încadrarea acestuia într-un program de perfecționare profesională.

Dr. Dan Banciu

Directorul Institutului de Sociologie

UNIVERSITATEA DE VARĂ, ediția a IV-a, Făgetel-Harghita.

27 iulie–1 august 1998

Ediția a IV-a a Universității de vară, ciclul Făgetel – județul Harghita, desfășurat în perioada 27 iulie – 1 august 1998, a avut o tematică amplă de expuneri sub genericul „Românii din Sud-Estul Transilvaniei – Istorie. Religie. Civilizație”.

Programul cultic și tematic a fost organizat de către Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, Seminarul de Ecoteologie și Bioetică al Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu, filialele Asociației Studenților de Creștini Ortodocși Români ASCOR: Sibiu, Brașov, Târgoviște, Sf. Gheorghe și Despărțământul Astra Covasna – Harghita.

Prin generozitatea Jandarmeriei din județul Harghita, a domnului colonel Ioan Roman (comandantul Batalionului de Jandarmi Miercurea-Ciuc) și a Mănăstirii Făget au fost asigurate condițiile de cazare și de hrană ale participanților – studenți și invitați – ca și cele de desfășurare a activităților științifice.

Aflată la a IV-a ediție, Universitatea de vară a studenților tinde să se transforme într-o tradiție culturală, științifică și cultică cu deosebite valențe formative și informative, construind caractere și slujitori ai bisericii profund legați de istoria, cultura și religia neamului românesc și creând un cadru tineresc, vioi de dezbateri, propriu cunoașterii și cercetării științifice. Coagulând în jurul său personalități universitare, culturale, științifice și din instituțiile de stat de înaltă ținută teoretică și morală cu harul de a transmite cunoștințe, simțăminte și trăiri alese tinerei generații, Universitatea de vară de la Făgetel poate fi apreciată ca o pepinieră de formare a unor intelectuali militanți activi întru apărarea credinței, culturii și valorilor naționale greu puse la încercare în actuala conjunctură politică internă și internațională.

La lucrările de deschidere a „Universității de vară – Făgetel” au participat: P.S. Ioan Selejan – Episcop al Covasnei și Harghitei, părintele consilier Dumitru Panaite, preot Dumitru Gane – protopopul județului Harghita, preot Gheorghe Rățulea – protopopul județului Covasna, preot profesor Ilie Moldovan – Facultatea de Teologie din Sibiu, profesor Violeta Pătrunjel – Sfântul Gheorghe, profesor Ioan Lăcătușu – directorul Muzeului Spiritualității Românești din cadrul Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei.

Programul de desfășurare a Universității de vară a cuprins următoarele teme și activități: Biserica strămoșească în viața comunităților românești din sud-estul Transilvaniei; Istorie și civilizație românească în sud-estul Transilvaniei; Cercetări privind interculturalitatea și relațiile interetnice în zona Covasna – Harghita; Etnografie românească în arcu intracarpatic; Excursii la bisericile ortodoxe din Harghita și Covasna.

Împlinind misiunea ASCOR-ului (Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români) de a promova credința și spiritualitatea creștin-ortodoxă în rândul tinerilor, Universitatea a realizat un complex program de sorginte cultică prin care s-a vizat:

- Aniversarea a 125 de ani de la moartea Mitropolitului Andrei Șaguna;
- Pomenirea Ieromonahului Dionisie Șova, fost stareț al Schitului Făgetel martirizat prin spânzurare în anul 1953 de către extremiștii maghiari din zonă pentru a nu mai exista preot ortodox român în zona de sud-est a Transilvaniei;
- Aniversarea a 130 de ani de la nașterea primului patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Miron Cristea.

În cadrul programului cultic, menționez că tinerii studenți la Facultatea de Teologie pe tot parcursul perioadei au realizat cu devotament și profesionalism servicii religioase dimineața și seara în mănăstirea Făgetel sau în catedralele și bisericile pe care le vizitam. Alături de cântecele cu caracter religios, un loc de seamă în repertoriul lor muzical îl aveau cântecele patriotice și naționale care înălțau sufletește și spiritual pe toți cei prezenți alături de ei.

O notă distinctivă, profund creștinească îl oferea mesei de dimineață, prânz și seară scurtul ritual religios urmat de „Tatăl Nostru” pe care îl începea studentul Alin Câmpeanu și îl termina părintele profesor Ioan Moldovan care cinstea și binecuvânta mâncarea și „beutura” sau apa ce se aflau pe masă, ritual ce se relua după ce se sfârșea de mâncat.

Dezbaterile pe problemele de Istorie și Civilizație românească a avut ca invitat pe prof. dr. Petre Șurlea, deputat P.U.N.R. de Covasna care la îndemnul Consiliului Eparhial al Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei reprezintă și aspirațiile comunității românești harghitene în

Parlamentul României. El a expus principalele momente ale istoriei locale sub deviza: „Să deschidem întotdeauna cartea vie a istoriei”, subliniind că ele au fost sintetizate în volumele cu titlurile: *Monumente non grata. Falși martiri maghiari pe pământul românesc* și *Ip și Treznea, atrocități maghiare și acțiuni diplomatice*. Pentru istoria contemporană, Petre Șurlea a prezentat spicuri „Din culisele parlamentului” cu care ocazie a subliniat momente interesante din dezbaterile în parlament ale unor proiecte de legi în care forțele politice se înfruntă și confruntă pentru aprobarea lor.

Întorcându-se la aspectele de istorie, prof. dr. Petre Șurlea a susținut cu argumente istorice, acumulate în ani de documentare în biblioteci și arhive din lucrări și studii de istorie, că mulți dintre cei „martirizați” de maghiari s-au manifestat prin acțiuni criminale față de români, prin aceasta sfidând încă o dată istoria și spiritualitatea românească, iar alții dintre ei deși n-au fost decât... mari chelneri în perioada interbelică, acum numele lor au fost date străzilor din Covasna și Harghita.

Monumentele „pe care le ridică pe lângă orice piatră” – cum spunea o intelectuală din Covasna – ca și numele de străzi cu maghiari sunt toate făcute cu un scop bine definit: să dea teritoriului un caracter maghiar.

Lucrarea *Ip și Treznea, atrocități maghiare și acțiuni diplomatice* a impresionat prin multitudinea de fapte culese din arhiva de documente a M.A.E. din București și din arhivele germane despre actele bestiale, crimele și ororile săvârșite de maghiari în Transilvania în perioada 1940–1945. După 23 august 1944 acțiunea antiromânească s-a dus în aceiași parametri, dar cu girul ocupației sovietice: asasinat, bătai, confiscări de averi, condamnări. Protestele lui Mihai Antonescu – profesor de drept și patriot desăvârșit au fost zadarnice, dar a propus să se strângă toate documentele din Transilvania care să servească drept mărturie despre ceea ce s-a întâmplat.

Represiunea organizată dintre 1940–1945 s-a reluat după 1989 pentru a sădi teama în populația românească. Toate manifestările maghiare antiromânești sunt forme de revanșă împotriva Trianonului. Ion Antonescu a organizat la 1 decembrie 1940 adunarea națională de la Alba Iulia în care a ținut un discurs – Strigăt – arată istoricul Petre Șurlea: „Ne-am născut aici. Suntem cei dintâi și vom pleca cei din urmă. Odată, o să am statui în toate localitățile românești”. Pentru poziția sa demnă și spiritul său național, Petre Șurlea îl consideră pe Ion Antonescu unul din cei mai mari eroi români.

Discursul de istorie se oprește la Nicolae Iorga care arăta prin 1938–1939 că singura salvare a unei nații mici este solidaritatea națională. Solidaritatea națională este singura avere, și pe nesimțite ajunge la istoria contemporană, arătând că în zilele noastre, dacă singura salvare ar fi solidaritatea națională s-ar pune întrebarea legitimă: În jurul cui? al cărui nucleu? Multe dintre partidele politice nu mai sunt credibile. Armata este și ea măcinată de discordie. Președinția nici atât. Atunci, singura soluție ar fi Biserica ortodoxă. De aceea, statului îi revine sarcina să apere biserica ortodoxă – stâlpul românismului.

În fața ofensivei maghiare antiromânești, o altă speranță se îndreaptă către tineretul român care nu este pândit de oportunism, dar poate fi atras de cosmopolitism.

După interesanta expunere a prof. dr. Petre Șurlea, studenții l-au asaltat cu „un potop de întrebări” cum s-a scris în ziarul local „Adevărul Harghitei” la care el a răspuns cu promptitudine și competență.

Programul tematic al Universității de vară de la Făgetel a continuat, apoi, cu expunerile de o excepțională noutate ale domnilor loc. col. Mihail Dumitrescu și loc. col. ing. Constantin Pleșea despre exercițiul tehnic complex „Floare de colț '98”, organizat de Secția de Acțiuni Psihologice și Centrul Tehnic de Acțiuni Psihologice din Statul Major, menit să verifice capacitatea operațională de a promova acțiuni psihologice ca surse de informații. Exercițiul propune ca spațiu de desfășurare mass-media și cuvântul drept „muniție” și nu, cum se știa până acum: marșuri, trageri, ofensivă, apărare. Translația este sugerată de însuși codul exercițiului: „Floare de colț” – o apariție rară, dar cu atât mai prețioasă. Concepția și planificarea exercițiului sunt rodul acumulărilor teoretice și al experienței dobândite în activitățile desfășurate în cadrul Parteneriatului pentru Pace în misiunile de menținere a păcii și umanitare. Exercițiul a constituit un prilej de verificare a nivelului de interoperabilitate cu procedurile și standardele NATO în domeniul operațiunilor psihologice (PSYOP).

Secția de Acțiuni Psihologice este relativ tânără și are în vedere războiul psihologic. Ea a luat ființă în cadrul armatei române, în anul 1968, în urma evenimentelor din Cehoslovacia. După învățămintele din 1989 – cu multele lor forme de dezinformări și manipulări – statul major a pus mare accent pe dezvoltarea acestei secții. Acțiunile psihologice – se scrie în „Santinele pe piscuri”, revistă apărută cu prilejul acțiunii „Floare de Colț” – sunt destinate orientării unui anumit comportament din partea unui grup uman sau individ ales ca țintă și modificarea opiniilor și percepțiilor în sensul dorit de cel care desfășoară acțiuni psihologice.

Funcționarea unei astfel de structuri nu este recunoscută de majoritatea armatelor occidentale, excepție făcând SUA care are patru batalioane specializate în astfel de activități. Războiul psihologic – ne spun specialiștii – nu se declară. Aspectele lui palpabile sunt greu decelabile. El dă naștere la războaie diplomatice. Soluția este să ne antrenăm în războiul psihologic în care ținta este omul. Cel mai mare dușman și cel mai perfid dușman sunt zvonurile. Cei ce știu puterea de pătrundere a acestui glonț îl folosesc.

În continuare, domnul loc. col. Ioan Roman, comandantul Batalionului de Jandarmi Miercurea-Ciuc, după recitarea unor poezii de rară sensibilitate, a vorbit despre limba română care se stinge, agonizează în unele sate din zonă, despre 29 iulie, Ziua Imnului Național și despre starea de nesănătate a poporului român în general, a tinerilor recrutați în armată în special. „Aici nu poți să fii român - arată dl. Roman. Nici morții nu pot rămâne români. Se duce o asiduă prigoană împotriva cadrelor și copiilor”.

Expunerea cu bogate date documentare statistice realizată de doctorand Ioan Lăcătușu, directorul Muzeului Spiritualității Românești din Sf. Gheorghe, a avut darul de a concretiza situația dramatică din zonă privind starea românilor și a românității, starea bisericilor și a creștinătății ortodoxe în arealul românesc din Covasna și Harghita.

Un moment de o deosebită valoare educativă și emoțională l-a constituit vizita în comuna Ghimeș Planca la Monumentul lui Emil Rebreanu, fratele scriitorului Ion Rebreanu. Emil Rebreanu a fost spânzurat de unguri la 19 mai 1917 pentru că a vrut să treacă în rândurile armatei românești, să lupte pentru întregirea neamului. Patria recunoscătoare – scrie pe monument – nu l-a uitat. Grupul de studenți, împreună cu preotul profesor Ilie Moldovan, profesor dr. Petre Șurlea și doctorand Ioan Lăcătușu au ținut un moment de reculegere și au rostit o rugăciune în memoria eroului-martir. S-au depus flori și s-a cântat „Presărați pe-a lor morminte”. Unul dintre studenți a recitat câteva poezii, printre care „La arme” și „Doina” de Mihai Eminescu. În încheiere, s-au cântat cântece patriotice și ostășești.

Tema privind interculturalitatea și relațiile interetnice din județele Covasna și Harghita a fost susținută de dr. Maria Cobianu-Băcanu, cercetător științific principal gr. I, la Institutul de Sociologie al Academiei Române, autoare a volumului *S.O.S. românii din Covasna și Harghita*, editat în 1998, la editura Petru Maior, Tg. Mureș. La expunere au participat ziariști și reporteri din zonă care au publicat apoi în ziarul „Adevărul Harghitei” un amplu material de o pagină, despre starea dramatică a românilor și a românității în cele două județe datorită indiferenței și complicității – în actuala coalitiție – cu U.D.M.R. a guvernelor României. Ideile de bază ale expunerii au fost: zona Covasna și Harghita reprezintă cea mai fierbinte zonă a relațiilor interetnice din țară față de Banat și Dobrogea care sunt modele de conviețuire interetnică; modelul relațiilor interetnice dintre români și minoritari este în „rețea” – ca între egali unde oamenii se respectă și se apreciază reciproc, în zonele în care românii sunt majoritari – și în „piramidă” sau de subordonare, cu maghiarii în vârf, care domină economic, politic, administrativ și îi desconsideră pe români, marginalizându-i, în Covasna și Harghita, unde maghiarii sunt majoritari; dramaticul paradox este că românii ajunși minoritari în propria lor țară, se împuținează pe zi ce trece, iar guvernanții, parlamentarii și președinția nu le acordă drepturi nici cât celorlalte minorități din țară; tenacitatea și perseverența cu care maghiarii își urmăresc obiectivele au o singură țintă – pentru localnicii români, binecunoscută – aceea de a realiza visul milenar al Ungariei Mari; mass-media românească națională, tot paradoxal, ca și unele publicații „elitiste” construiesc în mod simbolic un public pro-maghiar.

Problematica Universității de vară a fost îmbogățită cu noi aspecte de dl. Costion Nicolescu de la Muzeul Țăranului Român de la București și de reprezentanții grupului de Etnologie de la Tg. Mureș. Din păcate, spațiul restrâns de care dispunem ne obligă la omisiuni și drastice reduceri de idei.

Latura practic educativă a Universității s-a realizat cu cel mai mare succes prin vizitele făcute la bisericile, mănăstirile și catedralele din Covasna și Harghita, dar și la locurile unde în timpul ocupației horthyste au fost rase biserici și azi nu există nici măcar o piatră sau o cruce să amintească de vechiul lăcaș ortodox românesc ca la Ditrău sau în cimitirele în care numele românilor au fost maghiarizate ca să confirme parcă ideea că aici „nici morții nu pot rămâne români”.

Zilele și momentele de instruire, informare și rugă au fost însă alternate și cu momente de relaxare petrecută în jurul celor două focuri de tabără organizate, cu meticulozitate de buni gospodari, de domnii loc. col. Ioan Roman și Ioan Lăcătușu care au vegheat cu grijă profund omenească și creștinească la buna desfășurare a lucrurilor. Mulțumindu-le prin cântecele lor, cei 40 de studenți ai Universității de vară au demonstrat că la Făgetel Istoria, Cultura, Știința, Arta militară, Tinerețea, Credința și Demnitatea Națională încep să se impună la ele acasă, adică în România.

În încheiere, redăm Strategia de acțiune viitoare a Universității de vară Făgetel înscrisă în Comunicatul final cu privire la desfășurarea cursurilor acesteia adresat Guvernului, Parlamentului, Președinției României, Academiei Române, organelor de presă centrale și locale, asociațiilor studențești și ONG-urilor.

În urma expunerilor și dezbaterilor s-au conturat o seamă de idei fundamentale, sintetizate într-o Strategie pentru afirmarea identității românilor și a românității ca stare de spirit. În acest scop, Universitatea și-a propus următoarele obiective:

- *canonizarea Marelui Mitropolit Andrei Șaguna;*
- *redescoperirea martiriului din trecut și rememorarea suferințelor românilor pentru păstrarea identității naționale și a credinței străbune;*
- *repunerea în drepturi a simbolurilor naționale și a limbii române în conformitate cu uzanțele internaționale cu referire la zonele Harghita și Covasna;*
- *inițierea unor proiecte de cercetare pluridisciplinare cu caracter istoric, arheologic, etnografic, lingvistic, sociologic, demografic și teologic de către Academia Română și alte institute de cercetare și învățământ avizate privitoare la istoria, cultura și conviețuirea interetnică a românilor din Sud-Estul Transilvaniei;*
- *adoptarea unei atitudini ferme și coerente în vederea contracarării tendințelor autonomiste maghiare și de subminare a autorității Statului Român în zonă;*
- *relevarea momentelor și aspectelor pozitive din viața comună a românilor și secuilor în istorie și contemporaneitate, în vederea realizării unui climat de normalitate a relațiilor interetnice;*
- *reconsiderarea acțiunilor privind cultul eroilor, ridicarea de cruci și plăci comemorative și intensificarea acțiunilor pentru cinstirea personalităților culturale și istorice ale neamului nostru, restaurarea în regim de urgență a Pieței Mihai Viteazul din Sf. Gheorghe;*
- *întreprinderea unor demersuri pe lângă Primăria comunei Ditrău, județul Harghita pentru aprobarea amplasării unor troițe pe locul fostei biserici românești dărâmată în toamna anului 1940;*
- *continuarea sprijinirii construcției și restaurării bisericilor ortodoxe în județele Harghita și Covasna;*
- *solicitarea unei intervenții ferme a Guvernului pentru stoparea procesului de schimbare a denumirilor românești ale străzilor din municipiile și localitățile din cele două județe;*
- *elaborarea unui memorandum care va fi adresat Parlamentului, Președinției și Guvernului cu scopul luării unor măsuri pentru rezolvarea problemelor ce vizează condiția etnică actuală și viitoare a românilor din Covasna și Harghita.*

Participanții la Universitatea de vară Făgetel 1998 adresează un apel la solidarizarea întregii națiuni române pentru soluționarea problemelor grave ale românilor din Harghita și Covasna privind

încălcarea demnității naționale, a memoriei colective și a identității naționale. În numele organizatorilor, semnează Alin Câmpean, Președinte ASCOR – Sibiu.

Dr. Maria Cobianu-Băcanu
Institutul de Sociologie al Academiei Române

AL CINCILEA PROGRAM-CADRU (1998–2002). CONFERINȚA UNIUNII EUROPENE, Toulouse, 1997

Uniunea Europeană a elaborat și a aprobat, în cadrul unei conferințe organizate la Toulouse (Franța) în 1997, „*Al cincilea Program-Cadru (1998–2002)*” reunind o serie de subprograme în programul tematic „Promovarea unei creșteri competitive și durabile” ce urmărește a pune întreaga activitate a Uniunii Europene în slujba realizării „*Europei cunoașterii*” și a „*societății informației*”. Așa cum s-a subliniat la conferință „*toată lumea este de acord să spună că secolul al 21-lea va fi «secolul cunoașterii»*”. Dezvoltarea durabilă, competitivitatea, cunoașterea, mediul sunt elemente componente ale unei singure strategii.

Programele de dezvoltare al Uniunii Europene (devenite *obligații guvernamentale*) pun problemele competitivității pe noi baze. „Noi produse, noi procedee de fabricație și noi structuri organizaționale vor fi necesare pentru a stimula industria manufacturieră să treacă în secolul al 21-lea și să garanteze competitivitatea industrială și creșterea durabilă. Cercetarea orientată, inovația și ecologia vor juca un rol esențial în această provocare”.

Promovarea dezvoltării durabile devine, astfel, un obiect-cadru major al tuturor țărilor Uniunii Europene, având la bază cercetări ample, multi și interdisciplinare, pe termen mediu și lung „printr-un evantai de inițiative ce vizează susținerea unor infrastructuri de cercetare la nivel european”.

Dacă *primul element-cheie* al programului Uniunii Europene este cercetarea, al *doilea element-cheie* este formarea oamenilor, pregătirea lor pentru a putea să-și asume noi competențe cerute de tipul de dezvoltare durabilă. „A încuraja pregătirea de-a lungul întregii vieți nu este, deci, doar un obiectiv de responsabilitate pe plan social, ci, de asemenea, *unul dintre elementele-cheie* ale competitivității industriale... cercetarea permanentă a unei mai bune calități implică noi aplicații ce necesită competențe și calități pe care doar oamenii le posedă: capacitatea de a gândi, de a fi creativi, de a reacționa la noi situații, de a lucra flexibil”.

Programul de dezvoltare durabilă și competitivitate cuprinde, la rândul său, cinci „*acțiune-cheie*”, în cadrul cărora se va desfășura și programul „*Produse, procedee și organizare*”. Astfel, „*acțiunea-cheie*” „*Produse, procedee și organizare*”, concentrându-se exclusiv asupra diferitelor aspecte ale competitivității și dezvoltării durabile a industriei, va trebui să ofere un mediu mult mai integrat cercetării axate pe industrie în Europa.

Programul are trei părți componente corelate:

I. PRODUSE ȘI PROCEDEE

Aici, elementul central se va concentra asupra „*tehnichilor de cercetare a nevoilor*”. Acesta „constituie un nou domeniu de cercetare industrială a Uniunii Europene, la jumătatea distanței dintre științele sociale și ale comportamentului, tehnicile de analiză a pieței și metodele utilizate pentru depășirea barierelor care separă pe cei ce concep produsele și procedeele, fabricanții și consumatorii”.

Axarea atenției Uniunii Europene spre științele sociale și ale comportamentului este o preocupare majoră ce s-a concentrat și în programul fundamental inițiat în 1990 privind *trecerea spre sistemele centrate pe om de la produs, producție și consum*.

II. DE LA FABRICAȚIE LA REUTILIZARE

Această a doua direcție implică integrarea problemelor de mediu cu cele ale produsului, producției, procedeele și organizării, folosindu-se și conceptele de *ecoefficiență*, *ecologie industrială*, *ecodezvoltare*, *ecotehnologii* etc. În acest sens „toate problemele competitivității industriale ale secolului al 21-lea pot fi abordate în raport cu un cadru conceptual unic: coeficiență. În câteva cuvinte, acest concept se bazează pe ideea conform căreia gestiunea responsabilă a mediului este legată de o utilizare eficientă a resurselor, ceea ce conduce direct la o mai bună productivitate și a profitului”.

Elementul de bază în această direcție se referă la inițierea și susținerea de cercetări vizând unificarea tehnologiilor disparate (producție, folosirea, dezafectarea, reutilizarea produselor) în scopul de a minimaliza impactul asupra mediului *a fiecărui produs de-a lungul ciclului său de viață*.

Susținerea unor asemenea cercetări în țara noastră se impune cu necesitate.

III. LUCRĂTORUL ÎN CENTRUL ÎNTREPRINDERII

Legând direct și explicit acest program al Uniunii Europene (anterior amintit) privind „sistemele centrate pe om”, se urmărește pregătirea și motivarea oamenilor în vederea unui nou tip de satisfacție.

Tocmai această dimensiune a programului este deosebit de actuală pentru români, avându-se în vedere carențele mari în domeniul managementului, în general, și a managementului resurselor umane, în particular.

România, trebuind *de pe acum* să se pregătească pentru intrarea în Uniunea Europeană, este pusă în fața necesității de a promova și ea programe de acțiune aliniate concepțiilor și măsurilor pe care celelalte țări le practică. Pregătirea cadrelor, a cât mai multor specialiști implicați în promovarea politicilor de reformă se impune de pe acum.

Oscar Hoffman

IMPLICAȚIILE SOCIALE ȘI POLITICE ALE INTERNETULUI, Sesiunea 358 a Seminarului de la Salzburg, 7–14 iulie 1998

***There is no medicine against
progress!***

John von Neumann

De la înființarea sa, în 1947, Seminarul de la Salzburg a devenit, prin programele sale multidisciplinare, un centru pentru schimburi multiple de idei între intelectuali din lumea întreagă. Fiecare dintre aceste programe este dedicat unui subiect de actualitate cu importanță socială, politică, economică sau culturală.

Timp de o jumătate de secol, Seminarul de la Salzburg a furnizat un forum internațional de întâlnire pentru femei și bărbați din diverse țări și de diferite profesii, mulți dintre ei în poziții de conducere ale unor organizații naționale sau internaționale.

Seminarul de la Salzburg a organizat o sesiune intitulată „Implicațiile sociale și politice ale Internetului” la Schloss Leopoldskron în perioada 7–14 iulie 1998. Sesiunea a reunit 61 de persoane

din peste 30 de țări, de diverse formații: specialiști în Internet, sociologi, jurnaliști, consultanți în afaceri, istorici, politicieni, profesori, cercetători, experți în comportamentul uman; dintre aceștia, 7 au fost membri ai echipei internaționale de profesori ai Sesiunii, iar 54 au fost admiși ca participanți (în urma examinării activității lor din domeniul sesiunii, de către comisia de admitere).

1. OBIECTUL SESIUNII ȘI MODUL DE DESFĂȘURARE A LUCRĂRILOR

Obiectul acestei sesiuni s-a canalizat în trei direcții:

- explorarea istoriei dezvoltării Internetului;
- examinarea impactului actual al utilizării acestei noi tehnologii pentru individ, cultură, societate și politică;
- realizarea unei mai bune înțelegeri a modalităților prin care Internetul va continua să schimbe și să dezvolte umanitatea.

Revoluția informațională și expansiunea globală a Internetului are implicații tot atât de dramatice și cu largi ecouri pentru umanitate ca și revoluția industrială din secolul al nouăsprezecelea. Ambele tipuri de progres s-au dovedit esențiale pentru dezvoltarea economiilor naționale și internaționale. Internetul are un rol cheie în dezvoltarea democrațiilor, stabilind punți de legătură între oameni care au fost fizic și cultural despărțiți până acum; de asemenea, el deține un imens potențial educațional. Implicarea tineretului de pe întreg globul în utilizarea din plin a facilităților noii tehnologii va modela dezvoltarea omenirii din secolul următor.

Participanții au examinat modalitatea de concretizare a comunicării globale prin Internet, impactul acesteia asupra relațiilor dintre indivizi, națiuni și culturi. Au fost discutate de asemenea punctele slabe și limitele Internetului, efectele sociale și psihologice generate de acesta precum și influența sa asupra procesului de democratizare.

Sesiunea a furnizat cadrul de informare a participanților asupra dezvoltării și implicațiile Internetului în diferitele regiuni ale globului, antrenându-i pe aceștia activ la discuții, stimulându-i în ridicarea unor noi probleme, inspirându-i pentru abordarea muncii lor viitoare într-o manieră revitalizantă.

Lucrările sesiunii s-au desfășurat pe parcursul unei săptămâni și au avut următoarele secțiuni: cursuri în prima parte a zilelor, urmate de discuții în plen, întâlniri ale grupurilor de lucru după-amiezele, prezentări și discuții neoficiale între membri sesiunii, seara. Participanților li s-a asigurat accesul la biblioteca Seminarului, dotată cu un fond de carte substanțial; de asemenea, li s-au pus la dispoziție calculatoare cu acces la Internet.

2. CONFERINȚELE

Profesorii Sesiunii, personalități marcante internaționale, au ținut conferințe ce au fost urmate de discuții în plen.

Temele dezbătute au fost: dezvoltarea infrastructurii globale informaționale; Internetul ca instrument al organizațiilor guvernamentale; dezvoltarea și rolul noilor comunități; Internetul și procesul de democratizare; probleme ale accesului; relația între noile tehnologii și sectorul economic; politica reformei în telecomunicații.

Conferințele au avut titluri edificatoare pentru conținutul lor: 1. *Dezvoltarea Internetului în Asia* – Taizo Yakushiji (Vicepreședinte al programului internațional de schimburi academice de la Universitatea Keio, Japonia); 2. *Rolul noilor tehnologii de comunicare în America Latină* – Carlos

Afonso (Președinte al comitetului de conducere executivă al *Asociației pentru Comunicații Progresive* din Rio de Janeiro, Brazilia); 3. *Reforma Telecomunicațiilor și dezvoltarea Internetului în Africa de Sud* – Andile Ngcaba (Director general al *Departamentului de Comunicații* din Pretoria, Africa de Sud); 4. *India: de la informația supermarginalizată la informația supermagistralizată* – Dewang Mehta (Director executiv al *Asociației Naționale a Indiei pentru Companiile de Service și Software*); 5. *Europa de Vest: tehnologia în pragul societății informaționale* – Ingrid Scheithauer (Redactor principal la *Frankfurter Rundschau*, Germania); 6. *Ar trebui Internetul reglementat?* – Erika Mann (Membru al Parlamentului European de la Bruxelles); 7. *Remarci finale (Concluzii la desfășurarea lucrărilor)* – Greg Simon (Președinte al firmei de telecomunicații *Simon Strategies, Inc.*, fost consilier în perioada 1993–1997 în probleme economice, științifice și tehnologice al vicepreședintelui S.U.A., Al Gore, Washington, SUA).

3. GRUPURILE DE LUCRU

Pe baza preferințelor enunțate, s-au format patru grupuri separate de lucru, de 10-15 participanți, care și-au focalizat discuțiile pe subiecte specifice: (A) *Internetul și individul*; (B) *Internetul și societatea*; (C) *Internetul și democrația*; (D) *Internetul și educația*.

Profesorii au mediat de asemenea cele patru întâlniri ale grupurilor de lucru din cadrul sesiunii. Aceste întruniri au ocazionat participanților susținerea unei munci specializate cu contribuții proprii.

Fiecare grup și-a ales un reporter pentru consemnarea rezumatului discuțiilor din cadrul fiecărei întâlniri.

Subiectele propuse spre dezbatere au fost comunicate anterior celor admiși la Seminar, fiind apoi amplificate și analizate în detaliu de membrii fiecărui grup în cadrul ședințelor de lucru. Discuțiile între participanți vor continua prin Internet, rezultatul lor fiind consemnat la o adresă de Web. (vezi *Anexa*).

A. Internetul și individul

Subiecte dezbătute: *Asigurarea protecției datelor persoanelor fizice și lucrului pe Internet („privacy”), autonomia și securitatea accesului, reglementări în rețea; Efecte psihologice, sociale, fizice și emoționale asupra individului; Oportunitățile de găsim a unor noi slujbe (unele chiar în industria Internetului), de respecializare, de lucru la distanță („telework”); Cumpărături și vânzări prin Internet.*

Internetul este un instrument de creștere a puterii individuale, dând oamenilor acces la informație, care îi poate face mai sănătoși, mai înstăriți și mai înțelepți, dar există și dezavantaje; de asemenea, Internetul creează cadrul stabilirii unor noi contacte cu oameni de aceeași factură spirituală pentru distracție sau suport afectiv și facilitează activitatea de comerț.

Cumpărăturile și vânzările prin Internet implică: managementul unor site-uri specializate în Internet, reclama produselor, posibilitate de alegere a produsului dorit din mai multe locuri, prețuri accesibile, asigurarea securității transmiterii datelor (ex. informațiile cărților de credit).

Iată câteva dintre considerațiile psihologice și sociale discutate:

- efectele utilizării acestor noi tehnologii asupra individului sunt diferite de la om la om, în funcție de profilul psihologic al fiecăruia;
- dintre avantaje: oportunitatea de informare, ieșirea din izolare a celor handicapați, posibilitatea de ajutorare a unor persoane în pericol, prevenirea infracțiunilor, etc.
- dintre dezavantaje: dependență, organizare deficitară a timpului pentru persoanele care se pierd „în oceanul de informații”, fără finalizare;
- utilizatorul își poate masca adevărata identitate, asemenea copiilor care se afundă în lecturi;

diferența este viteza; prin utilizarea MUD-urilor (Multi-User Dungeons), Internetul poate scoate la iveală identitățile noastre multiple.

Pentru copii utilizarea Internetului poate avea atât consecințe pozitive cât și negative, obișnuindu-i cu folosirea în mod disciplinat a acestor noi facilități, va contribui la transformarea societății în secolul următor.

În viitor, prin generalizarea noii tehnologii, există pericolul egalizării; dacă se va renunța la limba proprie în favoarea englezei, folosită cu precădere în Internet, diferențele culturale sunt în pericol să dispară; nimeni nu dorește renunțarea la specificul național, acesta trebuie păstrat, la fel și culturile diferitelor popoare.

Va trece mult timp până când utilizarea Internetului va fi accesibilă pentru toți indivizii planetei; revoluția a fost deschisă de utilizarea telefonului; Internetul adaugă globalizarea, independență de timp și cultură; efectele viitoare sunt încă imprevizibile.

B. Internetul și societatea

Lucrările acestui grup au pornit luând în considerație următoarele *prezumții*: obiectivul final al rețelei este de a furniza accesul universal la informație; internetul a evoluat dintr-o rețea de calculatoare spre o rețea umană; internetul nu este o entitate unificată, ci o combinație de numeroase entități (stocare de informație și regăsirea ei, comerț, diseminarea cunoștințelor, distracție, comunicare în spațiu și timp); sunt necesare diferite abordări ale acestor entități (de exemplu din punctul de vedere al reglementărilor).

Subiecte dezbătute: *Guvernare și control; conținut; acces.*

Natura Internetului – de rețea descentralizată – ne forțează la o reformulare cu referire la *Interneturi* și *Societăți*, ambele la plural.

Internetul este încă în faza sa embrionară a existenței sale și multe din implicațiile sale sociale și politice sunt în plină dezvoltare.

Individul nu poate exista în afara societății, iar societatea e formată din indivizi.

Obligația fundamentală a agențiilor de guvernare este: de a garanta protecție și securitate utilizatorului individual; de a oferi posibilități diferite de alegere între furnizorii serviciilor de comunicații.

Conținutul Internetului nu este reglementat de societate, fiecare utilizator își poate selecta informația dorită.

Cei care au acces la Internet, utilizatorii, sunt cei importanți, pentru că ei determină în ultimă instanță conținutul și implicațiile Internetului.

Conținutul informațional al Internetului creează cadrul „*gândirii locale și acționării globale*”: de a aduce din cultura locală, idei, implementări, resurse sistemului globalizat diversificat. Făcând acest lucru, societățile vor acționa și reacționa exact cum se comportă bio-sistemele: sinergii naturale în diversitate, ce vor forma noul fundament pentru evoluție.

O separare între furnizorii de infrastructura telecomunicațiilor și cei de servicii Internet va asigura competiția între cei din cadrul celor două sectoare, beneficiarul având de câștigat.

Principiul „*self-regulation*”: al creării regulilor proprii reprezintă o importantă parte a comportamentului social de bază. Responsabilitatea la nivel regional ar fi să asigure un mai mare evantai de posibilități utilizatorului-final, să excludă tendințele de monopolizare. Reglementările independente naționale ar trebui să urmeze strict transmisiile companiilor de rețele ca și ale transmisiilor internaționale și interconectările la furnizorii de rețea.

Internetul nu este condus de un grup mic de grupuri cu interese speciale, ci de tendințele sistemelor economice globale.

Utilizând subsistemele pentru scopurile particulare ale oamenilor, indivizii și comunitățile sunt capabili să găsească o modalitate de utilizare a rețelelor proprii, nu să fie pierduți în spațiu, ci mai

degrabă își construiesc o ordine spontană. Dar întrebarea rămâne deschisă: ar trebui societatea să încerce să structureze sistemul de bază al Internetului sau schimbările cauzale și reglementările permanente sunt suficiente? Va fi determinată structura de cei ce sunt conectați?

C. Internetul și democrația

Subiecte dezbătute: definiții: democrația politică, Internetul; studii de caz; concluziile lucrărilor.

Democrația politică reprezintă „un sistem de guvernare în care exercițiul autorității își derivă legitimitatea din consimțământul celor guvernați”.

Cazurile studiate au fost pentru statele de unde proveneau participanții la acest grup de lucru (Italia, Estonia, Mexic, Tailanda, Tunisia, SUA) și Uniunea Europeană.

Au fost analizate practicile Internetului care au influență în procesul de democratizare politică:

1. Colectarea informațiilor – foarte important
2. Evaluarea informațiilor – foarte important
3. Deliberarea asupra preferințelor – potențial important
4. Exprimarea preferințelor – potențial important
5. Organizarea electoratului – foarte important
6. Coordonarea intervențiilor politice – foarte important

Influențele depind de nivelul și caracteristicile dezvoltării politice, economice, sociale, culturale din fiecare țară. Persoanele implicate în acest proces fac parte din categoriile următoare: cetățeni, activiști politici, legislatori, politicieni, directori de campanii electorale, profesori, producători de software, etc.

Ca o concluzie generală desprinsă în urma întâlnirilor de lucru: ideile expuse reprezintă doar un punct de plecare pentru un anumit context particular.

D. Internetul și educația

Subiecte dezbătute: accesul la Internet și formarea deprinderilor utilizatorilor; resurse; educația la distanță.

Accesul la Internet este condiționat de aspecte economice, ideologice, personale și necesitatea ieșirii din izolare.

Formarea deprinderilor utilizatorilor Internet implică, alături de asigurarea condițiilor desfășurării unei astfel de activități (tehnice, economice și motivare psihologică a participanților):

- prezentarea interactivă a subiectelor de introducere în utilizarea Internetului, cu orientare accentuată spre practică;
- nivelul prezentărilor trebuie adaptat tipului de auditoriu (cunoașterea calculatorului, formare profesională, etc.);
- este necesar ca lecțiile să fie dublate de exerciții individuale pentru cursanți, cu asistența unor persoane specializate;
- posibilitatea de acces la Internet, după absolvirea cursului.

Capacitățile și infrastructura Internetului se dezvoltă cu mare viteză în multe țări. Acest fenomen servește ca fundal pentru evoluția activităților din domeniile economice și sociale, iar educația are și ea de câștigat.

Au fost discutate utilizarea surselor multiple de informație pentru același subiect și lipsa unei documentații sau forum autorizat, fapt care face dificilă evaluarea veridicității sau acurateții informației găsite.

Internetul a creat noi roluri pentru profesori și elevi/studenți: a învăța pe alții devine astfel dintr-o instruire directă, o activitate care facilitează învățarea. Cel mai bun mod de familiarizare cu Internetul este utilizarea lui efectivă pentru un obiectiv particular al unui curs. Așa cum știrile primite prin Internet pot fi personalizate, în funcție de profilul utilizatorului („ziare personalizate”), tot astfel, modalitatea de învățare prin intermediul Internetului se poate adapta de la elev la elev conform

caracteristicilor fiecăruia în procesul acumulării de informații; acest lucru îl realizează un software specializat de rețea (agenți mobili inteligenți).

În cadrul temei educației la distanță au fost abordate următoarele subiecte: resurse (calculatoare, Internet, telecomunicații, materiale, resurse umane), metode de evaluare, certificări (diplome, acreditări ale institutelor, standarde), modul de interacțiune profesor-elev, demonstrații (simulări), drepturile de proprietate intelectuală. Au fost popularizate diverse adrese de Web pentru educația la distanță (vezi *Anexa*).

Internetul nu înlocuiește complet profesorul, dar oferă un avantaj larg de posibilități noi pentru învățare: video-conferințe, pagini de Web, E-mail, etc. S-a accentuat ideea că Internetul este un bun „vehicul” pentru educație: mijloacele multi-media permit o mai bună înțelegere a subiectelor. Internetul nu va înlocui total modalitatea tradițională de predare, dar el furnizează o perspectivă nouă de rezolvare a problemelor educaționale în diferite cazuri: suprafețe izolate sau populație dispersată (Australia și Canada), persoane cu puțin timp la dispoziție, etc.

4. CONCLUZII

Obiectivul pe termen scurt al sesiunii a fost să dea participanților o perspectivă de ansamblu și în profunzime a impactului actual și viitor al Internetului. Obiectivul pe termen lung este de a asista la dezvoltarea profesională a tinerilor, care pot crea și implementa noile practici și se pot întoarce în țările lor, la locurile de muncă, cu noi contacte internaționale și cu o perspectivă mai informată și nuanțată asupra Internetului. În termeni generali, eficiența proiectului va fi măsurată prin: selectarea participanților, interacțiunile lor, legăturile de durată și experiențele personale. Pe scurt, estimarea participării la desfășurarea lucrărilor sesiunii ar putea avea pentru fiecare persoană două aspecte: idei inovatoare și rezultate practice. Membrii sesiunii au completat evaluări scrise la finalul sesiunii, analizând experiența proprie. Seminarul va trimite un nou chestionar de evaluare după o perioadă de șase luni pentru analizarea practicii lor ulterioare.

„*Implicațiile sociale și politice ale Internetului*” a oferit o ocazie deosebită de dezbateri de idei, reunind un grup internațional de specialiști în tehnologia informației, politicieni, jurnaliști, consultanți în afaceri, cercetători și profesori pentru a discuta, compara și a-și împărtăși modul de înțelegere a Internetului. Organizatorii seminarului sunt convinși că subiectele abordate au fost oportune și că sesiunea a reușit să faciliteze contacte semnificative și productive între oamenii noii tehnologii.

Coordonatorul seminarului, Greg Simon, a evidențiat că elemente esențiale pentru dezvoltarea Internetului sunt oamenii, care aduc valori informaționale în rețea, creează grupuri virtuale, îmbunătățesc tehnologia informațională: „Internetul nu a fost proiectat pentru schimbarea ta, ci tu ești cel în măsură să schimbi Internetul” („*The Internet is not designed to change you, you bring who you are to the Internet*”). În funcție de evoluția sa, implicațiile sociale și politice ale Internetului se vor amplifica, noi cei de astăzi, fiind în măsură să asigurăm un viitor mai bun pentru copiii noștri.

Autor: drd. ing. **Cristina Niculescu**

Cercetător Științific Principal III Centrul pentru Cercetări

Avansate în Învățarea Automată, Prelucrarea Limbajului

Natural și Modelarea Conceptuală

e-mail: ncristin@racai.ro

<http://www.racai.ro/ncristin>

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year IX, No. 3-4 • 1998

SUMMARY

CULTURE AND SOCIETY

- LUCIAN RADU STANCIU, Cardioide form and the inner being at Brâncuși 183
MARIA COBIANU-BĂCANU, The Culture – A component of the rural development..... 205

MANAGEMENT AND HUMAN RESOURCES

- OSCAR HOFFMAN, Today aspects of the management of human resources..... 219
LILIANA SCARLAT, ION PÂRVULESCU, Socio-economic implications in the case of
mining activity decrease in Valea Jiului 241

COMMUNITIES AND SOCIAL PROCESSES

- IANCU FILIPESCU, The Old Vâlcea County. Study of historical sociology..... 249
VESELINA URUCU, The model-village of Dioști after six decades..... 271
MARIA FULEA, The emigration. Dimensions, causes, consequences 283

FAMILY SOCIOLOGY

- SORIN M. RĂDULESCU, Extramarital relations between personal option and moral judgement.... 297

NOTES OF JOURNEY

- VESELINA URUCU, Israel. Human activity impact on the environment 313
MIRIAM MUNTEANU, On the road in Bucovina 321

COMPTEs RENDUS ET NOTES DE LECTURE

- CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, *Educația adulților în schimbare*, (Adult's Education in Transition), Ed. Fiat Lux and ANUP, coll. "Permanent Education", 1997 (Sorin M. Rădulescu) (p. 327); ION VLĂDUȚ, *Sociologia juridică în opera lui Dimitrie Gusti*, (Juridical Sociology in the works of Dimitrie Gusti), Lumina Lex ed., Bucharest, 1997 (Dan Banciu) (p. 328); GIANCARLO MILANESI, JOSE BAJZEK, *Sociologia della religione*, Editrice Elle Di ci Leumann, Torino, 1990 (Constantin Cuciuc) 331

SCIENTIFIC LIFE

- Managerial Programme on Modernization Strategy of Activity of the Institute of Sociology of the Romanian Academy* (Dan Banciu) (p. 333); *The Summer University from Făgetel-Harghita*, 27 July–1 August 1998 (Maria Cobianu-Băcanu) (p. 335); *The Fifth Frame Programme (1998–2002)*, Union European Conference Toulouse, 1997 (Oscar Hoffman) (p. 340); *Sociale and Political Implications of Internet*, The 358th Session of Salzburg Seminar, 7–14 July 1998 (Cristina Niculescu) 341

Tipărit SEMNE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN SOCIOLOGICAL REVIEW)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological ideological approaches.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistelor apălați la serviciile de abonamente prin oficiile poștale și factorii poștali.

Abonamentele din străinătate se primesc la:

RODIPET S.A., Piața Presei Libere, nr. 1, P.O. BOX 33-57, București, România;
Fax: 401-222 6407; Tel: 401-618 5103, 401-222 4126;

ORION PRESS IMPEX 2000, P.O. BOX 77-19, București 3 – România, Tel. 653 79 85,
Fax (401) 324 06 38.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P.O. Box 5-24,
București, România, RO-76117, Tel. 401-411 90 08, Tel./Fax 401-410 39 83;
401-410 34 48.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul IX, nr. 3–4, p. 181–352, 1998

Lei 25 000

ANEXA – Adrese WWW

- Seminarul de la Salzburg: <http://www.salsem.ac.at>
- Sesiunea 358 a Seminarului de la Salzburg: <http://www.session-358.net>
- Resurse pentru educația la distanță Texas A&M University (TAMU):
<http://dist-ed.tamu.edu/resources.html>
- Resurse pentru educația la distanță Yahoo!:
http://www.yahoo.com/Education/Distance_Learning/
- Resurse pentru educația la distanță Microsoft: <http://www.microsoft.com/education/>
- Asociația „United States Distance Learning”: <http://www.usdla.org/>
- Resurse pentru educația la distanță „Distance Learning on the Net”, bază de date actualizată periodic: <http://www.hoyle.com/distance.htm>
- Distance Education Professional Development (DEPD):
<http://www.uwex.edu/disted/depd/skills.htm>
- Copyright Clearance Center: <http://www.copyright.com/>
- Copyright and Fair Use: <http://fairuse.stanford.edu/>
- Enciclopedii: <http://www.encyclopedia.com/>
- 10000 Muzee virtuale: http://www.elsas.demon.nl/linkmu_e.htm
- „Internet Privacy Resources”: <http://www.osu.edu/units/law/swire1/pspriv.htm>
- „Internet Society” – Societate non-profit, neguvernamentală cu scopul de a găsi soluții rezonabile de generare a progresului și dezvoltarea Internetului: <http://www.isoc.org>
- „Electronic Privacy Information Center”: <http://epic.org>
- „Center for Democracy and Technology”: <http://www.cdt.org>
- „Internet Privacy Coalition”: <http://www.privacy.org/ipc/>
- „Democracy Network”: <http://www.democracynet.org/>
- „Downing Street” (Website interactiv al rezidenței primului ministru britanic):
<http://www.number-10.gov.uk>
- „Whitehouse” (Website al rezidenței președintelui SUA): <http://www.whitehouse.gov>